تاريخ ڳالهائي ٿي

سوڀو گيانچنداڻي

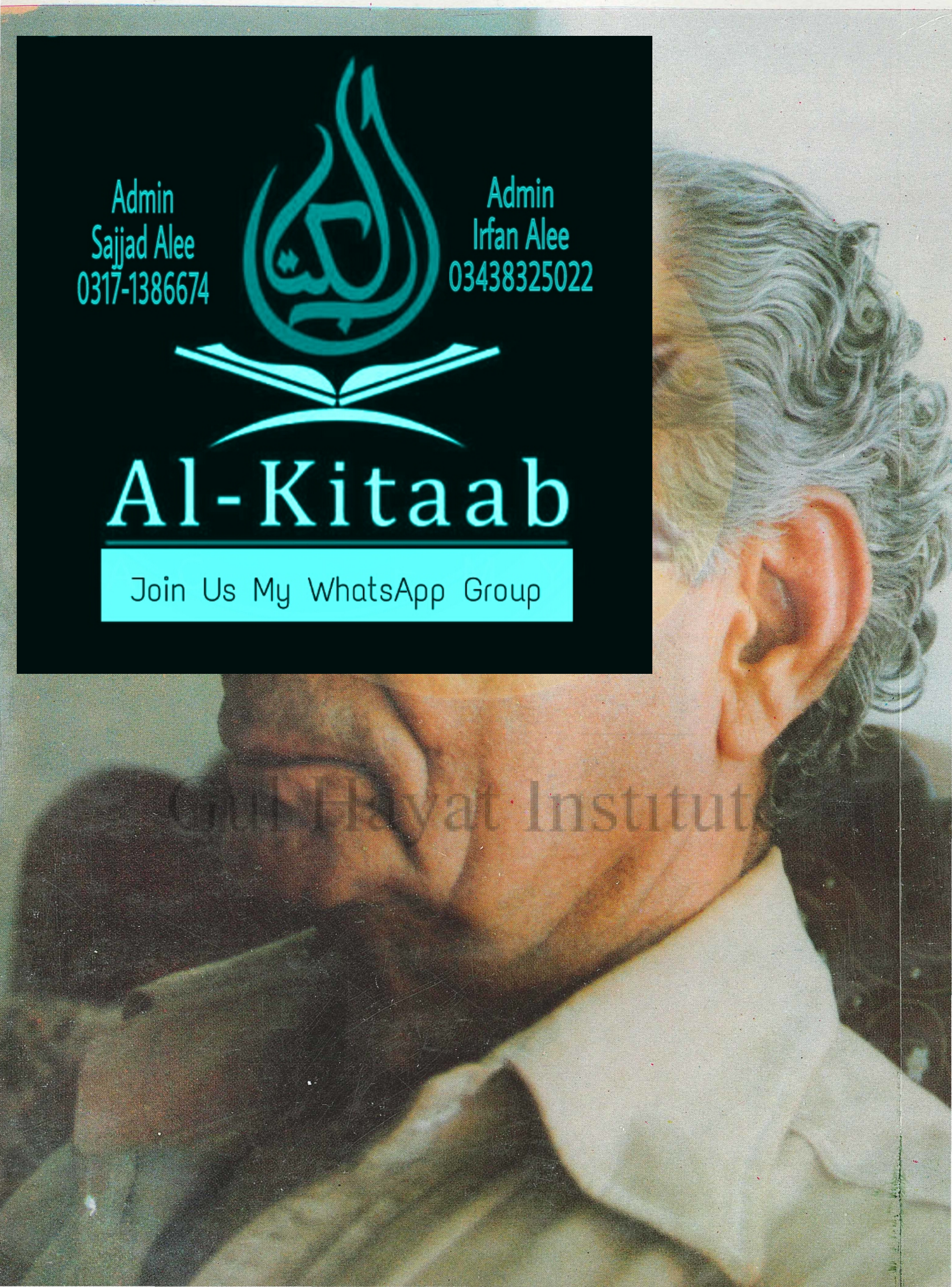

Admin
Sajjad Alee
0317-1386674

Admin
Irfan Alee
03438325022

Al-Kitaab

Join Us My WhatsApp Group

Gul Hayat Institute

ڪتاب نمبر (72)

تاريخ ڳالهائي ٿي

(ڪالمن جو مجموعو)

Admin
Sajjad Alee
0317-1386674
Admin
Irfan Alee
03438325022
Al-Kitaab
Join Us My WhatsApp Group

سوڀو گيانچنداڻي

Gul Hayat Institute

سنڌي ساهت گهر - حيدرآباد سنڌ
1994

www.sindhsalamat.com

حق ۽ واسطا اداري وٽ محفوظ

ڪتاب جو نالو: تاريخ ڳالهائي ٿي

موضوع: ڪالم

ليکڪ: سوڀو گيانچنداڻي

ڪمپوزنگ: سنڌ ڪلاسڪ ڪمپيوٽر ڪمپوزنگ، نزد عبرت پريس گاڏي کاتو حيدرآباد.

ڪمپوزر: قاضي جمشيد علي صديقي

ڇاپو: پهريون

ڇپجڻ جي تاريخ: آڪٽوبر 1994ع

ڇاپيندڙ: آڪاش پرنٽرز گاڏي کاتو حيدرآباد.

قيمت: پنجيتاليهه رپيا

سنڌي ساهت گهر - ڪتاب نمبر (72)

TAREEKH GALHAI THI

By: Sobho Gianchandani

Published by: Naz Sanai

Chairman Sindhi Sahat Ghar

3. Nizam lodge, Gadi khato Hyderabad Sindh.

Per Copy: 45/= Rupees

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

پـ اکر

ڪامريڊ سوڀوگيانچنداڻي، اسان جي زندهہ جاويد تاريخ جو نالو آهي ۽ هيءُ اهو نالو آهي جيڪو اسان جي تقريبن مني صديءَ جو اکين ڏٺو گواهہ آهي. نہ رڳو گواهہ آهي پر هن اسان جي ڪيترين ئي سياسي هلچلن ۽ تحريڪن ۾ حصو پڻ ورتو آهي. هن ڪيتري عرصي کان مختلف اخباري ڪالمن وسيلي پنهنجي يادگيرين کي قلمبند ڪرڻ شروع ڪيو آهي. هن کان اڳ اسان جي اداري، سنڌي ساهت گهر، تاريخ جا وساريل ورق، جي سري سان لکيل ڪالمن کي گڏي ڪتابي صورت ۾ آندو هو ۽ اسان کي خوشي آهي تہ سنڌس ٻيا ڪالم جيڪي تاريخ ڳالهائي ٿي، جي سري هيٺ شايع ٿيا. اهي پڻ ڪتابي صورت ۾ سنڌي ساهت گهر طرفان ڇپجي رهيا آهن.

ڪامريڊ سوڀي گيانچنداڻيءَ جون ٻيون بہ ڪيتريون ئي تحريرون، اسان ڪتابي صورت ۾ پنهنجي لائق پڙهندڙن آڏو آڻينداسين.

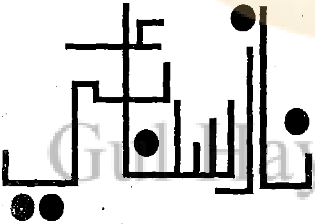

Gul Hayat Institute

ٻي آڪٽوبر 1994ع
(پنهنجو جنم ڏينهن)
20- صائمہ پلازا، هالا ناڪو
حيدرآباد سنڌ

www.sindhsalamat.com

ليکڪ جو پيش لفظ

ڪالمن جو هي ٻيو جلد " تاريخ ڳالهائي ٿي" جي عنوان هيٺ، عوامي آواز، جاڳو ۽ سنڌ سجاڳ اخبارن ۾ ڇپيل اٺٽيهن (38) ڪالمن تي مشتمل آهي. ان ۾ صرف 3 ڪالم سنڌ جي ڪن شخصيتن ۽ سنگتين جي باري ۾ آهن. ۽ ٻه (2) راجيو گانڌيءَ جي قتل ۽ ڪامريڊ سريپد امرت ڏانگي جي موت جي باري ۾ آهن. باقي ٽيٽيهه (33) ڪالم سنڌ، برصغير ۽ عالمگير مسئلن جي باري ۾ آهن.

انهن ڪالمن ۾ مون اڪثر پنهنجي ذاتي ڄاڻ ۽ امنگ کان ڪم ورتو آهي. نه ڪنهن کي خوش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم ۽ نه ڪنهن کي آزارڻ جي. مسئلن کي جيئن سمجهيو اٿم، ۽ انهن کي حل ڪرڻ لاءِ جيڪي رٿون پيش ڪيون اٿم، ممڪن آهي اسان جا حاڪم حلقا ۽ منهنجا ڪي دانشور دوست ناپسند به ڪندا، پر جيڪي ڪجهه لکيو آهي سو بلڪل ايمانداريءَ سان لکيو اٿم.

وقتي مون کي ڌمڪيون به مليون آهن ۽ ڪن مون تي ڪج فهميءَ جو الزام به لڳايو آهي، ۽ ڪن اهو به چيو آهي ته مان پنهنجي ذات کي اڀاري يا project ڪري رهيو آهيان. پر انهن ڪالمن لکڻ جو مقصد صرف انهن واقعات ۽ شخصيات تي روشني وجهڻ هيو، ۽ جن مسئلن تي روشني وجهڻ لاءِ عام گهُر هئي. مون صرف ان گهُرج کي ڪنهن حد تائين پورو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. هي سمورا ڪالم توهان آڏو ڪتابي صورت ۾ پيش

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

ڪندي، مون کي انتهائي خوشي ٿئي ٿي، تہ اڳتي هلي هي ڪالم ڪن دوستن جي رهنمائي ڪري سگهن.

هي ڪالم ڪهڙيءَ طرح ۽ ڪهڙي ذهني دٻاءُ هيٺ لکيا ويا آهن، تن بنسبت ڪالمن جي پهرئين جلد " تاريخ جا وساريل ورق" ۾، انور پيرزادي جي مهاڳ ۽ محمد علي پناڻ جي پيش لفظ ۾ بہ ڪافي روشني پيل آهي، ۽ هي ڪتاب ان سلسلي جي ٻئي ڪڙي آهي.

هي ڪتاب پڙهندڙن کي پيش ڪندي، مان سمجهان ٿو تہ منهنجا دانشور ۽ نوجوان ليکڪ دوست اهو نہ وساريندا تہ اهي ڪنهن خاص ماحول ۾ سوالن تي روشني وجهن ٿا. بهرحال مون کي ڏاڍي خوشي ٿيندي، جيڪڏهن نوجوان دوست پنهنجي راءِ ۽ ويچارن کان واقف ڪندا ۽ مون کي درست ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا.

سوڀوگيانچنداڻي

لاڙڪاڻو

5/11/1993

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

تاريخ ڳالهائي ٿي

مضمونن جي ترتيب	تاريخ	اخبار
1. آمريڪا - عراق جنگ -I	14 فيبروري 1991ع	عوامي آواز
2. ”وري به ڪڙم ڪم ايندو“ (چيني لوڪ ڪهاڻي)	21 فيبروري 1991ع	عوامي آواز
3. آمريڪا - عراق جنگ -II	7 مارچ 1991ع	عوامي آواز
4. ڪارو- ڪاريءَ جو مسئلو	22 مارچ 1991ع	عوامي آواز
5. ڇا لاءِ وڙهياسين؟	4 اپريل 1991ع	عوامي آواز
6. ڪامريڊ شرف علي	26 اپريل 1991ع	عوامي آواز
7. هندستاني بحريه جي بغاوت	9 مئي 1991ع	عوامي آواز
8. ڏاڙيل فيڪٽر- I	23 مئي 1991ع	عوامي آواز
9. راجيو گانڌيءَ جو قتل	30 مئي 1991ع	عوامي آواز
10. ڪامريڊ ايس- اي ڏانگي	6 جون 1991ع	عوامي آواز
11. ڏاڙيل فيڪٽر -II	27 جون 1991ع	عوامي آواز
12. سنڌين لاءِ وقت جو چئلينج	4 جولاءِ 1991ع	عوامي آواز
13. هشيارن هٿ ڪرڻ لاءِ نئون قانون	11 جولاءِ 1991ع	عوامي آواز
14. مارشل لا. محدود/ لامحدود	18 جولاءِ 1991ع	عوامي آواز
15. مرحوم تاج محمد ابڙو	8 آگسٽ 1991ع	عوامي آواز
16. گوربا چوف خلاف بغاوت	21 آگسٽ 1991ع	عوامي آواز
17. سوويت يونين ۾ اقتدار لاءِ ڪشمڪش	5 سيپٽمبر 1991ع	عوامي آواز
18. اڇو ته ڏڍي ڪريون	16 سيپٽمبر 1991ع	عوامي آواز
19. ڏاڙيل فيڪٽر III-	26 سيپٽمبر 1991ع	عوامي آواز
20. دهشتگردي ۽ دهشتگرد	10 آڪٽوبر 1991ع	عوامي آواز

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

21. بلوچستان ۾ نفاق ۽ قتلام	18 آڪٽوبر 1991ع	عوامي آواز
22. پاڪستان يا ڏاڙيلستان!	27 آڪٽوبر 1991ع	عوامي آواز
23. منهنجي پياري پراڻي سنڌ	8 نومبر 1991ع	عوامي آواز
24. ڪو- آپريٽو ادارن جي ڦرلٽ	16 نومبر 1991ع	عوامي آواز
25. ڪارو ڪاري- II	21 نومبر 1991ع	عوامي آواز
26. ايوان- اقتدار ۾ ڏاڙيل، رساگير ۽ پاتاريدار	2 اپريل 1992ع	جاڳو
27. هڪ نئين پارٽي	16 اپريل 1992ع	جاڳو
28. نيو ورلڊ آرڊر ۽ آمريڪا	23 اپريل 1992ع	جاڳو
29. افغان انقلاب جي شڪست	30 اپريل 1992ع	جاڳو
30. سنڌ ۾ فوجي ايڪشن- I	18 جون 1992ع	سنڌ سجاڳ
31. يوسف جکراڻيءَ جو قتل فوجي ايڪشن- II	25 جون 1992ع	سنڌ سجاڳ
32. ڪراچيءَ ۾ فوج جو ڪردار فوجي ايڪشن III	2 جولاءِ 1992ع	سنڌ سجاڳ
33. فوجي ايڪشن- iv	9 جولاءِ 1992ع	سنڌ سجاڳ
34. شيعا- سني فساد	16 جولاءِ 1992ع	سنڌ سجاڳ
35. تڪنڊي جا ٽي پاسا صدر، وزيراعظم ۽ فوج	23 جولاءِ 1992ع	سنڌ سجاڳ
36. مهاجر ڪاڏي ويندا؟	30 جولاءِ 1992ع	سنڌ سجاڳ
37. رٽائرڊ جرنيل ۽ سياست	6 آگسٽ 1992ع	سنڌ سجاڳ
38. فوجي ايڪشن ۽ پوليس- V	20 آگسٽ 1992ع	سنڌ سجاڳ

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

آمريڪا، عراق، جنگ I

تاريخ شاهد آهي تہ ليگ آف نيشنس جيڪا پهرين عظيم جنگ کانپوءِ وجود ۾ آئي تنهنکي فاتح ملڪن فرانس ۽ انگلينڊ قومن وچ ۾ بهتر سلوڪ وارو رول ادا ڪرڻ کان روڪيو ۽ اهڙي طرح ٻي جنگ عظيم لاءِ ميدان تيار ٿيو.

۱۹۴۵ع ۾ اقوام متحده (يو.اين.او.) انهن اميدن سان وجود ۾ آندي وئي هئي تہ اها پوري دنيا ۾ امن قائم رکڻ ۽ خوشحالي آڻڻ لاءِ عالمگير اداري جو ڪم ڏينديِ، پر ابتدا کان ئي اقوام متحده کي آمريڪا پنهنجو هٿيو ڪري ڪم آڻڻ شروع ڪيو. هر اهم سوال تي انگلينڊ ۽ فرانس آمريڪا جو ساٿ ڏنو. ڪافي وقت تائين چين جي ڪرسيءَ تي چيانگ ڪائي شيڪ جو نمائندو براجمان رهيو ۽ روس سلامتي ڪائونسل جي پنجن دائمي ميمبرن ۾ اڪيلو آمريڪي سامراج جي پاليسين جي مخالفت ڪندو رهيو.

ڪوريا ۾ لڙائي (۱۹۵۰-۱۹۵۳) شروع ٿيڻ کان اڳ اهڙي حالت پيدا ٿي هئي. جو روس اقوام متحده جي سلامتي ڪائونسل مان واڪ آئوٽ ڪري ويو هو ۽ باقي چار ميمبر، آمريڪا سميت اتر ڪوريا خلاف فوجي مداخلت لاءِ سلامتي ڪائونسل کي استعمال ڪرڻ ۾ ڪامياب ويا. شڪست آمريڪا ۽ سامراجين جو مقدر هئي. اتر ڪوريا (جنهنجي مدد لاءِ عوامي چين جنگ ۾ ٽپي پيو هيو) تنهن سان آمريڪا کي ڳاهه ڪرڻو پيو ۽ جنگ جي مڪمل تباهيءَ کانپوءِ اتر ڪوريا بلڪل نئين قوم ٿي ابري. اڄ بہ پنهنجي پراڻي ليڊر ڪم ال سنگ جي اڳواٽي هيٺ، نہ صرف پنهنجو وجود قائم رکيو آهي، پر پراڻي سوچ مطابق پنهنجو ڪٽر ڪميونسٽ نظام قائم رکيو آهي.

ان کانپوءِ ۱۹۶۵ع ۾ آمريڪا فرانس جي شڪست بعد قائم ڪيل ڏکڻ ويتنام اندر پراڻي جاگيرداري ۽ نيم سرمائيدارانہ هٺ لوڪي حڪومت کي بحال رکڻ لاءِ مداخلت ڪئي. جتان بہ ڪيس آخر ۾ شڪست نصيب ٿي. پوري انسان ذات جو ضمير بيدار ٿيو ۽ خود آمريڪا اندر مخالف قوتن سرگرم ٿي آمريڪا کي ويتنام مان هٽڻ تي مجبور ڪيو ۽ اتر ۽ ڏکڻ ويتنام گڏجي هڪ ملڪ ٿي ويا، جتي اڄ بہ ڪميونسٽ حڪومت آهي.

آمريڪا ۽ سامراجي سرمائيداري نظام کي ڪوريا، ويتنام ۽ ٻين هنڌن تي مداخلت ڪرڻ مان هڪ فائدو ضرور ٿيو تہ ڪميونسٽ انقلاب جي رفتار جيڪا ٻيءَ جنگ عظيم جي خاتمي بعد، ۽ ۱۹۴۹ع ۾ چيني انقلاب جي اچڻ سان، شروع ٿي هئي، سا سست ٿي وئي. جيڪڏهن آمريڪا، ڪوريا، ويتنام ۽ چين جي گهرو جنگين ۾ مداخلت نہ ڪري ها تہ ممڪن اهو آهي تہ سڄو اوڀر سرخ هجي

www.sindhsalamat.com

ها. شايد انڊونيشيا، برما، ٿائلينڊ ۽ ڀارت به ڪميونسٽ نظريہ وارن حڪومتن هيٺ هجن ها.

عراق کي ڪويت تي قبضي ڪرڻ جي اندروني طرح ترغيب ڏني. آمريڪا سڄيءَ دنيا جون همدرديون حاصل ڪري عراق تي ڪاهہ ڪئي آهي. ڏسجي ائين ٿو تہ آمريڪا کي عراق جي وڏيل فوجي قوت ۽ حڪومتي استحڪام منظور نہ هو ۽ ڪين صرف وچ مشرق ۾ مداخلت ڪرڻ لاءِ بهاني جي ڳولا هئي. عجب اهو آهي تہ اقوام متحده جي سمورن ميمبرن گڏجي ڪويت مان عراق جو قبضو هٽائڻ لاءِ اتحادي قومن کي اجازت ڏني آهي ۽ ان يڪمشت فيصلي جو سهارو وٺندي دنيا ڀرجون سامراجي قوتون، ۽ سندن هٿ ٺوڪيا ملڪ، عراق تي يلغار ڪري ڪاهي پيا آهن. هاڻي پئسو بہ عرب ملڪن (سعودي عرب ۽ ڪويت) جو ۽ قتل عام بہ عربن جو ٿي رهيو آهي. آمريڪا، انگلينڊ، فرانس جا نوان هٿيار عربن مٿان آزمائجي رهيا آهن.

آمريڪا کي پنهنجي خلائي جنگ جي ڀهرين آزمائشي هٿيار پيٽريات ميزائيل آزمائڻ جو موقعو بہ وچ مشرق ۾ مليو ۽ پنهنجا نوان خوفناڪ هوائي جهاز، اليڪٽرانڪ هٿيار ۽ راڊار آزمائڻ لاءِ بہ عراق جي سرزمين جو انتخاب ٿيو.

عراق مٿان روزانو هزارن حملن ۽ لکين ٽن بارود وسائڻ جي باوجود عراق طرفان شڪست تسليم ڪرڻ جو ڪو سوال ئي پيدا ڪونہ ٿو ٿئي ۽ ٽن هفتن گذرڻ بعد بہ صدام حسين ڪويت خالي ڪرڻ جي ڳالهہ ٻڌڻ لاءِ تيار نہ آهي. ڏسڻ ۾ ائين پيو اچي تہ جنگ چند ڏينهن يا چند هفتن جي اندازي کان وڌي ممڪن آهي تہ مهينا ۽ شايد سال هلي. آمريڪا هڪ ذهن ۾ ڦاسي چڪو آهي، جتان نہ ڪيس نڪرڻ جي واهہ ٿي سُجهي ۽ نہ ئاهہ ڪرڻ جي ۽ ڪاميابي تہ ڏسجي ٿو تہ اڃا گهڻو ڏور آهي.

ٻن عظيم جنگين جي تجربن سيکاريو آهي تہ جيڪي قوتون سٽيپون سنابيون آهن ۽ ڍاول آهن، سي جنگ مان سجيون ۽ ڪمزور ٿي نڪتيون آهن ۽ ڪين پنهنجي سلطنت ۽ خلافت جو ڪٿ ڳچيءَ مان لاهي اڇلڻو پيو آهي. هن جنگ جو تجربو بہ ڏيکاري ٿو تہ هيءَ جنگ ڏاڍ مڙسي ڪندڙ ۽ سٽيپن سنابين قومن کي ڏاڍي مهانگي پئي آهي ۽ اڳتي هلي امڪان اهو پيو ڏسجي تہ داداگيري ڪندڙ سامراجي ملڪ هن جنگ مان ڪمزور ٿي نڪرندا.

ننڍڙي عراق جنهن مضبوطيءَ ۽ همت سان هن وقت تائين مقابلو ڪيو آهي، تنهن مان طاقتور قومن لاءِ هڪ سبق اهو آهي تہ اڄ سڄي دنيا هڪ ننڍڙو ٻيٽ ٿي وئي آهي ۽ ان ۾ ڪامياب زندگي گذارڻ جو نسخو اهو ئي آهي تہ "جيئو ۽ جيئڻ ڏيو"

(14- فيبروري- 1991ع - روزانہ، عوامي، آواز ڪراچي)

www.sindhsalamat.com

وري بہ ڪڙم ڪم ايندو- " چيني لوڪ ڪهاڻي

ٿهڙو وقت اڳي چيني لوڪ ڪهاڻين جو هڪ ڪتاب پڙهيو هيم. اڄ وقت ۽ حالتن جي مناسبت سان ان جي ياد اچي ويم ۽ توهان کي پڌائڻ چاهيان ٿو.

ڪٽن جي هڪ جوڙي کي ڏاڍي سهڻي ڪئي ڄائي. اڄ ننڍڙي سيان وڏي، اچي شادي لائق ٿي. زال مڙس سوچيو تہ ڪيس ڪنهن لائق ۽ زبردست ور جي ڪُلهي چاڙهجي. سو طئہ ڪيائون تہ سورج ديوتا کان وڌيڪ سندن ڌيءُ لاءِ کهڙو وڌيڪ سهڻو، لائق ۽ طاقتور گهوٽ ٿي سگهي ٿو!

سو هڻي ويا سج وٽ. سج کلي چين تہ "منهنجي چونڊ ڇا لاءِ؟" هنن چيو "تو کان وڌيڪ زوراور ڪير هوندو؟" سج چين "مونکا زوراور ڪَڪَرَ آهي جو منهنجي زور کي ختم ڪيو ڇڏي. ان ڪري ان کي وچي ڌيءُ ڏيو."

هو ڊوڙندا ڪَڪَر وٽ ويا. جنهن سندن ڪهاڻي ٻڌي چين "مونکان زوراور تہ هوا (وايو-واءُ) آهي. پنهنجي ڌيءُ ان سان پرڻايو"

سهڪندا هو واءُ وٽ پهتا. انکي چيائون تہ اسانجي ڌيءُ وٺ. هن پڇين تہ "منهنجي مٿان هيءَ مهرباني ڇو؟" چيائون سج چيو تہ ڪَڪَر ـون کان ڏاڍو آهي، ان ڏي وڃو. ان ڏي وياسون چيائين واءُ-هوا مونکان ڏاڍي آهي جو مونکي جاڏي وٺيس ڌڪي ويندي آهي. ان ڪري توهان وٽ عرضدار ٿي آيا آهيون تہ اسانجي سهڻي ڌيءُ سان شادي ڪيو.

هوا کلي چين "مونکان ڏاڍو هو وڻ آهي، جنهن کي مان ڪيرائي نہ سگهي آهيان. انکي وڃي پنهنجي سُهڻي ڌيءُ آڇيو." هو ڊوڙندا ٻڙ واري وڏي وڻ ڏانهن ويا. ٻڙ ماجرا ٻڌي چين تہ "مون کي تہ ذري گهٽ طوفان ليٽائي وڌو هو ۽ ڏسو منهنجون ڪجهہ پاڙون اکلي پيون آهن. پر توهان هن ٺلهہ ڏانهن وڃو، جو اهو طاقتور آهي ۽ هزراين طوفان ۽ هوائون ان کي لوڏي نہ سگهيون آهن."

هو وري ٺلهہ ڏانهن آسهيا. ٺلهہ آڏو اچي عرض ڪيائون "ٺنپ مهراج! اسانجي گوريءَ کي ور" ٺنپ پڇيو "مون تي هيءَ نظر انتخاب ڇالاءِ!"

چيائون "سج کي عرض ڪيوسين، چيائين تہ ڪَڪَر مونکان ڏاڍو آهي" ڪَڪَر کي چيوسين، چيائين واءُ مونکان ڏاڍو آهي" واءُ کي چيوسين، ان چيو تہ هو وڻ مونکان ڏاڍو آهي" وڻ وٽ ميڙ ڪٺي وياسين چيائين "هو ٺلهہ مونکان زوراور آهي." انڪري اسان نماڻي وينتي ڪٺي توهان وٽ عرضدار ٿيا آهيون تہ اسانجي سهڻيءَ نينگري سان وهانءُ رچايو تہ وڏي عنايت ٿيندي!"

ٺلهہ کلي کلي لڏڻ لڳو. ساهي پٽي چيائين

"موٽي وڃي پنهنجي سُهڻي وينگس ڪنهن سُهڻي ڪُئي کي ڏيو، جو ڪٺو

www.sindhsalamat.com

مونکان بہ ڏاڍو آهي. ڏسو هو ننڍڙو لاڏلو ڪٿو ڪيتري وقت کان منهنجي پاڙ پٽي رهيو آهي ۽ چاڻ منهنجو سرُ نيايئن. وڃي ڪيس منٿ ڪيو تہ توهانجي نياڻيءَ کي وري، وڃي پنهنجي ڪڙم مان ڪو ڳولهيو."

هيءَ ڪهاڻي جنهن کي جيئن وڻي تيئن سمجهي. بال اوهان جي ڪورٽ ۾ آهي.

(21- فيبروري- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

آمريڪا، عراق، جنگ II

سو ٿيو اهوئي، جنهنجو انديشو هو. آمريڪا فرانس، انگلينڊ ۽ سندن عرب خليفن عراق کي آڻ مڃائي ڇڏي، جيتوڻيڪ عراق ڪويت خالي ڪرڻ جو اعلان اڳيئي ڪري چڪو هو، جنهن تان جنگ شروع ٿي هئي. پر اتحادين عراق کي اها وٿي نہ ڏني، جو هُو سلامتيءَ ۽ عزت سان پنهنجون فوجون واپس عراق جي سرحدن اندر موٽائي وڃي. بمبارين ٿينديون رهيون ۽ عراقي فوج پسپائيءَ جي حڪمن هيٺ مقابلي جي پوري صلاحيت وڃائي ڇڏي ۽ عراقي فوجي ڪويت کان عراق موٽندي مرندا رهيا يا اتحادين جي زميني فوج اڳتي پيش پوندا رهيا. اٺاويهين فيبروريءَ جي ڏينهن آمريڪي صدر بش، اقوام متحده جي دٻاءَ هيٺ جنگ بنديءَ جو اعلان ڪيو.

صدر بش جي مرضي هئي تہ عراق کي فتح ڪجي ۽ عراق جي فوجي صلاحيت نيست نابود ڪجي پر سلامتي ڪائونسل اندر روسي نمائندي ان ڳالھ جي تائيد نہ ڪئي ۽ امڪان هو تہ اتحادي قومن کي جيڪا زبردست يڪراءِ اخلاقي مدد سڄي دنيا جي قومن طرفان هئي، سا ختم نہ ٿي وڃي. عراق مٿان زميني حملو خود آمريڪا جي لاءِ جانين جو وڏو زيان ٿئي ها، تنهنڪري جنگ في الحال ختم ٿي وئي. پر جنگ مان فاتحن جهڙيءَ طرح نہ اڳي سکيو هو ۽ نہ هينئر امڪان آهي تہ فاتح ڪو سبق سکندا! ١٩١٤-١٩١٨ع واري پهرين عظيم جنگ ڪاٽپوءِ فاتح انگلينڊ، فرانس ۽ آمريڪا جيڪي وعدا دنيا سان ڪيا هئا، تن تان ڦري ويا ۽ جنگ کي هميشہ ختم ڪرڻ لاءِ جنگ" War to end war جو نعرو ٻي عظيم جنگ لاءِ تياريءَ ۾ ختم ٿي ويو. هارايل جرمني جتي هڪ سوشلسٽ حڪومت قائم هئي، ان مٿان ڳاٽي ڀڳا جنگي تاوان وڌا ويا، جن مان جرمنيءَ لاءِ جند ڇڏائڻ نا ممڪن پئي لڳو. پر جرمني وري اڀري ۽ هٽلر جي اڳواڻيءَ هيٺ ٻيءَ عظيم جنگ جي شروعات ٿي.

ٻي مهاڀاري لڙائيءَ جي خاتمي بعد روس جي سهڪار سان سڄي اوڀر يورپ چين، اتر ڪوريا، ويٽنام ۽ دنيا ڀر جي ٻين ملڪن ۾ آزادي، سوشلزم ۽ حق خودارادیت لاءِ تحريڪون اڀريون ۽ ڪامياب ٿيون. پورو مشرق، آفريڪا آزاد ٿي ويا ۽ نيٺ وچ مشرق جي ٻين ملڪن ۾ انقلاب آيا ۽ نيم سوشلسٽ ۽ آزاد حڪومتون ۽ معيشتون قائم ٿيون. ٻي عظيم جنگ بعد آمريڪا وٽ سواءِ ان جي ڪوبہ رستو نہ رهيو تہ هارايل جپان ۽ جرمني، ۽ تباھ حال انگلينڊ ۽ فرانس جي

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

معيشتن کي نئين سر قائم ڪرڻ لاءِ سهارو يا مدد ڏئي ۽ ”مارشل پلان MARSHALL PLAN ذريعي اولهه يورپ جي معيشتن کي بحال ڪيو ويو.

اڄ جرمني ۽ جپان جا معاشي ۽ مالي نظام خود آمريڪا جي معاشي ۽ مالي نظام کان به وڌيڪ مضبوط آهن. جنهن لاءِ بنيادي سبب اهو آهي ته ٻي عظيم جنگ بعد جپان ۽ جرمنيءَ مٿان هٿيارن جي سلسلي ۾ پابنديون هيون. اهي پابنديون جپان ۽ جرمنيءَ لاءِ نعمت ثابت ٿيون. جو ته انهن ٻنهي ملڪن پنهنجو سمورو ڌيان پُر امن ترقياتي ڪمن طرف لڳايو ۽ نتيجي ۾ هٿيارن جي ڊوڙ کان ٻاهر رهي، جرمني ۽ جپان ٻئي معاشي طور سپر پاورس SUPPER POWERS ٿي ويا آهن. اهو ڏينهن ڏور ڪونهي جو ڪين سلامتي ڪائونسل جي وڏن ڀڳدارن ۾ شمار ڪيو وڃي. عراق خلاف جنگ ۾ شريڪ نه هئڻ جي باوجود، جرمنيءَ ۽ جپان وڏي فائدي ۾ رهيا، جو هو اتحادين جي وڏي مالي امداد ڪندا رهيا، پر جنگ ۾ هڪ سپاهي به نه موڪليائون.

ائين پيو ڏسجي ته پنهنجي ساٿين کي روڪڻ جي باوجود، صدر بش عراق کي گوڏن ڀر جهڪائڻ ۽ وچ مشرق ۽ نار واري علائقي ڪي آمريڪا جي اثر هيٺ قائم علائقو ڪرڻ واري رٿ تي عمل ڪري رهيو آهي. پر ان رٿ ۾ ڪيس شڪست تسليم ڪرڻي پوندي. صدام حسين جي غلطي اِها هئي ته هن ڪويت تي قبضو ڪيو ۽ دنيا ڀر جي قومن جي سمجهائڻ ۽ منٿن جي باوجود هن ڪويت خالي نه ڪيو. آمريڪا جي عظيم غلطي ۽ شڪست اها ٿيندي ته هٺ ۽ غرور ۾ اهو سمجهي ويهي ته جيڪي ڪجهه هو ڪرڻ چاهيندا، سا مَنَ ماني ڪين قبي ويندي.

جيڪڏهن آمريڪا ايراني نار ۽ وچ اوير ۾ امن امان قائم ڪرڻ جي بهاني ڪا دائمي موجودگي ۽ قبضي جو عزم رکيو ته سموريون عرب قومون، ايران ۽ اتحادي قومن جي عوام جي اخلاقي تائيد کان آمريڪي محروم ٿي ويندا. سعودي عرب، ڪويت ۽ مصر ۾ امڪان آهي ته اسرائيل دشمنيءَ جي حوالي سان نيون طاقتور مذهبي ۽ سوشلسٽ تحريڪون اڀري پون. نتيجو اهو ٿيندو ته جيڪو استحڪام عرب شاهي ۽ جاگيردارانه حڪومتن کي آهي، سو ختم ٿي ويندو.

بادشاهن جا تاج ۽ آمرن جون پڳون اڳتي هلي سندن عرب رعيتون ئي لاهينديون. جا شيءِ هن وقت تائين سعودي عرب ۽ ڪويت جي نوجوان طبقي کي حاصل نه هئي، سا فوجي چاڻ ۽ تجربي جي ڪمي هئي. هن جنگ ڪويت ۽ سعودي عرب جي نوجوانن کي ويڙهه جو تجربو حاصل ڪرايو آهي. آئنده اهو تجربو عرب شاهن ۽ آمرن جي تباهيءَ جو ڪارڻ بنجندو. جنگ ۾ ٻئي ڌريون پنهنجي پنهنجي ماڻهن ۽ همدردن کي فوجي تجربو ڏيڻ لاءِ مجبور ٿينديون آهن ۽

www.sindhsalamat.com

جنگ ختم ٿيڻ بعد پنهي ڌرين جو عوام مسلح ٿيڻ ۽ هٿيارن جي استعمال ڄاڻڻ ڪري پنهنجي حڪمرانن ۽ جابرن خلاف ڪمر ڪشي بيهندو آهي. يقيناً خود آمريڪا اندر شيدي نسل جي ماڻهن ۾ هڪ نئين لهر جي ايرڻ جو امڪان آهي، جو ته هن جنگ ۾ سپاهين يا والنٽيئرز VOLUNTEERS جو تعداد شيدي نسل جي ماڻهن جو وڌيڪ آهي ۽ جنرل پاويل، جيڪو آمريڪي فوج جو سربراه آهي، سو به هڪ شيدي نسل جو ماڻهو آهي.

هاڻي ٿي رت ڏني وئي اهي ته پاويل ڳي ايندڙ عام چونڊن ۾ بش سان گڏ نائب صدر لاءِ اميدوار بيهاريو وڃي. جنگ تمام بري شيءِ آهي. ان مان زبردست تباهي اچي ٿي، پر وقتي جنگ مان ڪي انقلابي نتيجا به نڪرن ٿا. War is a Continuation of Politics and Politics is continoation of War" اهي لفظ جنگ جي عظيم ماهر VON CLAUSE WITZ جا قول آهن.

(7- مارچ- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

ڪارو ڪاريءَ جو مسئلو

جيل ۾ رهندي ڪن عجيب ڪردارن سان مڪا ميلو ۽ ڪچهريون ٿيون . هڪ عام ڏوهه، جنهن لاءِ انگريزن واري دور ۾ جنم ٽيپ (LIFE IMERISON-MENT) ڏني ويندي هئي، اهو هيو ڪارو ڪاري جهڙو واقعو. جنهن لاءِ پيچندي جواب ملندو هو ته ”غيرت“ تي خون ڪيو اٿم. ”غيرت“ لفظ ظاهر آهي ته ”غير“ مان نڪتل آهي، جنهن جي معنيٰ ته ڪنهن غير مرد سان ڪنهن عزيز عورت کي ڏسي مشتعل ٿيڻ ۽ ان مرد ۽ عورت کي قتل ڪرڻ.

انگريز ان لحاظ کان ”بيغيرت“ هئا. جو هو ”غيرت“ وارن کي موت يا جنم ٽيپ لائق سمجهندا هئا. غيرت بلوچن ۽ پٺاڻن جي سماج جو بنيادي حصو سمجهي ويندي هئي ۽ اڃان به سمجهي وڃي ٿي.

بلوچن سان ويجهو رهندڙ قومون به اڪثر هنن جي نظرين کان متاثر آهن. ايتري قدر جو بلوچ علائقن ۾ ڪڏهن اتان جا هندو به غيرت تي خون ڪندا آهن.

ڪارو ڪاريءَ جهڙي واردات لاءِ بلوچستان ۾ خان قلات واري دور ۾ رپورٽ ئي داخل ڪانه ٿيندي هئي. ڇو ته هر واسطيدار ڌر، عورت يا مرد جي عزيزن طرفان اها ڳالهه ميڄيل هوندي هئي ته ڪارو ۽ ڪاري هڪدم ۽ بر وقت قتل جا حقدار آهن. ڪارنهن جي سبب قتل جو حق ڪاريءَ جي پاءُ، مڙس، پيءُ، سئوٽ، پر خود قبيلي جي هر شخص کي هيو ۽ آهي. نه ثابتيءَ جي ضرورت هئي ۽ نه ثبوت جي.

هڪ پوڙهو ۱۹۴۳ ۾ اسان سياسي قيدين جا برتڻ ملي رهيو هو. مون ڪانئس پڇيو ته ”ڪهڙي ڏوهه ۾ سزا ڪاٽي رهيو آهين؟“ چيائين، ”پنهنجي پيڻ کي اعتراض جوڳيءَ حالت ۾ ڏسي، ڪارو ڪاري ڪري ماريو هيم ....جنم ٽيپ جي سزا ملي.. ڪاري پاڻيءَ (ANDAMANS) ۾ وهي گذري ويئي...... 1939ع ۾ اوستي الابخش واريءَ وزارت واري دور ۾ ڪاري پاڻيءَ مان موٽيو آهيان.....“

وڏيڪ پڇڻ تي ٻڌايائين ته پاڻ هڪ ننڍڙو ڪاتيدار هيو. شادي ٿيل هيس. ٻه ٽي ٻار به هيس، جيڪي ان وقت جوان هئا ۽ پنهنجي ڪرت سان لڳل هئا. مون قربائتي نموني ۾ ڪانئس پڇيو، ”چاچا! ڪڏهن پنهنجي زال جو به خيال ڪيئي؟“ چيائين، ”منهنجي زال، منهنجي سزا لڳڻ ڪانپوءِ منهنجي غم ۾ مري وئي...“

www.sindhsalamat.com

سکر اسپيشل جيل (هاٽوڪي ڊسٽرڪٽ جيل) ۾ رهندي هڪ قيدي، جيڪو اسانجي وارڊ جو مقدم ۽ دربان هيو، ان جو قصو بہ عجيب هيو. سهڻو، وجيهہ، چاپئين ڏاڙهيءَ وارو، ڪرڙوڊ شخص. سڄو ڏينهن قرآن شريف جي دور ۾ مشغول هوندو هو. جيل جا پيلا ڪپڙا، پيلي ٽوپي ۽ ڏنڊي پٽي سان ڏاڍو رعبدار لڳندو هو. وڏي محبت ۽ مانيٺائيءَ سان ملندو هو. ڪڏهن بہ ڪا شيءِ اسان مٿئين طبقي وارن قيدين کان نہ گهرندو هو. اوچتوئي هڪ ڏينهن کيس آزاد ڪرڻ جو حڪم آيو. هن کي جيل جي ماڙيءَ تي وٺي ويا ۽ کيس گهران آيل ڪپڙا پهرايا ويا. ناسي رنگ تي بوسڪيءَ جي شلوار قميص ۽ بوسڪيءَ جو پٽڪو، ڪنن ۾ وڏا سونا والاپيل ۽ هيٺ نئون ڪارو پمپ شو اکين ۾ سرمو. ڏاڍو ٺاهوڪو سردار جوان پئي لڳو. اسان سيني کان محبت سان موڪلائڻ آيو. کيس مبارڪ ڏني سون. جڙام داس دولترام (جيڪو ڪانگريس هاءِ ڪمان جو ميمبر ۽ گانڌيءَ جو ساٿو هٿ هو) قرب مان کيس دروازي تائين اپڙائڻ آيو. مون کي ياد آهي تہ جنهن وقت جڙام داس کان نوڙي موڪلايائين تہ هن چيو هيس "پٽ وري نہ اچجانءِ ...... ههڙو ڀلو نيڪ نمازي ۽ قرآن جو دور ڪندڙ ٻانهو آهين....... وري نہ اچجانءِ ......" هن جي اکين ۾ محبت، نوڙت ۽ عزم جي جهلڪ دل کي وٺندڙ هئي ۽ ڪائنس وڇڙندي افسوس بہ ٿيو، ڇو تہ جيل جي برادريءَ مان جڏهن ڪو ويندو آهي تہ ڪجهہ وقت ان کي (MISS) ڪبو آهي يا چئجي تہ خال محسوس ٿيندو آهي.

ٻہ مهينا گذري ويا. قيد هڪ مسافر خانو آهي. ڪي آيا ڪي ويا. ان يار جي ياد وسري وئي. اوچتوئي هڪ ڏينهن جيل جي گدام تي وڃڻ ٿيو. ڏسي تعجب لڳو تہ هو وري واپس اچي ويو هو. اکيون هيٺ ڪري چيائين. وري ڪارو ڪاري ڪري آيو آهيان.....

مون کيس چيو تہ "ٻاهر سڀئي بيغيرت هئا ڇا جو نڪرندي ئي وري هي ٻيو غيرت تي خون ڪري آيو آهين"؟

هن کي ڪو جواب نہ سجهيو. چيائين، " شايد منهنجي قسمت ۾ ئي جيل لکيل آهي."

منهنجو دوست برڪت علي آزاد (جنهن پنهنجي سڄي ڄمار جيڪب آباد ضلعي جي ماحول ۾ گذاري آهي) دٻيل لفظن ۾ چوندو هو، " غيرت جهالت جو ٻيو نالو آهي. پر غيرت واري کي ڪير سمجهائي!؟"

(22- مارچ- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

ڇا لاءِ وڙهيا سين؟

ٻه ڏينهن اڳ اهڙي ماڻهوءَ سان ملڻ ٿيو، جيڪو مون سان گڏ ۱۹۴۲ع واريءَ (Quit India) (ڪئٽ انڊيا "هندستان ڇڏيو") تحريڪ ۾ جيل ۾ گڏ رهيو هو. ڏاڍو مايوس! ملڪ ڇڏي ويو ۽ هينئر ٻين ملڪن ۾ رهندڙ سيلاني خوشحال ماڻهو ۽ خوشحال ماڻهن سان اٿندڙ ويهندڙ ۽ رهندڙ. پاڪستان ۾ به چار دفعا هر سال ايندو رهندو آهي ۽ وڏن ماڻهن سان رهاڻيون ڪري هليو ويندو آهي.

پڇيائين "ڇاجي لاءِ انگريز سان وڙهيا هياسين؟ انگريز چڱو هيو، اڳي سڄي ملڪ مٿان هڪ انگريز حڪمران هيو، هاڻي پارٽ ۾ ۲۴ (چوويهه) پرانتڪ حڪومتن جا غلام آهيون. پنهنجو ديس اتي به ڪونهي- آيلن (سنڌي شرنارٿين) ۽ ويٺلن ۾ فرق چوٽ چڙهي ويو آهي. اسان وياسين ڪڏ مٿان ڪڏ اڏيندا! ۽ اُتي ويٺل اهي ٿي پورهيت ۽ غريب آخر ڇا ٿيندو؟"

هي سوال ته ڇا لاءِ وڙهيا سين ۽ ڇا مليو؟ هتي به ماڻهن آڏو هڪ آفت جيان

منهن ڪڍيو بيٺو آهي. هتي حڪومت انگريزن جي پونئرن کي ملي ۽ اڄ نه صرف هو اسان تي حڪومت ڪن ٿا، پر شهرن ۾ دهشتگرد ۽ ڀهراڙين ۾ ڌاڙيل پيدا ڪيا اٿن. ڇا ان آزاديءَ لاءِ وڙهيا سين؟ جدوجهد ڪئي سي!

تازو لاهور ۾ وري پنهنجي سنگت جي ميڙ مٿان سوشلزم جي آئيندي متعلق سوال هئا. ڇا مارڪسزم، لينزم ختم ٿي ويو؟ ڇا روس هميشه لاءِ پٺتي ڌڪجي ويو؟ گوربا چوف آمريڪا جو ايجنٽ ته نه آهي؟

ڇا لاءِ آزادي جي جدوجهد ڪئي سون؟ ڇالاءِ ڀڳت سنگهه ۽ هيمون ڦاسيءَ چڙهيا؟ ڇالاءِ لکين ڪروڙين ماڻهن آزادي ۽ سوشلزم جي نعرن پٺيان جانيون ڏنيون؟ لکين ڪميونسٽ، سوشلسٽ، لبرل آزادي پسند انسان هٽلر، مسوليني، ۽ فرانڪو جي جيلن ۾ سڙيا، ٻئين ۾ ٻريا، رسڻ تي شڪار ڪيا ويا، جنگين ۾ ماريا ويا؟ ان لاءِ ته ڪو گوربا چوف، ڪو يلسٽن، اچي اهو سڀ ڪجهه ختم ڪري ڇڏين، جنهن لاءِ هنن قرباني ڏني؟

هڪڙو ڪتاب آهي "مارٽيئرڊم آف مين (Martyrdom of Man) انسانن جي شهادت جو داستان. اهي انسان جن لاءِ بهشت ۽ سرڳ به ڪونهي، ڇا لاءِ ٿا قربان ٿين. اڄ به قربان ٿين پيا. اڄ به نعرا نينهن جا هڻن ٿا، حق جو آواز بلند ڪندي نيزي ڪنڌ وجهن ٿا، جيئري "صليب" ڪئي هلن ٿا؟ ڇا لاءِ سقراط وهه پيتي هئي؟ ڇالاءِ ڪرائيسٽ صليب تي چڙهيو هيو؟ ڇالاءِ لينن دماغ ۾ گولي

www.sindhsalamat.com

ڪاڏي هئي ۽ ٽي سال ڦٿڪندي آخر موت پاتو هو؟

ضمير جي قيدين جو حساب لڳايو! هزارين دنيا جي مختلف اذيت گاهن ۾ مري رهيا آهن. سندن مائرون سندن لاءِ روئندي گذاري ويون. پينر پنهنجن پائرن جي سڪ ۾ پريت ڪان وانجهيل. يتيم ٻار پنهنجي پيءُ ۽ ڪڏهن ته ماءُ جي گود ڪان بہ محروم. سهاڳڻيون وسڪي وسڪي پنهنجي گهوٽن لاءِ مري چڪيون. قومون پنهنجي آزاديءَ لاءِ لڙندي نئين غلامي ۾ ونجي ويون؟

اهو سڀ ٿيو ۽ ٿئي پيو. پر انساني ضمير پنهنجي جدوجهد جاري رکيو اچي. غلاميءَ مان ڇوٽڪاري لاءِ، بک ۽ بيروزگاري مان جند ڇڏائڻ لاءِ، علم لاءِ بيماريءَ مان آجپي لاءِ، پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجي ٻچن جي بهتر آئيندي لاءِ، انسان پنهنجي ان حق لاءِ لڙندو رهندو تہ هو بي فڪر ۽ سڪون سان مري سگهي، بنا ڳڻتيءَ جي تہ سندس موت بعد سندس ۽ سندس ويجهن جو ڇا حال ٿيندو؟

انهن مقصدن لاءِ لڙائيءَ کي سوشلزم جو نالو رکو، يا معاشرتي انصاف جو "اسلامڪ سوشلزم" چئو يا "اسلام مطابق معاشرتي نظام" يورو ڪميونزم (Euro communism) چئو يا سوشل ڊيما ڪريسي (Social Democracy) مقصد انسان جي بنيادي حقن لاءِ جهد ڪرڻو آهي، هڪ نئين سماج ٺاهڻ لاءِ جنهن ۾ نہ آقا هوندو نہ غلام، نہ ظالم نہ مظلوم، نہ قهار نہ مقهور، نہ ڏکوئيندڙ ۽ نہ ڏکيا. جتي هر انسان جي سنڀال هڪ ڪٽنب جي فرد جيان ٿيندي ۽ ڪوئي وانجهيل نہ هوندو.

اهڙي عظيم مقصد لاءِ ضرورت آهي تہ سڀ ڏکين ۽ بکين جا حامي گڏجي ڇپر ڪٿون تہ ڇپر ڪڇندو، نہ تہ سڀ محنتون، پورهيا ۽ قربانيون ضايع ٿيندا رهندا. هڪ ٻئي جي ترديد ڪرڻ بدران ضرورت آهي انسان کي غلامي مان ڇڏائڻ لاءِ هڪ ٿيون ۽ گڏجي انسانيت کي بچائڻ ۽ سڀني جي بهتري لاءِ ڪوشش ونون.

(4- اپريل- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

ڪامريڊ شرف علي

سيپٽمبر ۱۹۴۷ ۾ ٽريڊ يونين آفيس ڪراچيءَ ۾ ويٺو هيس ته هڪ سنهڙو، پتڙو، سوٽ ۾ شرٽ سان نوجوان لنگهي آيو. رسمي خيريت بعد چيائين مان شرف علي آهيان. لکنوءَ جو رهندڙ، وڏو ڀاءُ اشرف علي، اشرف اديب ۽ ڪمونسٽ آهي. مان ڪانپور جي ايگريڪلچر ڪاليج ۾ ٻئي سال جو شاگرد ۽ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جو ميمبر ۽ ڪميونسٽ پارٽي جو اميدوار آهيان. چنيسر هالٽ ويجهو پناهگيرن جي ڪيمپ ۾ هڪ تنبوءَ اندر سمورو خاندان رهون ٿا. منهنجي لاءِ ڪا ڪار خدمت هجي ته حاضر آهيان.“

مون هڪدم کيس چيو ته،” ٽريڊ يونين ۾ ڪم ڪندين؟“

چيائين،” تجربو ڪونهي. پر رهنمائي ڪندؤ ته سکي ويندس. جو ته پليو پنيو ئي ڪامريڊن جي سنگت ۾ آهيان.“

مون هڪدم کيس هڪ مزدور يونين حوالي ڪئي. ان يونين جا ڪجهه ميمبر اتي ئي موجود هئا. سندن ڪارخاني ۾ سيمنٽ پائيپ ٺهندڙ هئا ۽ اهو ڪارخانو تازو ئي ملير جي ويجهو لڳو هو.

مزدور کيس وٺي روانا ٿيا. شام جو ۲۲-۲۳ ورهين جو نوجوان شرف علي موٽي آفيس ۾ آيو ۽ چيائين.(Iwent, I Saw, I requered) ”پهتس ڳالهيون ٿيون ۽ گهرون قبول ٿيون.“ معلوم ٿيو ته ڪارخانو ڪنهن نوجوان سيٺيائيءَ جو هو ۽ الهڙ نوجوان جي پاڻ ارپڻ ڪرڻ جي جذبي ڪي ڏسندي مزدورن طرفان پيش ڪيل سموريون گهرون قبول ڪيائين. صرف هڪ شرط وڌائين ته” مزدور ايمانداريءَ سان پيداوار وڌائيندا ۽ سٺو ڪم ڪندا.“

هن نتيڙيءَ ڪاميابيءَ شرف عليءَ ۾ خوداعتمادي پيدا ڪئي ۽ هو دلچسپيءَ سان ٻين يونين ۾ به ڪم ڪرڻ لڳو ۽ گورنر جنرل هائوس جي ملازمن جي يونين ناهڻ ۾ لڳي ويو ۽ نوان ساٿي پيدا ڪيائين.

ان بعد ٦ جنوري ۱۹۴۸ع تي وڏي پيماني تي فساد ڪرايا ويا. جو ته لياقت علي خان هندن کي لڏائي مهاجرن کي سندن گهرن ۾ آباد ڪرڻ پئي گهريو. قتل عام ٿيو، جنهن ۾ تقريباً ٽيرهن چوڏهن سئو ماڻهو ماريا ويا ۽ ڪراچي هندن کان خالي ٿي، مهاجرن جي حوالي ٿي وئي ۽ خالي ڪيل محلن جا محلا ۽ فليٽون مئجسٽريٽن طرفان الاٽ ٿيڻ لڳيون. شرف علي پنهنجي ڀائرن ۽ ڀائٽين ۽ ٻين ڪامريڊن سان گڏ منهنجي فليٽ جي حفاظت لاءِ ڊاڪٽر جهلي بيٺو ۽ پوري چوهٺ فليٽن واري بلڊنگ کي لٽجڻ، ڦرجڻ ۽ تباهه ٿيڻ کان بچايو.(هن واقعي جو ذڪر مان اڳ ۾ ئي پنهنجي هڪ ڪالم ۾ ڪري چڪو آهيان.)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

تنهن ڪانپوءِ جلدئي فيبروري ١٩٤٨ع ۾ شرف علي کي گرفتار ڪري جيل پهچايو ويو ۽ سندس لاءِ ٽن مهينن جي نظربنديءَ جو حڪم ٿيو.

١٨ اپريل ١٩٤٨ع تي ڪامريڊ جمال الدين بخاري، مان، عينشي وديارٿي، اي ڪي هانگل، گلاب ڀگواناڻي ۽ ڪامريڊ پوهو گرفتار ٿي جيل پهچايا وياسون. شام جو وقت هو، تڙ تڪڙ ۾ اسان سمورن کي چڪي اچي بند ڪولين ۾، اڪيلو اڪيلو واڙيو ويو. صبح جو معلوم ٿيو ته ان وارڊ مان موچڙا هٽي مڇن ڪوڙ (Clean Shave) هندو نوجوانن کي جيل جي ينگي پارٽيءَ لاءِ پرتي ڪيو ويندو هو. پر رات وچ ۾ ئي چڪر جي عملدارن کي معلوم ٿيو ته هي سهٽا ٺاهوڪڙا نوجوان"خلافتي ۽ ڪارا ٽوپيون آهن ۽ ڪين انديشو ٿيو ته ٻين ڇوڪرن کي به بغاوت تي نه اڀارين.

صبح سان چڪر عملدار هڪ سپاهيءَ سان گڏ تڪڙو تڪڙو اسان کي ڪولين مان ڪڍي گهٽي آواز ۾ سمجهائيندو هليو ته سندس غلطي هئي، جو هن اسان کي ينگين واري پرتيءَ واري وارڊ ۾ واڙيو هو ۽ هن پنهنجي غلطي درست ان طرح ڪئي ته بيرڪ نمبر هڪ جيڪا سموري غنڊن سان پري پئي هئي، ان ۾ موڪلي ڏنو. ڪامريڊ جمال الدين بخاريءَ جي بيرڪ اندر داخل ٿينديءَ ئي بمبئيءَ مان آيل داداگيرن مان هڪ ڪيس سڃاتو ۽ سُري پُري ڪيس ويهڻ جي جاءِ ڏنائين. باقي اسان پنجن مڇن ڪوڙن لاءِ غنڊا ويهڻ جي آڇ ڪرڻ لاءِ به تيار نه هئا. گهڙي کن ڪانپوءِ اسان پاڻ ۾ هڪ پٺي ڪان ڪندري، ڪو هتي ڪو هتي ويناسون ته ايتري ۾ مقدم(جن کي مخصوص پيلا ڪپڙا، پيلو پٽڪو ۽ ڏنڊو پٽو ٻڌل هوندو آهي ۽ اڪثر جنم ٽيپر هوندا آهن) تيل ۽ ڪار جون بالٽيون کڻائي پهتو ۽ هڪ ڪيوٽي تيل جي ۽ به ماٽيون ڪار جون ڏيندو آيو، مون هن کي چيو ته اسان وٽ ڪوئي ٿانءُ ٿپو ڪونهي، ان ڪري اسان هن تيل ۽ ڪار کي وٺون ڇا ۾؟"

قيدين کي آچر ڏينهن هڪ آئونس تيل ۽ ٻه آئونس ڪار پوري هفتي لاءِ ڏني ويندي هئي.

منهنجي لهجي ۾ ڪهراڻ محسوس ڪندي هن هڪل ڪئي ته،"منهن ماري توڪري.....؟"

ان هڪل تي ٻه چار C.O قيدي عملدار ڊوڙندا آيا ۽ مونکي ٻانهن کان ڪنيي چڪر عملدار وٽ وٺي ويا. منهنجي پويان سمورا ڪامريڊ پڄندا آيا ۽ ڪامريڊ بخاري به اچي جمعدار کي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي. پر عملدار پنهنجي گهٽي آواز ۾ حڪم ڏنو ته "وچي انڌاريءَ ۾ واڙيوس."

همراهه چڪي مونکي"چڪي وارڊ" ۾ وٺي ويا ۽ هڪڙيءَ ڪوليءَ ۾ بند ڪيائون، جنهن ۾ ماضيءَ جي يادگار اٺي ويهڻ جي چڪي بيٺي هئي، (چڪي

www.sindhsalamat.com

پيهڻ ۽ واڻ وٽڻ جهڙيون سزائون آلهه بخش سومري جي وڏي وزير واري دور ۾ ١٩٣٨ع کان ئي ختم ڪيون ويون هيون، ڇو ته الا بخش جا ستاويهه پوئلڳ ۽ اسيمبلي ميمبر تجربيڪار ڇڪيون پيهندڙ ڪانگريسي هئا.(١) اجان عملدار تالو هٽي ويو ئي مس ته چار پنج پهلوان قسم جا سنڌي ٽيير آيا ۽ چيائون”ابا مبارڪ هجئي.... جوان جو پٽ ٿو ڏسجين.... جو پهريون ڏينهن اچڻ سان ئي جهيڙو ڪيو اٿئي...... ڪا تڪليف ڪانه ٿيندئي...... اسان توکي هر شيءِ پهچائيداسين.... ڪانجهي ۽ پاٽي ڪنڊ واري ڳڙکي ۾ اچلي ڇڏجانءِ ۽ يڪدم هڪڙو همراهه سٽيو اوڦراٽو ۽ ڳڙ جو ڳنڊو ڪاٺڻ لاءِ ڏئي ويو. رات به ماني ڪانه ملي هئي سو ڪائي پاٽي جا به ڍڪ پي گهران آندل فراسي، ويهاڻو ۽ چادر وڇائي، بالم ٻڌجي ليٽي پيس ته ايتري ۾ اک لڳي وئي.

اڌ ڪلاڪ کن ڪانپوءِ شرف علي چڪر عملدار سان گڏجي آيو. چيائين.”چڪر عملدار کي سمجهه ۾ اچي ويو آهي ته توهان ڪير آهيو سو اسان سيني کي ڪيڏي غير سزا يافته-يعني ڪچن قيدين واري وارڊ ۾ وٺي هليا ۽ ٻن ٻن ڄڻن کي هڪ هڪ ڪولي رهڻ لاءِ ڏنائون.

سومر ڏينهن اسان کي جيل سپرنٽينڊنٽ ڪارڊيرو آڏو پيش ڪيو ويو. پراڻو جيل جو عملدار هو چيائين "Back again" ۽ حڪم ڏنائين ته سيني کي الڳ الڳ شرف عليءَ جي پاسي ۾ ڇهن ڪوٺين ۾ شفٽ ڪيو وڃي.

هفتي ڏيڍ ڪانپوءِ اسان کي”بي ڪلاس“ ڏنو ويو ۽ شرف علي ۽ اسان سڀ هڪ ”بي ڪلاس“ بيرڪ ڏانهن منتقل ٿي وياسون.

شرف علي جلدئي ڇٽي ويو ۽ ڪيس ڪراچيءَ مان "Extern" ڪيو ويو. پنجاب ويو، ته اتان به تڙي پار ٿيو ۽ سرحد ۽ بلوچستان مان تڙي پار ٿي، وري ڪراچيءَ پهتو ۽ روپوش ٿي ويو. گرفتار ٿيڻ تي سال سزا لڳس ۽”سي ڪلاس“ جو قيدي ٿجي جيل پهتو. اهو سال اسان سان گڏ رهيو ۽ ان دوران هو اسپتال ۾ مرد نرس جو ڪم ڪندو رهيو.

ڪئين ڪامريڊ آيا ۽ ويا پر نه اسان ڇٽاسون ۽ نه شرف علي. سزا پوري ٿيڻ تي”بي ڪلاس“ ۾ اسان وانگر نظر بند ٿي آيو ۽ مارچ ١٩٥٢ع تائين هو مونسان گڏ رهيو. هن وٽ سنين ۽ شيعن جي اختلافن متعلق وڏو لطيفن جو ڀنڊار هو ۽ اسان کي سمورو وقت کلائيندو رهندو هو. شرف علي نه هجي ها ته شايد جيل ڪاٽڻ ايڏو آسان نه ٿئي ها!

هو سولائيءَ سان دوست ٺاهي وجهندو هو ۽ مولانا قدوس بهاري، عبدالحامد بدايوني، نواب حميد الله، نواب وانڊر مين (Nawab Wander man) جهڙن شخصن سان به پريت جو پيچ قائم ڪري ڇڏيائين.

www.sindhsalamat.com

مارچ ١٩٥٢ع ۾ منهنجي آزاد ٿيڻ ڪانپوءِ ڪجهه وقت بعد شرف علي به آزاد ٿيو ۽ هو سنڌ پارٽيءَ ۾ منهنجو ساٿي ۽ متبادل ٿي رهيو. ١٩٥۴ع کانوٺي ١٩٥٧ع تائين روپوش رهيو. وري ١٩٥٨ع ۾ پڪڙيو ويو ۽ ڪراچيءَ لاهور قلعي جي تجربن مان گذرندي ١٩٦٢ع ۾ (Eisenhower) آمريڪي صدر جي آمد جي سلسلي ۾ مظاهرا ڪرائڻ ۾ پڪڙجي به ٽي سال جيل ۾ وڌو ويو.

١٩٦٨ع ۾ بنگال هليو ويو. ان دوران هن جو سڄو ڪتبِ نندو ياءُ ولايتي، ياڻيو آغا جعفرؒ ۽ پيا سنڌس پينرون ۽ پيٽيويا سڀ ڪميونسٽ ٿي چڪا هئا ۽ ٽريڊ يونين تحريڪ سان وابسته ٿي ويا هئا.

مان سنڌس باري ۾ اوير پاڪستان مان به ڪي خبرون پڙهندو رهيو هيس. پر وري ايتري دوري ٿي ويئي هئي، جو صرف هن جو نالو ئي ياد رهيو. ١٩٧٥ع ۾ هڪ ڏينهن اوچتو ڪيس پنهنجي لاڙڪاڻي واري جاءِ جي سامهون مئي جي گرميءَ ۾ گشت ڪندي ڏٺم، چهرو سڄاتل پئي لڳو. اهوئي سنهو، پترو، منگول شڪل جو انسان سمجهيم ته ڪو يار ئي آهي. ٻاهر نڪريم ته ٻاڪرين پئجي وياسي، اندر اچڻ سان پڪهر اکهندي چيائين،" تو وٽ ان لاءِ آيو آهيان، جو ته تو چتايو هو ته " اسٽالن خدا ناهي." Stalin is no god " ۽ جنهن وقت خروشچوف اهو بت ٽوڙي وڌو ته به منهنجو ايمان سوشلزم ۾ قائم رهيو، جو ته دل جي هڪ گوشي ۾ اسٽالن بابت هڪ شڪ جي گنجائش رهندي آئي هئي پنهنجي يارن سان ڳالهاءِ. مان وري پارٽيءَ ۾ ڪم ڪرڻ چاهيان ٿو. مان سيڙجي ڪراچي ويس. پارٽيءَ جي صاحبان اقتدار کي سنڌس طرفان گذارش ڪيم ته ڪيس وري پارٽيءَ ۾ ڪم ڪرڻ ڏنو وڃي.. چيائون توهان کي ته پارٽيءَ رولس (قانون) جي خبر آهي. وري هيئين ڏاڪي کان شروع ڪري."

چيائون، " توهان ته سائين آهيو..... توهان سان قانون جو ڪو لاڳاپو ڪونهي." مون چيو "مونسان ڪهڙو قانون لڳندو؟"

مون چيو ته، "شرف عليءَ مونکا وڏيڪ ڀوڳيو آهي، خانه بدوش رهيو آهي، جيل ڀوڳيا اٿس، سنڌس سڄو خاندان ڪميونسٽ آهي"پر قانون ۾ شرف علي لاءِ گنجائش پيدا ٿي نه سگهي!

شرف علي هڪ اهڙي بيماريءَ ۾ مبتلا هو، جنهن مان ڇوٽڪارو ملڻ مشڪل هو،پر هن جي انقلابي جوش ۾ ڪا ڪمي ڪانه آئي هن پنهنجي علائقي ۾ هڪڙو مزدورن جو مارڪسسٽ سرڪل قائم ڪري پنهنجو حلقه اثر قائم ڪيو. ٻن پٽن کي او ليول جي تعليم ڏياري اڳتي وڌايائين، ٻن ٽن سالن تائين گذران لاءِ پنهنجي ايم اي زال سان واري وٽيءَ سان ريڙهيءَ تي ڦيري ڪري "شوڪت عمر اسپتال ڊرگ ڪالوني" جي سامهون چوڪ ۾ سرمائيداري ۽ ان جي

www.sindhsalamat.com

"Respectability" کي آگوڻو ڏيکاريندو رهيو.

مان سمجهان ٿو ته مان مري وڃان، پر ڦيري مونکان نه ٿي سگهندي. شرف علي هر طريقي سان زنده رهيو ۽ آخري وقت تائين مارڪسسٽن جي وچ ۾ اختلاف دور ڪرائڻ لاءِ منهنجو ٻانهن ٻيلي ۽ ساٿي رهيو. ڪميونسٽن جي پراڻي زبان ۾ مان ڪيس پنهنجو"سرخ سلام" پيش ڪيان ٿو ۽ پنهنجي عقيدت جو هي حقير نذرانو پيش ڪيان ٿو. اسان وٽ ڪيترا چامڙا پاڻ کي ديو-قامت سمجهندا آهن پر شرف علي هڪڙو چامڙو شخص واقعي هڪ ديو-قامت مهاپرش هو.

(26- اپريل- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

هندستاني بحريا جي بغاوت، (فيبروري 1946ع)

فيبروري ١٩٤٦ع ۾ بمبئي رأيل انڊين نيويءَ جي جهازين (Ratings) سمنڊ ۾ بيٺل جهازن، ۽ بمبئي جي بندر گاه، ۽ ان جي آسپاس، نيوي جي اڏن تي قبضو ڪيو. اها بغاوت (Indian Naval Mutiny) ١٨ کان ٢٥ فيبروري تائين هلي.

ان بغاوت جو پڙاڏو هر بندر گاه تي بيٺل جهازن ۽ ڪناري وارن بحري ادارن ۾ پڌڻ ۾ آيو؛ رنگون کان وٺي ڪراچي تائين، بنگالي اپسمنڊ ۽ عربي سمنڊ اندر جيڪي به هندي بحريا جا جهاز، زميني اڏا ۽ تربيتي ادارا هئا، تن تي نيوي جي جهازين قبضو ڪيو ۽ توبن وغيره تي به پنهنجون چوڪيون قائم ڪيائون؛ انگريزي ۽ هندستاني آفيسرن مٿان قبضو ڪيائون ۽ ڪين پنهنجي ڪئبن (Cabins) ۾ پهري هيٺ رکيائون.

بمبئي ۾ نيوي جي باغين هڪ (Strike) هڙتال ڪميٽي ٺاهي، جنهن ۾ ڪانگريس، ڪميونسٽ ۽ ليگي خيالن جا نمائندا هئا ۽ ان سينٽرل (Central Strike committe) جو سربراه هڪ مسٽر خان هو ۽ اسان جي سنڌين مان به هڪ خوش نصيب (۽ حال حيات) علي احمد بروهي ان اسٽرائيڪ ڪميٽي جو ميمبر هو. لائق ته اهو هو ته علي احمد بروهي پنهنجي عاقبت تي سوچڻ بنان ان اسٽرائيڪ جي شروع ٿيڻ، هلڻ ۽ پڇاڙي تان پردو کنيو ها. مان صرف ان تحريڪ جي ڪراچيءَ جي حدن اندر گونج جو ذڪر ڪندس.

٢١- فيبروري ١٩٤٦ع جو ڏينهن ٻين بسنت جي ڏينهن وانگر رواجي طرح نمودار ٿيو. اسان ڇهه ڪل وقتي ۽ (Part Timer) ٽريڊ يونين ڪارڪن عينشي وديارٿي، گلاب ڀگواناڻي، پوهو، اي ڪي هنگل (اوتار ڪشن هنگل) ۽ پيا مختلف ڪارخانن تان صبح جو چڪر هڻي موٽي آيا هئاسون (cum T-u-office) ۾ ماني پئي کاڌيسون ته ڪياماڙي جي طرف جي مختلف ڪارخانن مان ڪي سرگرم مزدور آيا! جن ٻڌايو ته نيوي جي جوڳرن بغاوت ڪئي آهي. هن ٻڌايو ته ڪراچي جي ڊڪن (Docks) پنيان ٿهيل ٻرڪن پنيان لڪي، انگريز فوجن ۽ باغي جهازين جي وچه گولين جي ڏي وٺ هلي رهي آهي.

هاڻي سمجهه ۾ آيو ته صبح جو اٺين - نائين وڳي وڏو ڌماڪو ٿيو هو. جنهن سڄي ڪراچي کي عجب ۾ وجهي ڇڏيو هو. اهو بحريا جي هڪ توب مان باغين جو ڇوڙيل گولو هو. جيڪو ڪراچيءَ مٿان لنگهي ڊرگ روڊ ۾ کليل ميدان مٿان ڪريو هو. ممڪن آهي ته جوڪرن ڪراچي کي نقصان پهچائڻ نه چاهيو هو يا سندن نا تجربيڪاريءَ سبب اهو گولو گسي پئي هند وڃي ڪريو هو.

جلدي جلدي مانيءَ ڇڏيو ڪاٿي دوستن کي مختلف پاسن ڏي روانو ڪيوسون.

www.sindhsalamat.com

ميونسپل ڪارپوريشن سامهون پنهنجي آفيس مان نڪري پيادل نيٺو جيٺي پل تائين وڃي، مان موٽي آيس. هر هنڌ ماڻهن جا ميڙ ڏٺم ۽ هر هڪ جي زبان تي سوال اهو هو ته: "همارا ڪتنا مار گئا اور ان ڪا ڪتنا مار گئا؟" اسانجن مان مطلب هندستاني باغي جهازي هو ۽ هنن مان مطلب انگريز هو. هر هنڌ ماڻهن جي اکين ۾ هڪ نئين چمڪ: نئون ولولو ۽ امنگ هو. ائين محسوس ٿيو ته هو صرف ڪنهن سڏ، ڪنهن للڪار، ڪنهن ڪوٺ جي انتظار ۾ هئا.

ڪامريڊ جمال الدين بخاري پارٽي سيڪريٽري بمبئيءِ ويل هو ۽ ڪامريڊ قاضي مجتبيٰ ڪجهه وقت کان ناچاڪ ۽ ناراض هو. انڪري منهنجي ذميواري وڌيڪ هئي. بولٽن مارڪيٽ ويجهو گوبند مالهيءَ جي آفيس هئي ۽ لڪشمي بلڊنگ ۾ اندر ڪمار گجرال (انڊيا جو وزير خارجه) جي امپورٽ ۽ ايڪسپورٽ جي آفيس هئي. انهن سان صلاح ڪندو مزدورن جي آفيس پهتس ته هنگل، مالهي، عينشي، گلاب، شاگردن ۾ ڪم ڪندڙ شيوا جي پڳوان ڪيرت ٻاٻاڻي ۽ ٻيا ڪارڪن به ڪنا هئا ۽ ڪياماڙي جي مزدورن مان به ڪي آيل هئا. صلاح بيٺي ته شام جو ڇهين وڳي عيدگاهه ميدان تي ميٽنگ ٿئي ۽ ان لاءِ سڀني ڪامريڊن کي ڪارخانن تي مزدورن کي سڏ پڌائڻ لاءِ روانو ڪيو سون.

سوچيوسين ته قوم کي اٿارڻ لاءِ هن کان وڌيڪ بهتر موقعو ٻيو ڪونه ملندو. تازو ئي سڄي ملڪ جي اندر انڊين نيشنل آرميءَ (آءِ اين اي) جي آفيسرن مٿان هلندڙ ڪيسن سبب سڄي ملڪ ۾ زبردست جوش جي لهر هئي. "آر آءِ ايف اي" وارن جي بک هڙتال سڄي ملڪ کي جهنجهوڙي ڇڏيو هو ۽ جبل پور ۾ سگنلس جي فوجين ٿوران مختصر قبضي ڪري هڪ ملڪ گير تحريڪ لاءِ سازگار ماحول ٺجي رهيو هو ۽ هن سڄي ملڪ گير هيجان جي کُلي رهنمائي سي پي آءِ ڪري رهي هئي. ان جي رهنمائي ۾ پوري ملڪ جي اندر استرائيڪون، مظاهرا، ميٽنگون ٿي رهيون هيون. جنگ جي خاتمي بعد ڪميونسٽ پارٽي جو نعرو هو ته ڪانگريس، ليگ، ڪميونسٽ گڏ ٿيو ۽ جاپان سان جنگ جي خاتمي بعد ڪميونسٽ پارٽيءَ هڪدم پلٽو کاڌو هو، عوام جي نظرن ۾ اها انگريز دوست مان ڦري انگريز دشمن جماعتن ۾ سڀ کان اڳري جماعت ٿي وئي هئي.

جواهر لعل نهرو، جناح ۽ جوشي جون ميٽنگون شهرن ۾ تقريباً هڪ جيڏيون زبردست ٿينديون هيون. لڪين ماڻهو انهن شخصن کي ٻڌڻ ايندا هئا. ياد هجي ته جوشي ڪميونسٽ پارٽي آف انڊيا جو سيڪريٽري جنرل هو، جنهن ١٩٣٠ع واري ڍاڪي جي وکريل ڪميونسٽ گروپن کي يڪمشت ڪيو هو ۽ ١٩٤٠ع واري ڍاڪي ۾ ليگ ۽ ڪانگريس ۽ ٻي مهاڀاري جنگ جي مختلف وقتن

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

تي اٽندڙ بحرانن مان پارٽي کي صحيح سلامت پار ڪري آيو هو. رٽڊوي ڊانگي، اڏڪاري ۽ ٻين جي وچير پل جو ڪم ڏيندي، مدراس کان وٺي ڪوهيما تائين ۽ مٽنڊليءَ کان وٺي پشاور تائين، ڪشمير کان ڪراچي تائين پارٽي جي سمورين وڏين شخصيتن کي هڪ جاءِ تي رکيو هو ۽ امپريلسٽ کان پيپلس وار جي زبردست ڦرندڙ گهرندڙ چال تائين، هن پارٽي کي ڪاميابي سان هلايو هيو ۽ جنگ جي خاتمي بعد ملڪ جي ٽين عظيم پارٽي جي صورت اختيار ڪرائي هئي.

(بدقسمتيءَ سان فيبروري ۱۹۴۸ع ۾ ڪلڪتي ڪانگريس ۾ جوشي ۽ سندس سموري لڏي کي لاهي، رٽڊوي پارٽي جو سيڪريٽري بڻيو.)

گجرال چيو: "سنڌ پارٽي کي گمنامي ۽ ٻاروٽڻ مان ڪڍي، قومي پارٽي بڻائڻ لاءِ سونهري موقعو آهي." مالهي چيو ته، "عوام اسانجي آواز جي موٽ ڏني ته اسان سياڻ نامعلوم ڇوڪرن جي ٽولي مان بدلجي، هڪ باعزت ۽ باوقار قومي پارٽي جي صورت اختيار ڪنداسون" هانگل، چيو ته، "شام عيدگاه واري ميٽنگ ۾ طئي ڪبو ته جنرل اسٽرائيڪ جو سڏ ڏجي يا صرف هڪڙو همدردي جو ٺهراءَ پاس ڪري ڇڏجي" مون چيو، "شام جي ميٽنگ جيڪڏهن پوري ڪامياب نه به ٿي ته به اسانجون گرفتاريون ته ٿيون وڃن، ته به عام هڙتال لاءِ اعلان ڪرڻ گهرجي" ايتري ۾ ڳالهين هلندي آصف جا هاڪاروائي (ڊي جي سنڌ ڪاليج جو اردو جو استاد ۽ جوشيلو مقرر) پهتو هن چيو ته "دوستو! ٻڌو! اعلان جنگ ٿي ويو! ڊانگي بمبئي ۾، ۽ سڄي ملڪ اندر، عام هڙتال جو سڏ ڏنو آهي ۽ ٿين وڳي واري آل انڊيا ريڊيو وارين خبرن ۾ ان جو اعلان ٿي چڪو آهي ۽ بمبئي سان مارشل لا لڳايو ويو آهي!"

جيڪي اجا لڏي لمي رهيا هئاسون، تن به فيصلو ڪيو ته شام واري ميٽنگ ۾ ڪراچي ۽ سنڌ جي اندر عام هڙتال جو سڏ ڏيڻو آهي!

شام جي عيدگاه واري ميٽنگ ڇهين وڳي رکيل هئي، اجوڪي جامع ڪلاٿ مارڪيٽ واري جاءِ تي همدرد سيٺ ميٽسنگهه جو ٿلهن، ڪرسين ۽ ميزن جو وڏو پانڊو هو. جتان ڪلر وٺي وڃاياسين، ميزون رکيونسين ۽ تقريباً چار پنج ڪرسيون رکيون سين. هڪ لائوڊ اسپيڪر ۽ مائيڪ سان ميٽنگ شروع ڪئيسين، ٽي چار سئو ماڻهن سان ميٽنگ (جن ۾ اڌ تي شاگرد هئا) شروع ٿي. ياد رهڻ گهرجي ته گانڌي ۽ جناح ٻئي نيوءَ جي باغين کي پيش پوڻ لاءِ اعلان ڪري چڪا هئا. گانڌي علي الاعلان چيو هو ته، "هندو ۽ مسلمانن جو (Barricades) مٿان هي شيطاني اتحاد آهي" جناح نيويءَ جي مسلمان باغين کي چيو ته، "مان هن بغاوت جي حق ۾ نه آهيان."

ماڻهو نون ليڊرن جي تلاش ۾ هئا. نوجوانن ائين پئي محسوس ڪيو ته

www.sindhsalamat.com

گانڌي ۽ جناح ٻئي ناڪام ٿيا آهن. اهو خال اسان سرخن پورو ڪيو. ڏنڊي جي نوڪ تي ”ڪانگريس، ليگ، ڪميونسٽ گڏ ٿيو“، جو نعرو ڏنوسين ۽ هر ميدان ۾ پورهيتن، شاگردن، دانشورن، سوشلسٽن، عام ليگين، ڪانگريسن ۽ مهاسڀاين کي گڏ ڪيوسين. ڪارخانن ۾، ڪاليجن ۾، اسڪولن ۾، فوج ۾، پوليس ۾، ريلوي پليٽ فارمن تي ۽ سامونڊي بندرن جي گودين ۾، هر هنڌان هن ڏينهن ۽ هن موقعي تي اسان کي آواز مليو، ”انقلاب زنده آباد....انگريز مرده آباد....گانڌي جناح هڪ ٿيو....آزاد هندستان ۾ هڪ آزاد پاڪستان کپي....انگريز کي ڪڍو ۽ هڪ عوامي حڪومت قائم ڪيو“

ان زماني ۾ اسان ڪيمونسٽ گڏجي هفتيوار اخبارون ڪڍنداهئاسين، جيڪي هندستان جي سيني ٻولين ۾ هيون ۽ گڏجي ڳائيندا هئاسون، ”ايک دهڪا اور دو.... ايک دهڪا اور دو...“

ميٽنگ مگيرا وڪٽنڊز پراڻي دهشتگرد ۽ هاڻي ڪميونسٽ ڪامريڊ ريلارام ميلارام جي پڳل ٿتل آواز ۾ ڳايل مشهور انقلابي تراني سان شروع ٿي، ”ڇهوڙ جو اسير تو بدلا هوا زمانه تها....“ تنهن ڪانپوءِ هڪ ٻي ٿي نوجوان شيخ اياز جو ترانو ڳايو، ”ڳاءِ انقلاب ڳاءِ......ڳاءِ انقلاب ڳاءِ.....“

ميٽنگ هلندي رهي ۽ ٽرامون ۽ بسون عيدگاه جي فٽ پاٿ سان بيهنديون ويون ۽ انهن مان ”اوور آلس“ (Overalls) ۾ آيل مزدور ڪارا، پورا، نيرا اوور آل پاتل هٿن ۾ ٽفن باڪسن سان، ميٽنگ ۾ شامل ٿيندا رهيا، گلمن تي ويهندا ويا ۽ ميٽنگ هلندي نيٺ اٽڪل ست اٺ هزار ماڻهو گڏ ٿي ويا. پورهيت گلمن تي ۽ مٽيءَ تي ويهي ويا ۽ شاگرد ۽ سفيد پوش چوڦير بيٺا رهيا. ڪارواڻي جلسي جو صدر هو.

مون چيو، ”نيوي جي جوانن سر ترِيءَ تي رکي انگريزن جي اقتدار کي للڪاريو آهي ۽ سامراجين جو چنبو هنن جي ڳچي طرف وڌي رهيو آهي. چاهيو ته باغين جو سڏ ورنايو ۽ سامراجين جي چنبي کي مروڙي انقلاب ۾ شامل ٿيو، جي بچندؤ ته غازي، جي مرندو ته شهيدن ۾ توهان جو نالو ٿيندو، اٿو! انگريزن جي سلطنت کي هڪ ڌوڏو ٻيو به ڏيو! نيوي ۽ فوجي ڀائرن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي اڳتي وڌو! سڀاڻي جنرل اسٽرائيڪ آهي. ڪبس نه هلندي، ڪو جهاز روانو نه ٿيندو، نه اسڪول کلندا نه ڪاليج کلندا، واعدو ڪيو ته انگريز جي حڪومت کي هلڻ نه ڏيو.“

پروفيسر ڪارواڻي زبردست تقرير ڪئي ۽ هانگل به پنهنجي زوردار آواز ۾ ماڻهن کي سڀاڻي جي هڙتال ڪامياب ڪرڻ لاءِ اپيل ڪئي. تاڙين جي ٺهڪي وچير، مون هڪ ڪمي محسوس ڪئي ته جڻ اسان عوام جي اڌمن کي اٿارڻ ۾

www.sindhsalamat.com

پوري طرح ڪامياب نہ ويا هئاسين.

ايتري ۾ هڪ ورڪر پوئتان آيو. هن منهنجي ڪن ۾ چيو تہ ”قاضي محمد مجتبيٰ تقرير ڪرڻ ٿو گهري...“

قاضي مجتبيٰ، ہٽ ہڏل، وڪٽوريا گاڏي مان لٿو ۽ ماڻهن ڪيس ڪلهن تي کڻي اسٽيج تي پهچايو. مجتبيٰ اچڻ سان ماڻهن کي هڪ دونهان دار تقرير ڪئي. جنهن جو حاصل مطلب اهو هو تہ، ”ڀائرو! ڪامريڊو! توهان، اسان جنرل اسٽرائيڪ جو فيصلو ڪيو آهي. ۾ هتان آتي متان وڃي جوئين سان سمهي پئو! وڃو! وڃي پنهنجي محلي وارن کي، ڪارخانن وارن مزدورن کي سجاڳ ڪيو تہ سڀاڻي ڪراچي جو هر شهري عيدگاه ميدان تي هجي! هنن ٽن جهنڊن جي ڇانو ۾ گڏجي انگريز کي ڏيکاريو تہ هاڻي هي قصو نہ هلندو. هاڻي ڏينگو ڏيري آ....“ شاگردن کي چيائين تہ، ”اڄوڪي رات ننڊ نہ ڪندو، ۽ هر شهري کي چوندو تہ سڀاڻ هڙتال آهي! عيدگاه ميدان تي زبردست جلسو آهي!“

ميٽنگ زوردار نعرن جي گونج ۾ پوري ٿي ۽ اسان ٿڪل ٽٽل آفيس ۾ پهتاسون ۽ طئي ڪيوسون تہ هر ڪو معمول جي ابتڙ ٻي ڪنهن جاءِ تي سمهندو.

بهرحال سي آءِ ڊي وارن کي وڏيڪ ڇاڻ هئي. صبح جو مونکي هانگل کي ۽ ڪاروائي کي هٽ ڪري، اچي صدر واري لاڪپ ۾ واڙيائون. خوشنصيبي سان پاسي واري ٽيليفون روم مان هلندڙ زوردار گفتگو مان عيدگاه ميدان جي منظر جو احوال سارو ڏينهن پيٽ سان ڪن لڳائي ٻڌندا رهياسون ۽ ايندڙ ويندڙ همدرد پوليس وارا بہ وقتي اک بچائي اسانکي دلجاءِ ڏيندا رهيا تہ ”توهان تہ سڄي ڪراچي کي يڪجاءِ ڪري ڇڏيو آهي.“

صبح جو ائين وڳي ڪان عيدگاه ميدان ۾ ٽي جهنڊا (ڪانگريس، ليگ ۽ ڪميونسٽ پارٽيءَ جا) لڳي چڪا هئي ۽ هڪڙي صندل تي اسانجا ٻہ نہل هيٺا ڪامريڊ عينشي ۽ مالهي موجود هئا.

نوين - ڏهين ڏاران ويسٽ وارف جا جهازن جي مرمت وارا ڪم ڪندڙ مزدور گلاب ڀگواڻي جي اڳواڻي ۾ ڪياماڙي جا ڊاڪ مزدور ۽ ٽرامن ۽ بسن ۽ سمورن ڪارخانن جا مزدور، هنن ٽن جهنڊن جي چوڌاري گهيرو ڪري اچي ويٺا. پوليس ۽ فوج رستا روڪڻ جي ڪوشش ڪئي. ۾ سڄي ڪراچي عيدگاهہ تي پرڻجي پئي. سعيد منزل ڪان وٺي، ڊائو ميڊڪل ڪاليج تائين، ڊي جي سنڌ ڪاليج ڪان وٺي رنڇوڙ لائين تائين ماڻهن جو سمنڊ هو جو هر منٽ وڌي رهيو هو.

ڪراچي جي آدمشماري ان وقت تقريباً ڇهہ لک هئي ۽ معلوم ائين پئي ٿيو تہ اڌ خلق عيدگاهہ ۽ ان جي چوڌاري هئي. ماڻهو ضابطي ڪان نڪري نہ وڃن ان لاءِ پوليس جي گاڏيءَ ۾ سوامي ڪرشنانند (ايم بي اي) ۽ ڊاڪٽر تاراچند (ڪانگريسي) کي

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

آندو ويو، جن ماڻهن کي چيو ته گهر هليا وڃن. هن جلسي لاءِ ڪانگريس سڏ نه ڏنو آهي“ ماڻهو نه هٽيا ۽ پوليس جي حفاظت ۾ هنن ليڊرن کي ٻاهر نيو ويو.

تنهن بعد محمود هارون کي ليگ طرفان پوليس گاڏي ۾ آندو ويو ۽ هن ماڻهن کي اپيل ڪئي ته ”جناح ۽ مسلم ليگ هن جلسي لاءِ سڏ نه ڏنو آهي، ان ڪري چپ چاپ گهر وڃو!“ پر ماڻهن نه ٻڌو.

سر غلام حسين ان وقت وزيراعليٰ هو. ان جمشيد نسروانجي کي منٿ ڪري موڪليو ته اچي عوام کي سمجهائي.

جمشيد کي ٻڌڻ کان ماڻهن انڪار ڪيو، جوڪرن پوليس جي مٿان پٿر وسائڻ شروع ڪيا. پوليس جيڪا وچ ۾ بيٺل مالهي، عينشي ۽ گلاب کي وٺي وئي ۽ جيڪي ٽي جهنڊا هئا، تن کي پٽڻ جي ڪوشش ڪيائون ته چوڌاري پٿرن جو وسڪارو شروع ٿيو. پهريائين ڳوڙها آڻيندڙ گيس جا گولا ڇوڙيا ويا ۽ بعد ۾ گولين جو وسڪارو شروع ٿيو. عورتن بالڪنين مان لٽا پسائي ماڻهن لاءِ هيٺ اڇليا ته ڳوڙها آڻيندڙ گيس کان اکين کي بچائن ۽ ڪٿي ڪٿي هيٺان بيٺل پوليس وارن جي مٿان ڪڙهندڙ پاڻي جو وسڪارو ڪيو ويو ۽ ڪٽيل مرچ اڇلايا ويا.

اڌ مني ڪلاڪ جي اندر ڏهه - ٻارهن ماڻهو عيدگاهه ميدان ۾ برصغير جي آزاديءَ جي لڙائي ۾ شهيد ٿي چڪا هئا ۽ سوين زخمي ٿي اسپتال پهچايا ويا هئا. مئلن ۾ پهريون شهيد حسن علي سوڊا واٽر والا جو فرزند هو.

شام جو ڇئين پنجين وڳي تائين ماڻهن ۽ پوليس جي وچ ۾ مقابلو رهيو ۽ شام جو ڇهين وڳي تائين عيدگاهه ميدان جو حال احوال ٽاٽي جي پاسي واري ٽيليفون روم مان ڇتو پٽي ٻڌڻ ۾ آيو.

ٻئي ڏينهن صبح جو مئجسٽريٽ شيرو شيخ آيو ۽ اسان کي جيل ۾ موڪلي ويو. ستين ڏينهن آچر جو ڏينهن هو ۽ پوليس اسان کي شيرو شيخ جي فليٽ تي رمانڊ لاءِ وٺي آئي، پر هن ڪارواٽي، هانگل ۽ مونکي پنهنجي ضمانت (PERSONAL BOND) مُچلڪي تي آزاد ڪري ڇڏيو.

آفيس ۾ پهتاسين ته وڌيڪ حال احوال معلوم ٿيا. پوءِ ڪامريڊ جمال الدين بخاري جيڪو بمبئي مان واپس اچي چڪو هو، سان گڏجي سول اسپتال ۾ زخمين سان همدردي ڪرڻ وياسين، انهن به پنهنجا حال احوال ٻڌايا. موٽي آياسين ته سيني وڏڙن، لنيڙن ٻڌايو ته ”راتو رات سنڌ ڪميونسٽ پارٽي هڪ طاقتور عوامي قوت ٿي نڪتي آهي. ڪانگريس ۽ ليگ سان اسان ڪَرَ ساهي پئي سگهياسين.“

چوڏهين ڏينهن اسان سمورا دنگو فساد، غير قانوني اسيمبلي ۽ قانون جي خلاف جلسا، جلوس ڪرڻ ۽ ڪڍڻ، باهيون ڏيڻ ۽ مارا ماري جي ڏوهن هيٺ چالان ٿياسين، هڪ مئجسٽريٽ کان ٻئي مئجسٽريٽ جي ڪورٽ ڏانهن ويندا

www.sindhsalamat.com

رهياسين ۽ نيٽ ڊبليو زيڊ احمد جي ڪورٽ ۾ پيش ٿياسين. جنهن ٻڌايو ته ”حڪومت توهان جي خلاف ڪيس واپس ورتو آهي.“

آفيس پهچڻ تي معلوم ٿيو ته سر غلام حسين هدايت الله سوچيو هو ته هو ڪميونسٽن تي ڪيس نه هلائيندو، ڇو ته ڪيس چاڻ هئي، ته متان جوابدار ڪميونسٽ (DIMITROV) بڻجي، ڪيس جوابدار نه ٻڌائي ڇڏين“ هن ان ۾ ئي مصلحت سمجهي ته ڪميونسٽن کي پروپيگنڊه ڪرڻ جو موقعو نه ڏجي.

نوي جي بغاوت، ستن ڏينهن بعد ولڀ ڀائي پٽيل ۽ محمد علي جناح جي ٻيڪ ڏيارڻ سان اسٽرائيڪ ڪميٽي ختم ڪئي ته هو ڪوشش ڪندا ته ڪيس نه هلن ۽ جي هلن ته هنن کي سزا گهٽ ملي. اهو ڪيس هلائي ڇهن مهينن ڪان ٻه سال آر آء سزا ڏئي باغين کي مختلف جيلن ۾ پٽر ڪٽڻ لاءِ روانو ڪيو ويو.

بمبئي جي جنرل اسٽرائيڪ ۾ انڪل ئي سؤ شهري مارشل لا اٿارٽي طرفان ماريا ويا ۽ منهنجي چاڻ موجب ماڻهن کي مارڻ لاءِ جيڪي فوجي آفيسر ويا انهن ۾ هڪ (ان وقت جو) ڪئپٽن موسيٰ هو جيڪو ايوب خان ڪانپوءِ پاڪستان جو ڪمانڊر ان چيف ۽ ويجهڙائي ۾ بلوچستان جو گورنر بڻيو. ته چاڻان ڪيترا موجود يا رٽائرڊ فوج جا سربراهه، ان قبيلي مان هجن جن انگريز سلطنت کي قائم رکڻ لاءِ ١٨ فيبروري کان وٺي ٢٥ يا ٢٦ تائين پنهنجي ملڪ جي هندو، مسلمان، يهودي پارسي ۽ عيسائين کي قتل ۽ زخمي ڪرڻ جو نيڪ ڪم سرانجام ڏنو!

پنهنجي دوست علي احمد بروهي کي اڄ به گذارش ٿو ڪريان ته پنهنجي يادن جي پناڙڪ مان نيوي جي بغاوت ۾ سنڌس اسٽرائيڪ ڪميٽي جو جيڪو رول هو، ان جي يادگيري عوام جي چاڻ لاءِ ڏئي ته اسان جي ايندڙ نسلن کي پتو پوي ته ڪهڙا ڪهڙا ماڻهو هن سفر ۾ شريڪ نه هئا، پر منزل نصيب انهن کي ٿي!.

(9- مئي- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

ڌاڙيل فيڪٽر I

وري هڪ دفعو سنڌ جي اندر ڌاڙيلن جي مسئلي تي سوچڻ ۽ لکڻ جي ضرورت محسوس ٿئي ٿي. تازو ئي سڀني ملڪ جي اخبارن ۾"ڌاڙيل فيڪٽر"تي گهڻو ڪجهه لکيو ۽ ٻڌايو ويو آهي. ٻه مهينا کن اڳ ڏهن سياسي ورڪرن کي دادو ضلعي جي هڪ ڳوٺڙي مان، هڪ شادي تي آيل مهمانن جي وچ مان اغوا ڪيو ويو، جن اغوا ٿيل شخصن ۾ جام ساقي جو فرزند سجاد ظهير ۽ مير ٿيبو به شامل هئا. بعد ۾ جيڪو وچي ٿو ته مشهور ڌاڙيل قادو سرڪائيءَ، جام ساقيءَ سان پنهنجي جيل واري ياري ملهائيندي اغوا ڪندڙن وٽان سجاد ظهير کي ڇڏايو، باقي پيا سمورا همراه هوريا هوريان ڏاڻ ڏئي آزاد ٿيندا ويا . ۽ آخر ۾ مشهور معروف ۽ پراڻو عوامي خدمتگار مير ٿيبو بقول سنڌس"اسي هزار رپيا ڏئي آزاد ٿيو."

پنهنجي پيشي جي لحاظ کان وڪيل هئڻ جي ناتي، منهنجو واسطو روزانو قاتلن، ڌاڙيلن ۽ ٻين ڏوهاري قسم جي ماڻهن سان ٿئي ٿو. منهنجي سامهون هڪ "مسيح نما"شخص ويٺو آهي. جنهن ڊزن قتل ۽ وارداتون ڪيون آهن، پر سندس مٿان ثابت هڪ به ڏوهه ٿي نه سگهندو، ڇو ته ڪوبه شاهد هن خلاف شاهدي ڏيڻ لاءِ تيار ناهي.

١٩٥۴ع ۾ حيدرآباد جيل ۾ هيس ته پنهنجي سنگت لاءِ هڪ "اسٽڊي سرڪل" شروع ڪيم. ابتدائي ڪميونزم کان وٺي مرحليوار موجوده سرمائيدارانه، سامراجي دور تائين، ڪي چار يا پنج قسطن ۾ اهو "اسٽڊي سرڪل" سماجي ارتقا جي مسئلي تي هليو. هڪ ڏينهن هندوستاني ڌاڙيل"پوپٽ" عرف يوسف مونڪان "اسٽڊي سرڪل" ۾ شامل ٿيڻ جي اجازت گهري. ڪهڙيءَ طرح جاگيرداري سماج جي پيٽ مان سرمائيداري نظام قائم ٿيو ۽ ڪهڙيءَ طرح نو آزاد هندوستان اندر جاگيردارانه قوتون سرمائيدار قوتن کي شڪست ڏيڻ لاءِ بغاوتون، ڌاڙا ۽ رجعتي تحريڪون هلائي رهيون هيون. انهن ڳالهين جي وضاحت ڪندي مون چيو"مانسنگهه ۽ پوپٽ جهڙي هڪ مردار سماج جي حفاظت ۾ استعمال ڪيا ويا آهن ۽ اهي ڌاڙيل ذاتي طرح با اخلاق ۽ هيٺن جا حامي سڏائيندي به انقلاب دشمن ۽ ترقي دشمن قوتن جا آلهٔ ڪار آهن" پوپٽ ٻئي ڏينهن صبح سان جيل اندر مون سان ڇهه قدمي ڪندي اعتراف ڪيو ته مان هڪ سؤ ست خون ڪيا آهن. پر احساس هاڻي ٿو ٿئيم ته مان گناهگار آهيان، ڇوته مونکي جهونا ڳڙهه ۽ راجڪوٽ جي راجائن ۽ مهاراجائن ،

www.sindhsalamat.com

ڪانگريسن ۽ ترقي پسند تحريڪن خلاف استعمال ڪيو آهي.“ هن جي اکين ۾ پڇتاءَ ۽ پيڙا جا ڳوڙها هئا. هن چاهيو پئي ته جيڪڏهن ڪيس معافي ملي ته هو موٽي وڃي ماڻهن جي خدمت ڪندو.

هيءَ آهي تصوير هڪ خوني ۽ قاتل جي، جنهن کي پنهنجي گناهه جو احساس ٿيڻ لڳو هو. ٽي سو ڌاڙيل هٿيارن، پنوهارن سميت پاڙيسري پارٽ ۾، چمبل جي ماٿري ۾، هڪ هيٺي ۽ ڪمزور ونو پاپاوي آڏو پيش پئي نوان انسان بڻجڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا.

اسان جي حڪومت ڪيڏي به طاقتور ۽ مضبوط ڇو نه هجي ۽ پاڪستان جي پوري فوج به ميدان ۾ آندي وڃي ته به ڌاڙيل ختم ٿيڻ جا ناهن.ڇو ته ڌاڙيلن کي خبر چار ۽ اطلاع ۾ پوليس ۽ سرڪاري ذريعن مان پهچي ويندو آهي ته ڇا ٿيڻ وارو آهي. تازوئي حيدرآباد جي ڊي-آءِ-جيءَ تسليم ڪيو هو ته پوليس ۾ پنجويهه سيڪڙو ڌوهاري آهن، پر هرڪو ڄاڻي ٿو ته پوليس ۾ پنجانوي سيڪڙو ڪرپٽ، بي ايمان ۽ پنهنجي بنيادي فرض کان غافل ماڻهون آهن. اٽڪل پنج ڏهه سيڪڙو ايماندار آفيسر ۽ جوان ڪنهن به صورت ۾ مسئلي جو حل نه ڪري سگهندا آهن. ڌاڙيلن جي نرڙتي لڪيل نه هوندو آهي ته هو ڌاڙيل آهن. ان ڪري اڪثر ماڻهو، جيڪي مقابلن ۾ ماريل ڄاڻايا ويا آهن، سي بي گناهه يا ڌاڙيلن جا عزيز آهن ۽ ڌاڙيل پنهنجي سر اچا به وڏندا ويجهندا وڃن ٿا. هاڻي وري غير ملڪي ماڻهن کي کڻڻ شروع ڪيو اٿن ۽ لکن ۽ ڪروڙن جو پينگ گهرن ٿا. پاڻ کي مهذب سڏائيندڙ ڪابه حڪومت پاڻ کي ايترو بي وس نه ٿي لڳي. جيترو سنڌ جي حڪومت.

پوري قوت لڳائي وڃي ته به ڌاڙا ۽ اغوائون هاڻي نه ختم ٿيندا، هڪڙا مرندا ته ٻيا انهن جي جاءِ پريندا ۽ سلسلو ائين هلندو رهندو ۽ اسانجي صنعت، زرعي ترقي، ڳوٺن جي اصلاح ۽ واڌارو سڀ ڌاڙيلن وٽ يرغمال رهندا. هر ملڪيت وارو ۽ عزت وارو ٽيڪس ڏئي رهيو آهي ۽ ماڻهن ۾ مايوسي، بيزاري ۽ اضطراب وڌي رهيو اهي. ڪي هندوستان لڏي رهيا آهن ته ڪي انگلينڊ ۽ ڪي آمريڪا، اسانجا صحتمند ذهين نوجوان سعودي عرب ۽ ٻين ملڪن ۾ ڪمائي رهيا آهن ۽ انهن جي ڪمائي جو چڱو حصو ڌاڙيلن کي پهچي ٿو. ڇو ته عام طور جڏهن ڊرافت پهچڻ وارو هوندو آهي ته ڌاڙيلن کي اڳ ۾ ئي خبر پئجي ويندي آهي ته ڌوڪڙ ڪنهن کي ۽ ڪڏهن پهچڻا آهن ۽ رقم ڪين ڪٽي ۽ ڪنهن جي معرفت پهچائي آهي.

هر ٿاڻي جي صوبيدار کي خبر آهي ته سندس علائقي ۾ ڪهڙا ڪهڙا ڌاڙيل

www.sindhsalamat.com

آهن ۽ ڪاٽي ٿا رهن. پر ڪيترا صوبيدار ته خود ڌاڙيلن جا پڳهاردار ۽ ڪميشن ايجنٽ آهن.

نه پوليس سڌرندي نه ڌاڙيل سڌرندا. فيصلو حڪومت کي ڪرڻو آهي. هر يرغمالي چٽڻ سان گڏ، ڌاڙيلن جو لڪيل يا زباني نياپو ڪنيو اچي ٿو ته يا ته ڌاڙيلن کي معافي ڏني وڃي يا ته هو پنهنجون ڪارروايون جاري رکندا.

وزير، سفير ۽ مشير سڀ زبردست پوليس پهري هيٺ آهن ۽ رهندا. مصيبت عام ماڻهن ۽ وچولي طبقي جي ماڻهن لاءِ آهي.

ويجهڙائيءَ ۾ پوليس مقابلي ۾ ماريل ڌاڙيل نانگ عرف روشن مارفاڻي جو هڪ ياءَ ڪورٽ ۾ منهنجي ميز تي هڪ پرچي ڇڏي ويو، جا سندس لفظن ۾ پيش ڪيان ٿو.

"اعليٰ آفيسرن کي رپوٽ ڪيان ٿو ته مان زيب مارفاڻي پنهنجي ياءُ نانگ مارفاڻيءَ جي وفات ڪانپوءِ پنهنجي ملڪ موٽي آيو آهيان. هن وقت منهنجي حد جي پوليس مونکي ياڪيلو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. منهنجي جان خطري ۾ آهي ته ڪوبه ڏوهه اسانجي قمبر، وارهه، نصير آباد ۾ ٿيندو ته بي گناهه مان مظلوم جي مٿان مڙهيو وڃي ٿو. مونکي هٿ سان ڌاڙيل ٿا ڪن. هن وقت تائين مان ڪابه چوري، اغوا، ڦر يا غير قانوني ڏوهه جو ڪم نه ڪيو آهي. منهنجي حد وارن وڏيرن يا مولوين کان پڇي پلي ثبوت سان پڇي ڏسو. منهنجي حد وارن وڏيرن، مولوين، ڊاڪٽرن، دوڪاندارن، مزدورن ۽ شهر وارن کان پڇي ڏسو، جو ته مان پنهنجي پوري زندگي شهر وارهه ۾ رهيو آهيان."

هيءَ آهي حقيقت جيڪا اسانجي حاڪمن کي هڪ چئلينج جي صورت ۾ آڏو آهي. پوليس سڀ سچا ۽ ڪوڙا ڏوهه پاڪيلن جي نالي ۾ لکندي پئي وڃي ۽ ڌاڙيل ان ڪري بس ڪرڻ لاءِ تيار ناهن، جو ته هو سمجهن ٿا ته انصاف ڪين نه ملندو. جيڪڏهن اسانجي حڪومت چاهي ته هي مسئلو حل ٿئي ته حڪومت کي عام معافيءَ جو اعلان ڪرڻو پوندو ۽ ان شرط سان ته ڌاڙيل پيش پوڻ وقت هٿيارن سميت پيش پوندا ۽ حڪومت ڪين سول ڪورٽن ذريعي ڪيس هلرائي انصاف جون تقاضائون پوريون ڪندي، نه ته موجوده صورتحال هلندي رهندي. سنڌ ۽ پاڪستان ۾ رهڻ جي قيمتن ۾ اهو شامل آهي ته ڪوبه ڪنهن به وقت ڪجهي سگهي ٿو ۽ ڌاڙيلن کي زڪوات ڏئي پاڻ ڇڏائي سگهي ٿو. رشوت جي ريٽ ۾ وڏيڪ اضافو انڪري به آيو آهي، جو ته هر بي ايمان آفيسر کي پنهنجي ڇڏائڻ لاءِ يرغمال جو پينگ به اڳئي هڪيو تيار رکڻو آهي.

www.sindhsalamat.com

ڏاڙيلن کي سڌارڻ لاءِ، Reclaim ڪرڻ لاءِ ضروري ٿيندو ته مناسب وقت تائين مٿن نظر رکڻ بعد، کين ڪونه ڪو ايمانداريءَ سان روزگار جو ذريعو پيدا ڪرڻو پوندو. موجوده لهر گهٽجڻ سان سمورا ڏاڙيل گٽندا ڪونه. پر وقت بوقت حڪومت مناسب طريقا اختيار ڪري ڏاڙيلن جي هر نئين فصل کي ڪنهن ڪتب ۾ آڻي سگهندي، نه ته ڪڏهن جاپاني ۽ ڪڏهن چيني هنر مند آفيسر يرغمال ٿيندا رهندا ۽ پاڪستان ۽ سنڌ لاءِ خواري ۽ لعنتائي جو سامان پيدا ٿيندو رهندو.

(23- مئي- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

راجيو گانڌيءَ جو قتل

٢١- مئي ١٩٩١ع تي رات جو دير سان بي.بي.سيءَ تي خبر آئي ته راجيو گانڌي، مدراس ويجهو هڪ ڳوٺ ۾ تقرير ڪرڻ لاءِ اسٽيج ڏانهن ويندي بم جي ڌماڪي ۾ قتل ٿي ويو. ۽ ساڻس گڏ ويهن ٻين جو به موت ساڳئي ئي ڌماڪي ۾ ٿيو. اُن ڌماڪي ۾ چوٽيءَ جا پنج پوليس آفيسر (جيڪي سندس حفاظت لاءِ هئا) سي به ختم ٿي ويا. ڀارت ته ڇا پر پوري دنيا ان ڌماڪي جي ڌماڪي- خيز اثرات کان اڃا تائين آجي ٿي نه سگهي آهي!

آمريڪي صدر جارج بش، (جنهنکي هر ڳالهه جي معلومات هئڻ ڪپي ۽ هوندي) حيرانيءَ مان چيو ته سمجهه ۾ نٿو اچي ته دنيا ڪهڙي طرف پئي وڃي. ۽ پوريءَ دنيا جي نو-آزاد، ۽ ترقي ڪندڙ ملڪن جي اڳواڻن پنهنجي همدرديءَ ۽ ڏک جو اظهار ڪيو. پاڪستان اندر ڀارت جي بدخواهه لابي هوندي به، اڪثر قوم پنهنجي پاڙيسريءَ جي غم ۽ ڏک ۾ پاڻ کي ڀائيوار سمجهيو. جوش مليح آباديءَ جي لفظن ۾ ته "لاش پاڙي مان ٻي ڪڇيو پر ائين محسوس ٿيو ڄڻ گهر جو ڪو ڀاتي مري ويو هجي." بينظير ان کي هڪ ذاتي ۽ خانداني ڏک طور محسوس ڪيو. ۽ مخالف پارٽيءَ ۾ هوندي به راجيو جي آخري ڪريا ڪرم جي رسمن ۾ شريڪ ٿي. ڀارت جي آخري ڪريا ڪرم کي سربراه جي موت طور، محسوس ۽ منظم ڪيو ويو ۽ ڪيترن ملڪن جي سربراهن پاڪستان سميت، آخري رسومات ۾ شرڪت ڪئي. راجيو صرف مخالف پارٽيءَ جو سربراهه هيو، پر ڇٽڪ هندوستان جي نوجوانن جي دلين جي ڌڙڪن، ۽ سندن حال ۽ آئيندي جو نمائندو هو.

اندراگانڌيءَ جو وڏو فرزند، جواهر لعل نهرو جو ڏوهٽو ۽ موتي لعل نهروءَ جو پڙپوٽو، راجيو ١٩٨۴ع کان اڳ "انڊين ايئر لائينس" INDIAN AIR LINES جو پائلٽ هيو ۽ سندس دلچسپين جو مرڪز، پنهنجي پيشي ڪانسواءِ، سندس مختصر خاندان، سونيا، ۽ سندن به ٻار، راهول پٽ ۽ پريانڪا ڌيءَ هئا. سياست ۾ سندس دلچسپي ٻنهه ڪانه هئي ۽ اندرا جي پنهنجي ساري سياسي توجهه پنهنجي ننڍڙي فرزند سنجئه طرف هئي. سنجئه جو سياسي ڪردار گهڻ-ڀا سائون، جوشيلو ۽ خاندان جي مفاد وڌائڻ طرف هيو ۽ هو ڪيترن اسڪينڊلس (SCANDALS) جو مرڪز هيو. انداز جي زندگيءَ ۾ سنجئه جا گهٽيئي ويري ۽ هن کان نفرت- ڪندڙ هئا ۽ گهٽيئي ڪيس محبت ڪندا هئا. سنجئه هڪ هوائي حادثي ۾ فوت ٿي ويو ۽ اندرا جي دل ۾ سياست ۾ هڪ وڏو خال پيدا ٿي ويو.

راجيو کي سياست ۾ گهلڻ لاءِ ذميوار سندس ماءُ اندرا هئي ۽ جنهن وقت

www.sindhsalamat.com

راجيو "انڊين ايئر لائينس" جي نوڪري ڇڏي، پنهنجي والده جو سياسي شاگرد ۽ پوءِ سياسي صلاحڪار بڻيو. تہ هن کي ڪجهہ گهٽو سگهو نہ پيو. ڇو تہ نهرو خاندان ۱۹۱۸ع کان وٺي نہ صرف پنهنجي اولاد لاءِ، سياسي درسگاهہ رهيو آهي، پر موتي لال نهروءَ جو گهر "اروڻا (آصف علي) سعيد حسن ۽ وجئہ لڪشمي ۽ ٻين ڪيترن هندو مسلمان پارسي هونهار نوجوانن لاءِ سياسي تربيت جو ادارو رهيو آهي. موتي لال، ۽ بعد ۾ جواهر لعل نهروءَ جو خانداني محل، "آنند ڀون" الله آباد ۾" آل انڊيا ڪانگريس ڪميٽيءَ" جو دفتر بہ هيو. جنهن ۾ ڪانگريسي، خلافتي، گانڌي ايسٽ، سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ ليڊرن، ۽ خيالات جي ڪلهي ڪس ۽ ڏي وٺ ۱۹۴۷ع تائين قائم رهي. بعد ۾ سياست جو مرڪز دهليءَ منتقل ٿيڻ ڪانپوءِ بہ فيروز گانڌي (راجيو جو پارسي پيءُ) الله آباد مان پنهنجي اخبار "هندوستان ٽائمس" ڪيندو رهيو. آزاديءَ بعد، اندرا جو گهڻو وقت پنهنجي ٻارن سميت، جواهر لعل نهروءَ جي گهرجي سرڪاري ميزبان طور گذرندو هو. آزاد هندوستان جي سياسي جدوجهد ۽ لاهن چاڙهن جو پهريون ٽڪراءَ، نهرو گهراڻي جي گهر ۾ ڊرائينگ رومن ۽ پاسي وارن ڪمرن ۾ ئي ٿيندو هو. ڇو تہ قومي پارليامينٽ جي سياسي ڪشمڪش جي آکاڙي پنيان، باقي سياست تہ مورتي هائوس ۾ ئي هلندي هئي.

جواهر لعل جي موت بعد، اندرا کي حڪومت اندر ڪا خاص اهيمت ۽ ڪشش نہ هئي. ڇو تہ اندرا کي جواهر لعل پنهنجي جاءِ نشين طور منتخب نہ ڪيو هو. ڪانگريس اندر ايڊا وڏا قدآور شخص ليڊر هئا، جن جواهر لعل جي جاءِ ڀرڻ جي ڪوشش ڪئي. پر اتفاق اهو ٿيو تہ اهي بہ ڪي جواهر لعل جي موت کان اڳ ئي فوت ٿي ويا. مثلاً گووندو لب پنت، رفيع احمد قدوائي، ۽ ٻيا. لال بهادر شاستري جسماني طرح تہ پنج فوٽ چار انچ هيو، پر اسانجي سوا ڇهہ فٽي فيلڊ مارشل ايوب خان کان، ۱۹۶۵ع واري جنگ ۾، وڌيڪ قدآور ثابت ٿيو، پر اهو بہ جلد ئي (تاشقند معاهدي وقت، اتيئي) فوت ٿي ويو، ۽ حڪومت جون واڳون اندرا کي سونپيون ويون. سنڌس صلاحڪار ڪانگريس جا ٽي پراڻا اڳواڻ ڪامراج نادر (مدراسي) جڳ جيو رام (بهاري ۽ اڇوت) ۽ يشونت چوهاڻ (مرهٽو) هئا.

آهستي آهستي اندرا گانڌيءَ پوري سياسي طاقت پنهنجي هٿ آندي ۽ انهن پوڙهن، ۽ اڌيڙ عمر وارن سياسي اڳواڻن سان پنهنجو توازن بگاڙي ڇڏيو. ايتري قدر جو آزاديءَ کان پوءِ پهريون دفعو وڏي پيماني تي ميسا (MAINTENANCE OF SAFETY ACT) (پاڪستان سيڪيورٽي ايڪٽ وانگر، مخالف تحريڪن کي ڪچلڻ ۽ چيٿاڙڻ جو قانون آهي) جو وڏي پيماني تي اندرا گانڌيءَ کي سهارو

www.sindhsalamat.com

وٺڻو پيو. ان بعد عام چونڊن ۾ اندرا هارايو ۽ مخالف ڪانگريسي ليڊرن جي جماعت يارٽي جنتا پارٽيءَ جي ڪاميابي ٿي. پر وزير اعظم مرارجي ڊيسائي جي حڪومت هڪ سال به مس هلي سگهي ۽ سال ڪانپوءِ وري چونڊون ٿيڻ تي اندرا گانڌي زبردست اڪثريت سان چونڊجي آئي، ۽ سندس حڪومت جو ڏکيو سلسلو هليو، جنهنجو خاتمو خالفتان تحريڪ سان ٽڪراءُ بعد ٿيو. امر تسر سکن لاءِ سڀ کان وڏيڪ اهميت رکندڙ مندر آهي. ان تي حملو ڪيو ويو، جنهنجي نتيجي ۾ ڇهه ست سئو خالصتاني جانباز (جن گولڊن ٽيمپل ۾ اڏو قائم ڪيو هو) مارجي ويا. ڪجهه مهينن بعد اندرا گانڌيءَ کي ٣١- آڪٽوبر ١٩٨٥ع تي سندس سک محافظن قتل ڪري ڇڏيو ۽ سندس جاءِ پرڻ لاءِ راجيو گانڌي ميدان ۾ آيو. ١٩٨۴ع جي آخر ۾ عام چونڊن ۾ ڪيس ايڏي وڏي ڪاميابي حاصل ٿي، جيتري اندرا يا جواهر لعل کي به حاصل نه ٿي هئي. پر راجيو پنهنجو رڪارڊ جيڪو مسٽر ڪلين (Mr. Clean) جي حيثيت سان شروع ڪيو هو، سو قائم رکي نه سگهيو، سندس دؤر ۾ بوفورس (BOFORS) وارو معاملو بدناميءَ جو باعث بڻيو ۽ سندس ڪيترائي ساٿي وي.پي سنگهه جي اڳواڻيءَ ۾ ڪانئس جدا ٿي ويا ۽ ١٩٨٩ع وارين چونڊن ۾ ڪيس اڪثريت حاصل نه ٿي. پر وي.پي.سنگهه ۽ سندس ساٿي پنهنجي ٻڌي برقرار رکي نه سگهيا. جو ته سندن پارٽيءَ ۾ هر ليڊر جڳادري ليڊر هيو، ۽ آخر ۾ چندر شيکر جي باغي گروپ جي وزارت ٺهي، جنهن کي راجيو گانڌيءَ جي ڪانگريس (آءِ) جي مدد حاصل هئي.

اهڙي طرح هڪ نئون متحده محاذ وجود ۾ آيو. پر اهو به هلي نه سگهيو، جنهن ڪري وري عام چونڊن جو اعلان ٿيو جنهن دوران راجيو قتل ٿي ويو.

راجيو پنهنجي وزير اعظم رهڻ واري دؤر ۾ سري-لنڪا ۾ هندوستاني فوجون موڪليون، جن وچ ڪٿي جو ڪردار ادا ڪندي، آخر ۾ تامل ايلم جي باغي تحريڪ کي ڪچلڻ ۾ سري لنڪا جي حڪومت جي مدد ڪئي (اهو حملو به تامل باغين طرفان هو) ساڳئي وقت مالديپ ۾ ٻاهران حملو ٿيو. اتي به هندوستاني فوج موڪلي مالديپ جي حڪومت جي حفاظت ڪئي وئي.

سندس دؤر ۾ آسام جي نوجوانن "آزاد آسام" جو نعرو بلند ڪيو ۽ انهن سان ٺاهه ڪري آسام جي نئين صوبائي حڪومت ٺرڪين آندو ويو، ۽ پنجاب ۽ ڪشمير جا مسئلا اڳي وانگر حل ٿي نه سگهيا نه ايندڙ وقت ۾ انهن جي حل ٿيڻ جي ڪا صورت نظر اچي ٿي.

راجيو گانڌي "سارڪ (SAARC) ملڪن" جي سربراه جي حيثيت ۾ خاصو ڪامياب ويو، ۽ ان دؤر ۾ سارڪ جا ملڪ هڪٻئي جي خاصو ويجهو آيا.

راجيو هندوستان جي معيشت (ECONOMIC) جو رخ ڦوررو ڦيرائي آمريڪا

www.sindhsalamat.com

ڏانهن ڪيو ۽ اهڙي طرح آمريڪا جي دوستي حاصل ڪرڻ ۾ ڪامياب ويو. پر ڀارت جو روس ۽ ٻين ڪميونسٽ ملڪن سان دوستاڻو رويو قائم رهيو. چين سان، تعلقات سڌارڻ ۾، راجيو نمايان پيشرفت ڪئي. عام طور، راجيو ٻين ڀارتي ليڊرن جي مقابلي ۾ گهٽ جهڳڙالو ۽ مذهبي تڪرار جي ماحول کان مٿي هو ۽ يقيناً هو "بي جي پي" جي هندو بالادستي قائم ڪرڻ واري پاليسيءَ جو مڪمل جواب هيو. پر رجعتي قوتن ڪيس زنده رهڻ نه ڏنو. سندس قتل ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته "تامل ايلم" جي جنونين جي انتقام واري سياست جي نتيجي ۾ ٿيو راجيو جي موت سان ايلم تائيگرس (ELAM TIGERS) کي نفعو ته ڇا، پر نقصان ئي ٿيندو. پر ڇا ڪجي، هن وقت ڪيترن ئي ملڪن ۾ ان قسم جون دهشتگرديءَ جون تحريڪون هلي رهيون آهن، جنهنجو نقصان پورين قومن ۽ ترقي پسند تحريڪن کي برداشت ڪرڻو پوي ٿو.

هڪ ڳالهه يقيني آهي ته راجيو جو موت هندوستاني سياست ۾ ترقي پسند رجحانن کي سجاڳ ڪرڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪندو ۽ راجيو جي موت سان نه ڀارت ختم ٿيندو ۽ نه ڀارت جو ايشيا ۽ دنيا ۾ جمهوري ڪردار. ڇا به ٿيئي، ڀارت دنيا جي وڏي جمهوريت، ۽ مختلف مذهبن ۽ تهذيبن جي ميلاپ جو عظيم گهوارو رهندو. راجيو جو قتل هندوستان جي تاريخ ۽ ترقي ۾ هڪ FULL STOP نه پر هڪ "ڪاما (COMMA) جي حيثيت رکي ٿو.

(30- مئي- 1991ع)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

ڪامريڊ ايس- اي- ڏانگي

شريپَدامرت ڏانگي هندستان ۾ ڪميونزم جو ابو هيو. ٣٠ مئي ١٩٩١ع تي پيانوي ورهين جي عمر ۾ هو گذاري ويو. ڏانگي جي موت سان ١٩٢١ کان وٺي ١٩٩١ع تائين پارت اندر ڪميونسٽ نظريات جا ستر (٧٠) ورهيه مڪمل ٿين ٿا. ڏانگي آخري چند سال پارت جي ٻنهي ڪميونسٽ پارٽين کان الڳ هڪ ٽين پارٽي قائم ڪئي هئي. پر ڏانگي جو نالو هندستان اندر، مزدورن جي تحريڪ، ڪميونسٽ سوچ ۽ فڪر جي واڌاري، ۽ آزادي کان پوءِ، پارٽي پارليامينٽ اندر ترقي پسند نظرئي جي ترجمان طور ياد رهندو.

١٩٢١ع ۾ ڏانگي ”ڪل هند ٽريڊ يونين ڪانگريس“ جو جوائنٽ سيڪريٽري هو. ١٩٢٤ع ۾ ڪيس ”ڪانپور بالشويڪ ڪيس Bolshevik

cousplraiy case ۾ گرفتار ڪري سزا ڏني وئي ۽ وري ”ميرٽ سازش ڪيس“ Meerut conspiracy case ۾ هو سزا لڳڻ بعد ڪجهه وقت حيدرآباد سينٽرل جيل ۾ رهيو، جتان ڪيس ١٩٣٤ع ۾ آزادي ملي.

ڏانگي ”انڊين نيشنل ڪانگريس“ اندر، ١٩٢١ع کان وٺي کاٻي ڌر جو آواز هيو ۽ ”آل انڊيا ٽريڊ يونين ڪانگريس“ AITUC جي سيڪريٽريءَ جي حيثيت ۾ ١٩٤٠ع کان پوءِ انٽر نيشنل ليبر آفيس ۽ ورلڊ فيڊريشن آف ٽريڊ يونينس سان واڳيل رهيو.

جوشيلو مقرر، (مرهٽي، هندي ۽ انگريزي ۾) پارليامينٽ اندر بحث مباحثي، تقرير ۽ آداب جو علمبردار، مخالف ڌر جو اڳواڻ ۽ جواهر لعل نهرو ۽ اندرا گانڌي ٻنهي جو ڏاڍِلو. ڏانگي برصغير جي تاريخ جو وڏو ۽ شاندار باب هو. مظلوم ۽ محنت ڪش طبقي جي زبان هو ۽ اعليٰ پايي جو محقق، تاريخ نويس ۽ دانشور.

<India from primitive communism to slavery> تاريخ کان اڳ واري دور جي تصوير چٽي ٿو. اهو دور جنهن ۾ برصغير اندر رياست نالي واري شيءِ نه هئي ۽ برصغير اندر گهٽي پاڳي ڳڻ راڄ (پنچائتي نظام) هو، جتي ماڻهو ڪنهن حاڪم سان سڌي سنئين واسطي رکڻ بدران پوري طرح ڳوٺ جي پنچائتي نظام ۾ جڪڙيل هو. ڏانگي ان دور کي هندوستان جو سونهري دور ”يا سَتَ- يُگَ“ ڪري پيش نه ڪيو. هن ان دور جي حقيقت کي روشن ڪرڻ لاءِ پراڻي نظام اندر وڌندڙ طبقاتي ڇڪتاڻ کي ظاهر ڪيو آهي ته ڪيئن ۽ جين ڌرم ڪهڙيءَ طرح پراڻي

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

هندو سماج اندر ترقي پسند ڏارائن کي جنم ڏنو. هن لاءِ ڍانگي تمام گهري سوچ ۽ فڪر سان تاريخ جي مطالعي طرف توجهه ڏياريو. ڍانگي جي جيل جي زندگيءَ جو ٽوٽل تقريباً ويهارو سال ٿيندو ۽ سندس ديهانت سان پارٽي سياست ۾ جيڪو خال پيدا ٿيندو، تنهن کي پرڻ وارو مشڪل ڪوئي شخص ملندو. سندس ڌيءُ مسز روزا ديش پانڊي به پارليامينٽ جي ميمبر آهي ۽ تمام قابل ليڊر آهي.

ڍانگي قد ڪاٺ ۾ سنهو، سيپڪڙو، مشڪل سان سندس جسماني وزن سٺ ستر پائونڊ هوندو. پر غضب جو ذهين، عالم ۽ عام ماڻهن کي سمجهه ۾ ايندڙ ۽ دل کي وڻندڙ ڳالهه پيش ڪندو هو. جنهن وقت پارليامينٽ اندر ڍانگي تقرير لاءِ اٿندو هو، ته حڪمران پارٽيءَ جا سمورا وڏا اڳواڻ ۽ وزير سندس نقطہ نظر کي سمجهڻ لاءِ حاضر رهندا هئا. جواهر لعل اڪثر ڪري ڪيس مخاطب ٿي پنهنجي ڳالهه مڃائڻ لاءِ پيش ڪندو هو. ڍانگي جي تائيد ۽ پارليامينٽ اندر مدد لاءِ اندراگانڌي هميشہ واجهائيندي هئي ۽ سندن وچ ۾ برابر هڪ قسم جي under-standing هئي. خاص ڪري ڏکين وقتن ۾ به ڍانگي، سي پي آءِ جي مدد، اندراگانڌيءَ جي حڪومت کي ڏياري، جو خاصو مشڪل مسئلو هو.

ڍانگي خوش مزاج ۽ کلائيندڙ شخص هو. هو چوندو هو ته ”مان ان ڪري خوش مزاج آهيان جو منهنجي ضمير ۽ منهنجي عمل ۾ ڪو فرق نہ آهي. مان پنهنجي ضمير سان امن ۾ رهان ٿو.“

I laugh because I am at peace with myself

ڍانگي مرهٽو هو ۽ سندس ڪم جو مرڪز گهڻي ڀاڱي بمبئي ۾ مهاراشٽر وارو علائقو هو. ١٩٤٧ع ۾ آزاديءَ بعد، هو گهڻو ڪري دهلي ۾ پارليامينٽ اندر ڪميونسٽ محاذ جي اڳواڻيءَ جا فرض نڀائيندو رهيو ۽ سي پي آءِ جي چوٽيءَ جي اڳواڻن مان هيو.

(6- جون- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

ڏاڙيل فيڪٽر-II

گذريل ٻن سالن کان تمام سٺا نوان رسالا پروڙ، ساڃاهه ۽، (نئين سر) سهڻي، سگهڙين سٿ، پارس، سرتِ ۽ ٻيا ڪيترا وجود ۾ اچي چڪا آهن. پر انهن ۾ مکيه حصو سياسي مقالن ۽ انٽرويوز جو هوندو آهي ۽ ادب جي نالي سان، ڪا هڪ اڌ ڪهاڻي ۽ گهڻي شاعري، اڄ جي حالتن ۾ ذهن کي اپاريندڙ، سوال پڇندڙ، للڪاريندڙ شاعري هوندي آهي.

ائين پيو لڳي ته اسان جا اديب، شاعر، سياسي سوچ رکندڙ سڀ موجوده حالتن کان غير مطمئن ۽ پريشان آهن ۽ سواءِ سياست جي ٻي ڪا شيءِ نه پڙهڻ لاءِ ۽ نه لکڻ لاءِ تيار آهن. آهستي آهستي پوري سنڌ کي سوڙهو ڪري ڏڱي، هڪ اهڙي چوواٽي تي آندو ويو آهي، جتان سڀ واٽون جدوجهد، ڪشمڪش ۽ جهيڙي طرف ٿيون ڦٽن. اها حالت ڪيئن پيدا ٿي، جو پيدا ٿي ۽ ان لاءِ ذميوار ڪير آهن ۽ ڪهڙيءَ طرح ان صورتحال مان نڪرڻ جي ڪا واٽ به آهي يا نه؟ اهي وقت جا، اڄوڪي دؤر جا، سوال آهن.

شهرن جي هڪ تنظيم سان واسطو رکندڙ دهشتگرد، قاتل ۽ ڏاڙيل جن جا نالا فرسٽ رپورٽن ۾ هئا ۽ ڪجهه جيترا جوابدار ٿاڻن ۽ جيلن ۾ هئا، تن کي معافي ڏيئي ڇڏيو ويو ۽ سندن مٿان رجسٽرڊ ٿيل ڪيس واپس ورتا ويا يا فائيل (دفتر داخل) ڪيا ويا. پيچ ڊاهه ۽ قتلام جا مکيه اڳواڻ، قوم اندر ايڪي، ٻڌيءَ ۽ صلح جا سربراهه قرار ڏنا ويا. ٻئي طرف ٻهراڙيءَ اندر ڏاڙيلن کي ڇڙواڳ ڇڏيو ويو ۽ (ڪنهن سازش تحت) کين اپاريو ويو ته هو هر چرندڙ ڦرندڙ کي اغوا ڪن. اهو روز جو معمول بڻجي چڪو آهي. بسن، ويگنن، ريلن ۽ گهرن مان ڦرون، اغوائون، لٽ ماري (ڪن حالتن ۾ عصمت دري ۽ خون جا واقعا) معمول بڻجي چڪا آهن. ٻار ۽ نوجوان ڀنگ نه ملڻ تي ماريا ويا آهن. خود پوليس ۽ امن امان قائم رکڻ وارين ايجنسين جا سوين ماڻهو مارجي چڪا آهن؛ ڳالهه وڌئون وڌ آهي ۽ ذهن پريشان آهن ته آخر سرڪار ۽ ضابطي نالي ڪا شيءِ آهي به يا نه؟

ان صورتحال ۾ جنهن سڪون جي ضرورت آهي ته ڪو ناول لکجي؛ ڪن سڪون ڀرين چند گهڙين جي ضرورت آهي ته موجوده حالتن جي ڪوري مان پڪل ڪا سٺي ڪهاڻي سرججي! انهن شين لاءِ نه وقت آهي، نه موقعو، نه ذهني پريشانيءَ کان واند. صرف آزاد نظم يا ڪنهن شعر جون ٽڪون، جيڪي ان وڳوڙ ۽ پريشانيءَ جي ترجماني ڪن ٿيون، سي ئي ڪاغذن تي چند جوان ۽ اڌڙوٽ لکي وقت جي تقاضائن کي پوري ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن.

ڇا ڪيئن؟ ڇا نه ڪيئن؟ اِهي سوال آهن. جيڪي اُڀري، ڳاٽ ڪڍي اسان

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

ڪان، توهان ڪان ۽ حڪومت ڪان پڇا ڪري رهيا آهن. جت ڌاڙا ڏوهارين بدران زمين گهرندڙ، ڌاڙيل سان مقابلو ڪندڙ، ڀاڳين سان پريل آهن؛ جت ماڻهن جون چين، آرام ۽ سڪون تباهه ٿي چڪو هجي؛ جت ڀيڙا يا ته مقابلو ڪندي قتل ٿيا آهن، يا پنهنجي نوجوانن کي اغوا ٿي ڪجهي ويندو ڏسن ٿا. فرياد ٻڌڻ ۽ داد انصاف ڪرڻ وارو ڪو ڪونهي، اتي اديب شاعر ۽ پڙهيل ڳڙهيل نوجوان پنهنجي جوانيءَ جو رت ۽ پگهر ڏئي هت، ۽ سعودي عرب مان ڪمائي ايندڙ، نوجوان ڇاڪن؟ ڪهڙي واٽ وٺن؟ جي ڀاڳيا ڌاڙيلن جو مقابلو ڪن ٿا ته جوابدار ٻڌجي ٿاڻن تي ٿا پهچن. جي ڪو ناليرو ڌاڙيل يا ڀاڳيلو مري ٿا وڃن ته ان جو Prize money يا انعام حاصل ڪرڻ لاءِ پوليس جي سپاهيءَ کان وٺي، ڊي آءِ جيءَ تائين دعويدار نڪري ٿا پون!

ان صورتحال ۾ محب وطن شهري ۽ پنهنجي ڳوٺن ۽ گهرن جا وارث ڇا ڪن؟ جتي جپاني ۽ چيني ڇڏائڻ لاءِ حڪومت، وزير، زميندار، ڀاڙاريدار ۽ نيم ڌاڙيل پوليس عملدار جهنگ ۾ لهي پون، سردارن تمندارن ۽ سڳورن کي ڌاڙيل ”ڪَرِ“ ٿي نه ڪن ۽ جتي دنيا ڀر جون ايجنسيون ڪلاڪ، ڏينهن ۽ هفتن جا انتظار ڪندي موٽايا وڃن ۽ پوءِ اڌ مٺل، ۽ بريءَ حالت ۾ ٻاهريان ماهر رشوت ڏئي حڪومت ڇڏائي؛ ۽ ڪروڙين رپين جا چندا ضلعي ۽ ڊويزنل آفيسرن کي ڪرڻا پون، اهڙيءَ حالت کي ORGANISEDANRACHEY منظم انراجيت چئبو ۽ نه منظم حڪومت.

لڳي پيو ته چين جي انقلاب کان اڳ وارو نظارو WARLORD PHENOME-NON ڌاڙيل چڱو مڙس يا ڌاڙيل حاڪم جي حڪومت رائج ٿيندي پئي وڃي، يا وري انگريزن جي آمد کانپوءِ ۽ سندن مضبوط ۽ مستحڪم حڪومت قائم ٿيڻ کان اڳ، جهڙيءَ طرح ملڪ کي پنڊاري ۽ ٺڳن جا ٽولا ڀيلي رهيا هئا، اهڙي حالت سنڌ ۾ آهي. پنجاب، سرحد، اسلام آباد، آزاد ڪشمير ۾ امن امان آهي ۽ بلوچستان ۾ مڪمل سڪون آهي. صرف سنڌ کي ئي انراجيت جي حوالي ڪيو ويو آهي. سنڌ پاڪستان جو اهم ترين صنعتي صوبو آهي. ڪراچي پاڪستان جو ته ڇا، پر اولهه ايشيا جي وڏي ۾ وڏي بندرگاهه آهي. پر حالتون بد کان بدتر ٿي رهيون آهن. زندگيءَ تان ماڻهن جو اعتبار کڄي چڪو آهي. هندو واپاري ۽ پئسي وارا لڏي رهيا آهن. ڳوٺن ۽ ننڍن شهرن جا شيخ، ميمڻ ۽ ٻيا پئسي وارا ۽ ننڍڙا وڏڙا ڪارخانيدار ۽ زميندار شهرن ڏانهن لڏي ويا آهن. (ڪن ڳوٺن کي ته ڇهه ڇهه ۽ ست ست دفعا ڌاڙا لڳي چڪا آهن) مهاجر ۽ پنجابي ننڍن ڳوٺن مان لڏي

www.sindhsalamat.com

ڪراچي، حيدرآباد، ميرپورخاص، نوابشاهه سکر ۽ پنجاب لڏي ويا آهن، ۽ سنڌي وڏن شهرن مان لڏي ننڍن شهرن ۾ (MIXED) ۽ گڏ مڏ پاڙن مان لڏي، سنڌي

پاڙن ۾ سلامتيءَ لاءِ يڪجاءِ ٿي رهيا آهن.

ڪو طوفان اچي پيو. ڪو ممڻ مچندو يا آسمان ڏري پوندو. هر صورت ۾

اسان سنڌين مٿان آفتون ئي آفتون آهن.

اسيمبليون، صوبائي ۽ قومي، ڪوڙي ۽ ڪشتي جا آکاڙا بڻجي چڪيون آهن. سياستدانن ۽ چونڊيل نمائندن، مهاڻن ۽ مير بحرن جي زبان اسيمبلين اندر رائج ڪري ڇڏي آهي. اسان جي گارين ۽ فقري بازيءَ ۾ شاهوڪار ٻوليءَ جي مشق صبح شام سنڌ اسيمبليءَ جي ايوان جو مکيه حصو بڻجي چڪي آهي ۽ ايمانداريءَ جي ڳالهه اها آهي ته سنڌ جا ماڻهو اسيمبليءَ اندر هلندڙ بحث مباحثن کي نه پڙهن ٿا ۽ نه اهميت ڏين ٿا. ڇو ته صوبائي اسيمبليءَ جو ايوان مڇي مارڪيٽ بڻجي چڪو آهي.

وقت آيو آهي، جڏهن ڪي مخصوص حلقا، اقتدار صوبي اندر فوج جي حوالي ڪرڻ چاهن ٿا، يا ڌاڙيلن ڪي مارڻ جي نالي ۾، عام ڳوٺائن کي مارڻ لاءِ تياريون ڪري رهيا آهن. ڪهڙو نه چڱو ٿئي ته سموريون با اقتدار ۽ مخالف پارٽيون گڏجي هن صورتحال کي منهن ڏيڻ لاءِ ڪا گڏيل حڪمت عملي جوڙين يا گڏيل حڪومت ٺاهين. ڇو ته هي انتشار يارهن سالن جي ضيائي فوجي اقتدار جي دور ۾ پيدا ڪيو ويو ۽ خاص ڪري ١٩٨٣ع جي ايم آر ڊي، تحريڪ کي پٽي تان لاهڻ، DERAIL ڪرڻ لاءِ پيدا ڪيو ويو هو ۽ هاڻي ته پوليس، فوج ۽ حڪومت جي سنڀالڻ ۾ به نٿو اچي. وقت ۾ هي، جو پوري قوم اندر سنجيده حلقا (جيڪي امن چاهن ٿا) صنعت ڳري ۽ ترقيءَ لاءِ نهڪندڙ ماحول گهرن ٿا. ۽ شهرن ۽ ڳوٺن ۾ ماڻهن کي سڪون سان پنهنجي ڪم ڪارين ڪندي ڏسڻ چاهن ٿا. جي ملڪ جا گهڻ گهريا آهن ۽ چاهين ٿا ته اسڪول، يونيورسٽي ۽ ڪارخانا آباد هجن ۽ هلندا رهن، ڊاڪٽر، انجنيئر ۽ ٻيا ڪاريگر ۽ محنت ڪش پنهنجي پيٽ لاءِ ڪم ڪندا رهن، ته وقت ويو ڪونهي، اچو ته گڏجي سوچيون ته ڇا ڪرڻو آهي ۽ ان ڪان وڌيڪ سوچون ته ڇا نه ڪرڻو آهي. شايد بهتر ٿيندو ته حڪومت طرفان هڪ "امن فورم" ڪوٺائي، سڀني خيالن جي ماڻهن کي دعوت

www.sindhsalamat.com

ڏني ويچي، تہ ڪهڙيءَ طرح هن سنڌ جي دوزخ کي، جنت ۾ تبديل ڪيون. ڇو تہ دوزخ تہ سيني کي ڳڙڪائي ويندو. سنڌ جا صحتمند، سگهارا، انقلابي، شريف ۽ نيڪ جذبا ممڪن آهي تہ وڏيڪ صدمن جي سٽ سهي نہ سگهندا ۽ ايامن کان حاصل ڪيل نيڪيءَ جا جذبا ختم ٿي وڃن ۽ هر ماڻهو ڏاڙيل ٿيڻ تي سوچڻ لڳي.

(27- جون- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

سنڌين لاءِ وقت جو چئلينج

جواهر لال نهروءَ پنهنجي ڪتاب ”ڊسڪَوري آف انڊيا“ ۾ لکيو هو ته ڀارت جي ڀانت ڀانت جي ٻولين، تهذيبن ۽ ماڻهن توڙي هندستان جي تاريخ جيڪا گهڻو ڪري پسپائي ۽ هار جي تاريخ آهي، ان کي ڏسي حيرت ٿي لڳي ته هيءَ قوم زنده ڪيئن رهي آهي، ۽ ڪهڙي طرح اٽڪل 5، 8 هزار سال قبل مسيح کان وٺي اڄ تائين به لڳاتار جيئري رهي آهي، جدوجهد ڪري رهي آهي ۽ باوجود پنهنجي رنگين قومي طبقاتي ۽ نسلي اختلافن جي هلندي پئي اچي ۽ پنهنجو وجود برقرار رکندي پئي اچي.“ جواهر لال ان جو جواب اهو ڏنو هو ته، مون اهو سوال ڀارت جي چوٽي جي فيلسوف راڌا ڪرشن کان پڇيو. راڌا ڪرشن جو جواب هو ته ”ڪا ضرور ڳالهه آهي جيڪا انهن سڀني مسڪلاتن جي باوجود هندستان جي جيابي کي ممڪن بڻائي ٿي“

سنڌ جي آئيندي جي باري ۾ جيڪي سوال اٿارين ٿا ۽ جيڪي تاريخي حوالا ڏين ٿا، اسان جي هزارين سالن واري غلاميءَ واري تاريخ جو حوالو ڏين ٿا، ۽ اسان جي ڍهڻ، وري نهڻ ۽ وري ڍهڻ، ڪرڻ، اڀرڻ ۽ وڙهڻ ۽ وري ڪرڻ، ڏبجي وڃڻ، ڇيهاڻجي وڃڻ جي ڳالهه ڪن ٿا، انهن جو جواب اهو ئي آهي جيڪو راڌا ڪرشن ڀارت جي قائم رهڻ لاءِ ڏنو هو.

چين جو مثال وٺو، جنهن جي مسلسل 7 هزار سالن جي تاريخ آهي، تهذيب آهي، ٻولي ۽ ٻوليون آهن، وجودُ ۽ وجودَ آهن. ۽ چين ٿاڦڙيو آهي، دسيو ويو آهي،

چنگيز خان جي لوڏن هيٺ لتاڙيو ويو آهي، پر چنگيز خان پاڻ ڪنو ٿي مئو ۽ چين پنهنجي تاريخ ۾ ڪوبه چنگيز خان پيدا نه ڪيو آهي. چين مارون ڪاڌيون آهن. غلام بڻايو ويو آهي، جنهن جو تازو مثال 1931ع کان وٺي 1949ع تائين جپان جي قبضي هيٺ چين کي چيپاٽيو ويو، پيڙيو ويو ۽ ڏارين ۽ پنهنجن جي لڙائي ۾ اڻ ڳڻيا ڪروڙين ماڻهو مري ويا ۽ گهرو ويڙهه، لڳو پئي، ته چيني ماڻهن جي سڀاون کي ئي بدلائي ڇڏيو آهي. هڪ وقت ريڊ آرميءَ ۾ ساڍا چار ڪروڙ فوجي هئا. هر چيني فوجي تجربي مان گذري چڪو آهي. هن پاسي يا هُن پاسي ۽ 1949ع کان وٺي ”تين مين“ چوڪ جي قتل عام تائين، ايئن پئي لڳو ته چيني پنهنجو سيڪجهه، پنهنجي پوري تهذيب وساري، هڪ خونخوار گهرو لڙائي جي دور ۾ مسلسل هلندا رهيا آهن. نه گيشائون (چڪلا) رهيون، نه ڪنفيوشس تي بحث مباحثا رهيا، چيني عالم، اديب، ۽ شاعر، لڳو پئي ته صرف ٻاهرين ملڪن ۾ وڃي بچيا آهن. پر ويجهي ماضيءَ ۾ آيل خبرن مان معلوم ٿئي ٿو ته گهڻو ڪجهه

www.sindhsalamat.com

بدليو آهي. پر ائين بہ چئي سگهجي ٿو تہ ڪجھ بہ نہ بدليو آهي. ڪنوارين عورتن تي ڪميشن ڪائيندڙ دلال اڄ بہ متيون مائٽيون طع ڪري رهيا آهن. عورتن جو وڪرو عام آهي. افيمچي، جن لاءِ موت جي سزا مقرر ڪئي وئي هئي، سي وري وري پروپئگنڊا جي بندشن مان نڪري، وقت بوقت ظاهر ٿيندي نظر اچن ٿا. اهو وسارڻ نہ گهرجي تہ چين ۾ ان وقت 2 ڪروڙ آفيمچي هئا. جنهن وقت آفيم تي بندش وڌي وئي هئي. بهرحال 2 سالن اندر دعوي ڪئي وئي هئي تہ چين ۾ هڪ بہ آفيمي ڪونهي. سو لڳي ٿو تہ چين پنهنجن سمورين خوبصورتين ۽ ڪجھ براين سان، پنهنجي جند جي لڙائي، قائم رکيو ويٺو آهي.

اسان سنڌي ڪروڙن ۾ ناهيون، لکن ۾ آهيون ۽ اسان جي وچ ۾ ويريون اچا آهن. ڌاريا آيا آهن جن پنهنجا ڏڻ پنهنجي پنهنجي مَنهن هلائڻ شروع ڪيا آهن. ڪي مهاجر بڻيا ٿا وتن، ڪي پختون خواهہ ۽ ڪي بلوچ. ۽ اسان سخت دٻاءَ هيٺ آهيون تہ هنن جي وجود کي تسليم ڪيون ۽ رڙهي سڙهي، پنهنجي قومي وجود اندر، هنن لاءِ گنجائش پيدا ڪيون. قاتل، اسان جي اديبن، دانشورن ۽ عالمن جي پويان آهن. شهرن مان اسان کي ڌڪيو پيو وڃي. اسانجي يونيورسٽين، ڪاليجن، تعليم گاهن، ايسٽائين جو ٻارن جي اسڪولن مٿان بہ قبضا ٿي چڪا آهن. ڪي يار اسان جي مٿان پنهنجي ٻوليءَ جي برتري مسلط ڪرڻ ٿا چاهين، ڪي اسان کي فتح ٿيل غنيم طور هلائڻ ٿا چاهين ۽ هر شيءِ مال غنميت ۾ شمار ڪرڻ ٿا چاهين. ڪي هيٺو سمجهي، جدگال، بخال ۽ واڻين جي اولاد چئي اسان کي تاريخ جي آماجگاهہ مان تڙي ڇڏڻ تي بضد آهن. ڪن تہ اسان کي پنهنجي تاريخي ڪردار کان رد ڪري ڇڏيو آهي. ڪن اسان کي ميساري ڇڏيو آهي. پر منهنجي دل ٻولي ٿي ۽ مان هڪ باشعور تاريخدان ۽ سياست جون لاهيون چاڙهيون ڄاڻندڙ ماڻهوءَ طور اهو چوڻ تي مجبور آهيان تہ جڏهن تاريخ پنهنجا ٻانبڙا پائڻ شروع ڪيا تہ اسان هياسين، اسان آهيون ۽ اسان قائم رهنداسون. هيءَ هڪ پوڙهي جي ٻَڙِ يا ٻٽاڪ ناهي، هيءَ اسان جي روايتي سنڌين واري ڏاڙ بہ ناهي. هي تاريخ جو فيصلو آهي.

اڳ جڏهن آريائي موهن جي دڙي تي ڪاهي آيا تہ موهن جي دڙي وارن ڏک سهسائي، مارڪائي، نيٺ کين هضم ڪري ڇڏيو. جڏهن هُوڻ ڪاهي آيا تہ هند وانگر سنڌ بہ هنن کي هضم ڪيو. يوناني آيا تہ سڪندر اعظم کي اهڙي بيماري ڏنيسين جو هو ٣٣ ورهين جي عمر ۾ بابل ۾ وقلي وقلي مري ويو. هُوڻ آيا، ايراني آيا، افغاني آيا، انگريز آيا، سڀ پنهنجو وارو وڄائي ويا. اسان سنڌي پنهنجي ماڳ تي قائم آهيون. هو آيا ۽ ويا. جن اسان کي پنهنجو سمجهو تن کي اسان بہ پنهنجو سمجهيوسين. پر جيڪي نہ رهيا، اسان جا نہ ٿيا، سي اڄ تاريخ ۾ موجود ناهن.

www.sindhsalamat.com

اسلام واحد مذهب آهي جنهن کي نہ هند هضم ڪري سگهي ۽ نہ اسان ئي ان کي وري پنهنجو سنڌي ويس وڳو پارائي سگهياسين. پر اهو ڪم سنڌ جي صوفين ڪيو. شاهہ لطيف جهڙو شاعر نہ هند پيدا ڪيو نہ دنيا جي ڪنهن حصي ۾ پيدا ٿيو آهي. سورلي جي چوائي تہ ”شاهہ لطيف دنيا جي شاعرن ۾ عظيم آهي.“ ۽ شاهہ لطيف ان وقت لکيو هو جنهن وقت سنڌين سان ويڌن هئي. سنڌ مٿان يلغارون هيون. سنڌ ۾ جنونين جا راڄ هئا ۽ مذهبي ۽ سياسي اختلافن تي سنڌ جا جوڌا قتل ڪيا ويندا هئا.

پاڪستان قائم ٿيڻ وء هڪ صاحب ڪراچيءَ اچي وفاق جي نالي ۾ قبضو ڪيو. ۽ سنڌ حڪومت کي تڙي حيدرآباد موڪلڻ جي ڪوشش ڪئي وئي. سنڌن ئي ايجنٽ سنڌن سامهون سينو ساهي بيٺا. کهڙي کي چيو ويو ”خبر اٿئي تہ ڪنهن سان مقابلو ڪري رهيو آهين؟“ چيائين ”خبر اٿم تہ تون قائد اعظم آهين. بهرحال ڪراچيءَ کي مان خوشي سان نہ ڏيندس“ وري فوجي ڏنڊي جي زور تي ون يونٽ ٺاهيائون. سنڌ جون زمينون ۽ سنڌ جا بچيل قدرتي وسيلا ائين ڪم آندا ويا ڄڻ سنڌن بابي جي ملڪيت هئي. پر ڇئن سالن اندر اولهہ پاڪستان جي اسيمبلي ۾ مسلم ليگ ۽ ريپبلڪن، ٻنهي پارٽين کي گڏجي قبول ڪرڻو پيو تہ ون يونٽ ناڪام ٿيو آهي ۽ ان کي ٽوڙي وري صوبا قائم ڪيا وڃن.

ان کان پوءِ ايوب خان جو دور آيو. هن چيو ”ڪسي ڪا باپ ون يونٽ نهين توڙ سڪتا“(1967) ۾. سوين سنڌي قيد ٿيا. اخبارون ۽ رسالا بندش هيٺ آيا. رائيٽ کان وٺي ليفٽ تائين پوري ليڊر شپ قيد ڪرڻ ۽ سزائن هيٺ هئي. پوري پاڪستان جا سياستدان نااهل ٿي چڪا هئا. پر سنڌ پنهنجي ضد تي قائم هئي. اياز جي هن بيت وانگر....

جاڳ يتائي گهوٽ، سنڌڙي ٿي توکي سڏي
مرن پيون مارئيون، قابو آهن ڪوٽ.
اڄ تہ تنهنجي اوٽ ڏاڍن کي ڏاري وجهون.

يتائي جاڳي پيو. ڪوٽ ڪري پيا. ۽ سنڌ پنهنجو وجود ۽ پنهنجي جند قائم رکندي اچي. اهي جيڪي ماڻهو چون ٿا تہ سنڌي رڳو پاڻي پيڻ ۽ ان اپائڻ لاءِ آهن، تن کي سنڌ جي تاريخ مان سبق حاصل ڪرڻ گهرجي. سنڌ جا هندو 70 سيڪڙو نوڪرين ۾ هئا. سمورا شهر، وڏا واهڻ ۽ ڳوٺ هندن جي قبضي ۾ هئا. پر انهن ڪڏهن پنهنجو پاڻ کي سنڌين کان جدا نہ سمجهندي بہ، سنڌي مسلمانن کان پاڻ کي برتر مخلوق سمجهيو هو. بهرحال اهي هليا ويا. پر سنڌي اڄ پنهنجي جاءِ تي پوري اهليت حاصل ڪري چڪا آهن. اهي پنهنجا سمورا مسئلا، سمورا ذريعا ۽ سموريون قوتون، سموري زمين، پاڻي، سڀ ڪجهہ پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجي قوم جي فائدي لاءِ استعمال ڪري سگهن ٿا.

سو هاڻي اهي ماڻهو جيڪي پيار تي رهڻ ٿا چاهين، اڄ بہ انهن لاءِ اسان پيار

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

ئي آهيون. پر جيڪي ماڻهو اسان جي وجود جا ويري آهن ۽ اسان کان پنهنجا روزگار، نوڪريون، علم، دانش جا ادارا، واپار، ڌنڌا، شهر ۽ وستيون ڪسي اسان جي سيني تي مڱ ڏرڻ ٿا چاهين، انهن کي ياد رکڻ گهرجي ته سنڌين پنهنجو تاريخي وجود 5 هزار سالن کان مٿي قائم رکيو آهي ۽ ان جا ماڻهو پوئتي هٽيا ناهن، تن ڪجهه وقت لاءِ دشمن کي ويساند ڏني آهي. پر پنهنجي ويرين کي انهن ڪڏهن معاف نه ڪيو آهي. ۽ جيڪا قوم ايڏن ڏکن ڏاکڙن مان لنگهي 20 صدي جي آخري حصي تائين هلندي آئي آهي، جنهن شاهه، سچل، سامي ۽ اياز پئدا ڪيا آهن، ۽ جيڪا قوم اڄ به پنهنجي، نه صرف پچڙن بلڪ سنڌ جي سمورن باشندن جي پيٽ پرڻ لاءِ ۽ انگ ڍڪڻ لاءِ ۽ سندن وات مٺو ڪرڻ لاءِ ساريون، چانور، ڪٽڪ، ڪپڙو ۽ ڪنڊ، گيهه وغيره پنهنجين ضرورتن کان تمام گهڻو وڌيڪ پئدا ڪري رهي آهي، سي ماڻهو مئل نه سمجهو. سي زنده آهن. هڪڙا ڪرندا، ٻيا سندن جاءِ پريندا، ۽ پنهنجي قوم کي قائم رکڻ لاءِ سنڌ، سنڌو ۽ سنڌي، انهيءَ ٽِه- مکي وجود کي قائم رکڻ لاءِ سرگرم رهندا. اهي ٻاڙي آهن جيڪي چون ٿا ته اسان ختم ٿي وياسين يا اسان ختم ٿي ويندا سين، اهي ذهني طرح ضعيف آهن، جيڪي چون ٿا ته سنڌي ختم ٿي چڪا آهن، ۽ اسان هنن کي ڳوٺن ڏانهن ڌڪي ڇڏينداسين، جتي هو اسان لاءِ چوپايو مال ۽ رڍون پاليندا.

تاريخ هڪ نئين چئلينج سنڌين آڏو آڇلي آهي. اسان کي پنهنجا ساٿي سُڃهن ٿا. اڄو ته سڀ سڃاڻ گڏجي هڪ راءِ تي اچون ۽ هڪٻئي خلاف نه، پر سنڌ جي ويرين خلاف، جدوجهد ڪيون.

(4- جولاءِ- 1991ع)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

"جبل کي ٿيا سور، ڄاوس رڳو ڪُئي."

سو سائين فوج جي سربراه، وزير اعظم، صوبائي وزير اعليٰ ۽ ٻين واسطو رکندڙ ايجنسين ۽ آفيسرن وڏي غور ۽ فڪر ڪانپوءِ صدر کان هڪڙو فرمان جاري ڪرايو ۽ هٿيارن واري قانون ۾ درستي ڪرائي ته غير قانوني هٿيار رکندڙن کي وڌ ۾ وڌ سزا پنجويهه سال ڏني ويندي!

اها ته اڳئي خبر اٿوَ ته ڪلاشنڪوف ۽ ٻين خطرناڪ آٽو ميٽڪ (خودڪار) هٿيارن وارا ڪيس اسپيشل ڪورٽن ۾ هلندا آهن.

بلوچستان ۽ سرحد جي حڪومتن ان ترميم کي قبول ڪرڻ کان ٿي انڪار ڪيو ته پندرهين جولاءِ تائين سيئي غير قانوني هٿيار ٿاڻن تي پيش ڪيا وڃن. انهن ٻنهي صوبن ۾ هٿيار ڪٺڻ مڙس ماڻهوءَ جي نشاني آهي. پٺاڻ ۽ بلوچ هٿيارن کي پنهنجا زيور سمجهندا آهن. نيپ (NAP) حڪومت واري دور ۾، ١٩٧٢ع ۾ عطاءالله مينگل، وزير اعليٰ بلوچستان، بلوچن ۽ پٺاڻن کي اپيل ڪئي هئي ته پنهنجا هٿيار رجسٽرڊ ڪرائين. پر ڪنهن به همراه پنهنجا هٿيار رجسٽرڊ ڪونه ڪرايا، جو ته پٺاڻ ۽ بلوچ جي جسم جي ويس وڳي سان گڏ هٿيار به شامل آهن. انگريز به انهن کي مجبور ڪري نه سگهيو هو ته هو هٿيارن لاءِ لائيسنس وٺن يا انهن کي رجسٽر ڪرائين. ٿاڻي تي هٿيار جمع ڪرائڻ جو ته سوال ئي ڪونه ٿي پيدا ٿيو.

هڪڙو دوست، جيڪو تازو آمريڪا مان موٽي آيو آهي، سو هڪڙو پوسٽر کڻيو آيو آهي، جنهن ۾ لکيل آهي ته لائيسنس تي هٿيار ڏيڻ معنيٰ ڏوهاري ۽ گناهگار کي بنا لائيسنس جي هٿيار ڏيڻ آهي، آمريڪا جا چار پنج صدر قتل ڪيا ويا آهن ۽ صدر ريگن تي به قاتلاڻو حملو ٿيو هو، جنهن ۾ موجوده صدر بش کي به زخم رسيا هئا. پر آمريڪا جا قانون ساز ادارا آئين ۾ ڪا به ترميم آڻڻ لاءِ تيار نه آهن ته هٿيار خريد ڪرڻ لاءِ لائيسنس ضروري ٿيندو. آمريڪي آئين هيٺ هر آمريڪيءَ جو بنيادي حق آهي ته هو هٿيار رکي يعني آمريڪن سوچ مطابق لائيسنس لاءِ شهريءَ کي مجبور ڪرڻ جي معنيٰ اها آهي، ته صلح پسند شهري کي غير مسلح ڪرڻ ۽ ڏوهاريءَ کي ڇوٽ ڏيڻ.

٧ جولاءِ ١٩٩١ع تي سنڌ سرڪار هڪ صفائي اخبار ذريعي پيش ڪئي ته ڊپٽي ڪمشنرن مٿان جيڪا پابندي هٿيارن جي متعلق هئي، سا لاٿي وڃي ٿي ۽

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

ڊپٽي ڪمشنر هاڻي هٿيار عام جام ڏئي سگهندا. نتيجي ۾ ڇيو وڃي ٿو ته هزارين بنا لائيسنس وارا هٿيار راتو رات قانوني طرح حاصل هٿيارن ۾ شامل ٿي ويا.

خبر ناهي ته مقصد ايندڙ چاڀن کان اڳواٽ ئي، سمورن غير قانوني هٿيارن کي، قانون جي دائري اندر آڻڻ آهي يا نه، پر ڳالهه صاف ظاهر آهي.

ڳوٺن اندر ورهين کان عوام ڌاڙيلن جي رحم ڪرم تي آهي ۽ انگريزن جي دور کان وٺي هڪڙو چوڪيداري قانون به موجود آهي. ۽ هٿيار ڳوٺن ۾ چوڪيداري سرشتي قائم ڪرڻ لاءِ عام جام ڏنا ويندا آهن پر انهن ماڻهن جي تصديق پوليس کي ڪرڻي هوندي آهي، جن کي هٿيار رکڻ جي لائق سمجهيو ويندو آهي. نتيجي ۾ چوڪيداري سرشتي هيٺ به هٿيار تمام ٿورن ماڻهن کي ملندا آهن. ڌاڙيلن کي لائيسنس جي ضرورت ڪانهي. هٿيار انهن کي جتان ڪٿان پهچن پيا ۽ بارود ۽ هٿيار ڪجهه بگڙيل پوليس عملدار به هنن کي پهچائن پيا... ڪيترن مقابلن ۾ ڏيکاريل بارود ۽ گوليون حقيقت ۾ خرچ ئي نه ٿيندا آهن، بلڪ اهي ڌاڙيلن کي پهچي ويندا آهن.

ويڏن در اصل عام ماڻهوءَ سان آهي. وچولي طبقي واري ماڻهوءَ سان آهي. ڳوٺاڻي ننڍي ڪاٺيدار سان آهي. انهيءَ ماڻهو سان آهي، جنهن جو پٽ سعودي عرب ۾ يا دبئي ۾ ڪمائي رهيو آهي. ان ڪري صورتحال اها آهي ته ڀاڳيو ۽ امن پسند شهري، ڌاڙيل جي مقابلي ۾ بي هٿيار آهي، مجبور آهي. سنڌس لاءِ ڪا واٽ بچاءَ جي ڪانهي ۽ ڌاڙيل کي لائيسنس ڪپي ئي ڪون. قانون لاڳو ڪندڙ ايجنسين جو خيال آهي ته جي سڀ هٿيار واپس وٺجن يا لائيسنس تي رکڻ ڏجن ته امن امان قائم ٿي ويندو. ڪهڙو نه خام خيال آهي!

"جي چاهيو ٿا امن " ته "جنگ" لاءِ تياري ڪريو." اهو قول صرف قومن جي وجود ۽ بچاءَ لاءِ نه آهي پر هر انسان سان به لاڳو ٿئي ٿو. جي بچڻ چاهين ته وڙهڻ لاءِ تيار رهه ۽ جي ان لاءِ تيار رهندين ته ممڪن آهي ته ڪجهه مار ڪائيندين. ڪجهه هرج ٿيندو. وقتي پنهنجو بچاءَ ڪندي، ڪجهه ماڻهو مري به پوندا آهن. پر اهو يقين آهي ته جيڪڏهن هر شهريءَ کي مسلح ٿيڻ جي آزادي هجي ته ڌاڙيل هر ڳوٺ ۾ مقابلن ۾ ماريا ويندا. پر مسئلو اهو آهي ته جي ڌاڙيل ختم ٿي وڃن ته جن جو گذران ڌاڙيلن تي آهي ۽ ماڻهن کي هيسائڻ ۽ دٻائڻ تي آهي ۽ هنن کا ڀنگ وصول ڪرڻ تي آهي، سي ڪاڏي ويندا؟

ان ڪري ان ڳالهه جي ضرورت آهي ته عوام ۽ قوم جا ڳهٽگهرا هٿيارن جي لائيسنس واري پوري سرشتي تي نئين سر سوچين. ڇو ته جتي لائيسنس ناهي، اتي بلوچستان ۽ سرحد وانگر امن امان آهي، جتي لائيسنس آهي، اتي (سنڌ ۾

www.sindhsalamat.com

پنجاب ۾) ڏوهه ٿين ٿا. بلوچستان ۾ سرحد جا وڏا ماڻهو پنهنجي حفاظت لاءِ ڪوٺن جي مورچن اندران هٿيار بند ماڻهو رکندا آهن. صرف سنڌ ۾ پنجاب جا ماڻهو ڌاڙيلن ۾ ڏوهارين هٿان موچڙا کائيندا رهن ٿا. ڪو طريقو نڪرڻ کپي، جيئن پر امن شهري پنهنجي بچاءَ لاءِ هٿيار بند ٿي سگهي. نه ته ڏوهاري آزاد ۾ عام ماڻهو قيد ۾ بند رهندا.

(11- جولاءِ- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

مارشل لا محدود/لا محدود

گهمي ڦري ڳالهه انهيءَ تي اچي بيٺا آهن تہ "مارشل لا" "محدود مارشل لا" يا "مختصر مارشل لا" ملڪ سان لڳائي وڃي ۽ ان لاءِ تازو ئي جيڪو سڀ کان وڏيڪ سبب بڻيو آهي، سو آهي لاهور ۾ شيخو پوره وغيره اندر لونءِ ڪانداريندڙ قتل عام، جن ۾ مرد، عورتون ۽ ٻار پنهنجي گهرن ۾ ڪُٺل لڌا ويا آهن ۽ قتل جي اهڙن جوابدارن جو اڃا تائين ڪو نالو نشان ڪو نہ ٿو ملي.

مارشل لا حقيقت ۾ قانون جي حڪمرانيءَ کان قطعي انحراف جو نالو آهي ۽ جڏهن بہ مارشل لا، محدود مارشل لا، اسانجي ملڪ ۾ لڳو آهي تہ سَکن سان گڏ آلا بہ سڙي ويا آهن. سنڌ ۾ ١٩٤٢ع کان وٺي نوابشاهہ، سانگهڙ، سکر ۽ ٿرپارڪر جي علائقن ۾ مارشل لا هو، جنهن جي نتيجي ۾ سوين حُرَ ۽ سندن پير سيد صبغت الله مٺان سمري ملٽري ڪورٽ ۽ جنرل ڪورٽ مارشل لا ۾ ڪيس هلائي ڪين ڦاهي چاڙهيو. لکين پر امن شهري جيلن ۾ وڌا ويا ۽ سانگهڙ جي مکي ڍنڍ ايريا مان حُرن جا هزارين خاندان پٽي ۽ ٽڙي وارهہ، روهڙي ۽ ٻين دور دراز علائقن ۾ لوڙهن ۾ واڙيا ويا. اهڙي مارشل لا انگريز جي دور جي ٻين مارشل لا وارن وقتن جي لاءِ اگر ڪو جواز هو، تہ اهو تہ هُو ڌاريا هئا. غير ملڪي هئا ۽ سندن اقتدار لاءِ چئلينج هئي، جنهن ڪي منهن ڏيڻ لاءِ غير قانوني قانون جاري ڪرڻ لاءِ ڪو جواز ٿي سگهيو پئي.

ٻي عظيم جنگ دوران جڏهن جپان، برما تي قبضو ڪري ويو تڏهن، آسام ۽ بنگال ۾ محدود مارشل لا اختيارات نافذ ڪري، پهرين سئو ميل ۽ تنهن کانپوءِ بہ سئو ميل پٽي خالي ڪرائي، لکين ماڻهن کي لڏرائي پوئتي ڌڪيو ويو هو، تہ جيئن هو فوجي ڪارروائين ۽ حفاظتي ڪارروائين ۾ رڪاوٽ نہ بڻجي سگهن. ١٩٨٨ع جي چونڊن ۾ بينظير جي پ پ چونڊجي اچڻ کانپوءِ مٿس ڪيترا دفعا دٻاءُ وڌو ويو تہ محدود علائقن ۾ فوج کي محدود اختيارات ڏنا وڃن. پر بينظير حڪومت جائز طور انهن دٻائن جو مقابلو ڪيو ۽ فوج کي وڏي پئماني تي ڪم آڻڻ کان انڪار ڪيو. ڪرمنل پروسيجر ڪوڊ ۽ پاڪستان جي آئين هيٺ شهري حڪومت ڪنهن بہ وقت فوجي مدد لاءِ گهر ڪري سگهي ٿي ۽ سوين موقعن تي بنا گهر ڪئي بہ فوج پنهنجن دادلن کي بچائڻ لاءِ ٽپي پئي، جهڙي طرح پڪي قلعي جي آپريشن وقت دهشتگردن کان هٿ ڪيل هٿيارن تي فوج اچي قبضو ڪيو ۽ دهشتگردن کي ناجائز غير قانوني بچاءُ ڏنو. هوئن بہ اسان وٽ ١٤ آگسٽ ١٩٤٧ع کان وٺي ڪانہ ڪا مارشل لائي صورتحال رهي آهي. چو تہ ملڪ جي

www.sindhsalamat.com

حفاظت ۽ ماڻهن ڪي سلامتي ڏيڻ جي ناڪامي ۾، فوج بي حساب طريقن سان استعمال ٿيندي رهي آهي. پنجاب ڪي سکن ۽ هندن کان خالي ڪرائڻ ۽ اوير پنجاب مان اينڌڙ لکين مهاجرن کي منظم نموني ۾ وسائڻ لاءِ فوج استعمال ڪئي وئي. پهريان منظم ۽ آئين ساز اسيمبليءَ طرفان جاري ڪيل مارشل لا پنجاب ۾ قاديانين ۽ غيرقاديانين جي معاملي تان ۱۹۵۳ع ۾ لڳايو ويو. انهن جا ڦٽ اڄان تائين پنجاب جي لکين ماڻهن جي جسم، ذهن تي قائم آهن. جنرل اعظم ان وقت پنجاب جو سي ايم ايل اي هو ۽ اڄ به ماڻهو سندس نالو وٺي لرزي ويندا آهن. ايوب خان جو مارشل لا، يحيٰ جو مارشل لا ۽ ضياءالحق جو مارشل لا؛ اڄ به انهن جا اکين ڏٺا گواهه ۽ ڦٽي موجود آهن. اڄ جيڪي حڪمران آهن، خواهه ڪهڙي به پارٽيءَ سان واسطو رکندا هجن، انهن جي ابن ڏاڏن کي پروڏا لڳائي سياست ۽ سياسي عهدي لاءِ نا اهل قرار ڏنو هو. مسلم ليگ، نعپ، آزاد پاڪستان پارٽي ۽ سياسي طرح آزاد قومي ۽ صوبائي اسيمبلين جا ميمبر ۽ سندن اسيمبليون ڊس مس ڪري عقل ڪُل بڻجي ۽ نوشيرواني عدل انصاف قائم ڪرڻ جو دعوائون ڪري ختم ٿي ويا. ڪي مري ويا ۽ ڪي جيئرا آهن پر تاريخ هنن کي ڪڏهن به معاف نہ ڪيو آهي، نہ ڪندي. جو تہ ان ڳالهہ تي سڀ سياسي پارٽيون ۽ سياسي خيالن جا ماڻهو متفق آهن تہ مارشل لا جي دور ۾ جيڪا بدامني ۽ بدانتظامي اهي، سي سمورين بدعنوانين جي ذميواري اڳين مارشل لائن تي رکن ٿا.

جنهن صورتحال کي منهن ڏيڻ لاءِ اڄ مارشل لا، محدود مارشل لا يا ٿوري وقت لاءِ مارشل لا يا محدود علائقن لاءِ مارشل لا آڻڻ جي ضرورت محسوس ڪئي وڃي ٿي، اها صورتحال ويجهڙي دور ۾ ضياء الحق جي مارشل لا مان ڦٽي نڪتي آهي. يارهن سالن جي مارشل لا ۾ ضياء الحق "مرد مومن"، "اسلام جي ٺيڪيدار" ۽ "پاڪستان جي علمبردار"..........اسان..........کي..........ڇاڄا..........ڏنو! ظلم......تشدّد..........ڦاسيون......ڏاڙيل........هيروئن ۽ ڪلاشنڪوف!!

هي آهي ڪلچر، جنهن کي پنهنجي ورثي طور ضياءَ الحق رائج ڪري ويو ۽ جنهن جي ورثي کي سندس پويان اڄ به فخر سان هلائي رهيا آهن! ضياءالحق جا پٽي ڪرڻ چاهيو ۽ چاڙي ويو آهي، سا ساري ذميواري ضياءالحق واري مارشل لا دور ۽ ان مان فائدو وٺندڙ سندس سياسي ۽ خانداني وارثن جي آهي. جمهوريت ختم ٿي چڪي، اٺين ترميم پنهنجي جاءِ تي آهي. اليڪشنون اهڙيءَ ريت پيون ٿين جيئن ان مارشل لا جي دور ۾ ٿيو هو. سکن سان گڏ آلا سڙندا، پوليس جيڪا خود ڏاڙيل ٿي چڪي آهي، سا ناحق ماڻهو ماريندي ۽ ملٽري وارن کان مارائيندي، ڏوهاري ڇڏي ويندا ۽ بيگناهہ ٻڌا ۽ ٽنگيا ويندا. عورتون، ٻار ۽ نوجوان تشدد جو نشانو بڻبا، ذهن مفلوج ٿي ويندا. ماڻهن جا چپ سبيا ويندا ۽ زبانون بند ڪيون وينديون ۽ لڳي ائين پيو تہ ڏاڙيل آزاد ۽ ڀاڳيا پيڙجي ويندا. هي نسخا توهان اڳي

www.sindhsalamat.com

۽ آزمائي چڪا آهيو ۽ قوم جي برداشت جو آزمودو اوهان کي اڳي ئي آهي. لتاڙي سلهاڙي، دٻائي توهان ماڻهن جون تخليقي قوتون ته نابود ڪرائي سگهو ٿا پر ڌاڙيلن ۽ خونين جي ختم ڪرڻ جو نسخو مارشل لا يا محدود مارشل لا ناهي. ڌوهن گهٽائڻ ۽ ڌوهارين کي ڌوهه کان جهلڻ لاءِ:

١- ملڪ ۾ مڪمل جمهوريت رائج ڪئي وڃي. جنهن جي معنيٰ اسيمبلين جي اندر ۽ اسيمبلين جي ٻاهر مخالف ڌرين جي راءِ، مشوري کي اهميت ڏني وڃي ۽ انهن سان صلاح مشورا ڪري ڌوهن جي ختم ڪرڻ لاءِ تجويزون رٿيون وڃن. جنهن لاءِ پهرين ضرورت آهي ته اسيمبلين جي اندر مخالف ڌرين لاءِ احترام پيدا ڪيو وڃي ۽ انهن سان قوم جي نفعي نقصان جي باري ۾ مڪمل صلاح مشورو ٿيڻ کپي، ڪو به قانون ۽ آئين جي ترميم انهن جي راضپي کان سواءِ پاس نه ڪئي وڃي.

٢- تجويز آهي ته ڌاڙيلن کي عام معافي ڏني، ڪارآمد شهري بڻائڻ لاءِ سمورين حڪمران ۽ مخالف پارٽين سان صلاح مشورا ڪرڻ بعد عمل ڪيو وڃي.

٣- پوليس، فوج ۽ اسمگلر، جيڪي هٿيار ڌوهارين کي پهچائين ٿا اهي سڀ خوداحتساب ۽ اندرين صفائيءَ ذريعي هٿيار واپس ورتا وڃن ۽ گندن جرڪن کي انهن ادارن مان پاڪ ڪيو وڃي.

٤- جيستائين ڪه هٿيار لائيسنس تي عام ماڻهن کي پنهنجي حفاظت لاءِ نٿا ڏنا وڃن، تيستائين پوليس، ملٽري ۽ سول ايجنسيون مشڪل سان ڌوهارين کي منهن ڏئي سگهنديون ۽ آخر ۾ سڀ کان اهم نڪتو اهو ئي آهي ته جيستائين توهان سماج مان اڻ برابري ختم نه ڪندا، جيستائين ڪروڙ پتي ۽ ڪک رهندا، جيستائين ڪه امير ۽ غريب، ڏاول ۽ ٻڪيا، سکيا ۽ ڏکيا، سون ايڪڙن جا مالڪ ۽ بي زمين هاري، هن سماج ۾ رهندا، تيستائين سکيا پاڻ کي محفوظ نه سمجهن ۽ ڏکين مان کين هميشه خطرو رهندو.

(18- جولاءِ- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

گوربا چوف خلاف بغاوت

اڄ ڪلهه پاڪستان توڙي سڄي دنيا ۾ اهو بحث جاري آهي تہ ڇا ڪميونزم ۽ سوشلزم يا مارڪسزم، لينزم جو ڪو ڪردار باقي رهي ٿو يا نہ؟ ڪيترائي ماڻهو اهو فيصلو بہ ڪري چڪا آهن تہ ڪميونزم ۽ سوشلزم ختم ٿي چڪو آهي يا ختم سمجهڻ گهرجي ۽ مخالفن تہ ان تي فاتحہ بہ پڙهي ڇڏي آهي.

سوويت يونين جي ڪجهہ ليڊرشپ اهو چئي رهي آهي تہ مارڪسزم لينزم جي ڪا ضرورت نہ رهي آهي ۽ انهن اها بہ تجويز پيش ڪئي آهي تہ ڪميونسٽ پارٽيءَ جو نالو تبديل ڪري سوشلسٽ يا سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽي رکڻ گهرجي ۽ ڪجهہ ڪميونسٽ پارٽين تہ اڳ ئي پنهنجو نالو ورڪرس پارٽي يا سوشلسٽ پارٽي رکي، اهو سمجهي ورتو آهي تہ باقي سڀ ڪجهہ ٺيڪ ٺاڪ ٿي ويندو.

سوال صرف نالو تبديل ڪرڻ جو ناهي، بلڪہ نظريي، طريقہ ڪار ۽ آدرش جو آهي. سوال پيدا ٿو ٿئي تہ سوويت يونين جي موجوده معاشي صورتحال جي پيش نظر سموري ڪميونسٽ فلسفي، نظريي ۽ طريقہ ڪار، هر آدرش کي ختم ڪرڻ گهرجي؟ جيئن ڪجهہ پارٽيون ۽ ماڻهو تجويز ڏئي رهيا آهن.

اهي سوال انهيءَ ڪري اڀريا آهن ڇاڪاڻ جو سوشلسٽ معيشتون ۽ پيداوار ماڻهن جي ڪاڌي پيتي ۽ رهڻ جي آسانين ۾ تہ سوويت يونين پوئتي رهجي ويو، ليڪن ٻي عالمي جنگ کي شڪست کاڌل اولهہ جرمني ۽ هاڻ جپان ۽ پوءِ وري ڏکڻ ڪوريا، تائيوان ۽ سنگاپور جهڙا ننڍا ملڪ پيداوار ۾ اڳتي نڪري چڪا آهن ڇاڪاڻ جو انهن وٽ مارڪيٽ اڪانامي يا فري مارڪيٽ اڪانامي يا ڪيپٽلسٽ ڪارل مارڪس نظام قائم آهي. ڪميونسٽ نظام جي مرڪزي پلاننگ ناڪام ٿيندي نظر اچي رهي آهي ۽ معيشتي نظام وڏي پيماني تي آزاد معيشتي نظام جو متقاضي آهي.

پهرين ڳالهہ جيڪا سمجهڻ جي آهي سا مختصر طور چوڻ گهران ٿو تہ مارڪسزم ۽ لينزم ختم نہ ٿيا آهن ۽ نہ ئي وري ٿيڻ جو امڪان آهي، ڇاڪاڻ جو سماج، ڪيپٽلزم کي هلائڻ وارا قانون، محرڪات ۽ طريقہ ڪار ۽ ڪيپٽلسٽ پيداوار مان جنم وٺڻ واريون تخليقي قوتون طبقاتي جدوجهد ۽ ان جي سماج جي انقلابي نئو ترتيب جو ڪم ڪارل مارڪس پنهنجي ذهن مان تخليق نہ ڪيو هو. مارڪس سرمائيداري نظام جي ارتقائي صورتحال ۾ سمجهڻ ۾ مدد ڏني ۽ اها خوشخبري ٻڌائي تہ شهري طرح سرمائيداريءَ کان اڳ وارا نظام ابدي

www.sindhsalamat.com

۽ اٽل ناهن، ان ۾ لڳاتار تبديلي ايندي رهي آهي ۽ ايندي رهندي. پنهنجي ڪتاب ڪيپٽل ۾ مارڪس رکو اهو چيو آهي ته سرمائيداري نظام ۾ اهو طبقو پيدا ٿي رهيو آهي، جيڪو ان جي قبر کوٽڻ وارو آهي ۽ جن مزدورن سرمائيدار قوتن، کي منظم ۽ متحرڪ ڪيو آهي، سي سرمائيداري نظام جو تختو اونڌو ڪندا ۽ نئين سماج جو بنياد وجهندا. مارڪس کان اڳ رابرٽ اوين فورئير ۽ ڪيبٽ ۽ ٻيا آدرش پسند ماڻهو (يوٽوپيائي) چوندا رهيا آهن ته خانگي ملڪيت چوري کان سواءِ ٻئي ڪا به شيءِ ناهي ۽ سماج مان اڻ برابري ۽ ابتري ختم ٿيڻ گهرجي. ليڪن انهن جون تجويزون خيالي هيون. مارڪس هڪ سائنسي تجزيو ڪري اهو ٻڌايو ته سوشلزم جو اچڻ اٽل ۽ ضروري آهي، ڇاڪاڻ جو سوشلزم آڻڻ بنا نا انصافي، اڻ برابري ۽ ظلم ختم نه ٿيندو.

لينن رکو ويهين صديءَ جي حالتن ۽ روس جي خاص حالتن ۾ پرولتاري ڊڪٽيٽر شپ جو نعرو ڏنو ۽ هڪ ڪامياب انقلاب برپا ڪري سوشلسٽ سوويت يونين جو بنياد وڌو. جيڪو ستر سالن تائين سڄي دنيا جي مظلومن، پيڙهيل ۽ ڏتڙيل قومن ۽ پوئتي پيل ماڻهن لاءِ روشنيءَ جو منارو بڻيل رهيو ۽ هاڻي به ڪروڙين ماڻهن جي اڳين لاءِ رهنمائيءَ وارو ڪردار ادا ڪري رهيو آهي.

منهنجي نظر ۾ مارڪسزم لينزم ختم نه ٿيو آهي. برنارڊشا چيو هو ته: ”مارڪسزم انهن ماڻهن کي روشني ڏي ٿو جيڪي سماج کي بدلائڻ جو طريقو ڄاڻن ٿا“ ته اڄ به پوئتي پيل ڪروڙين عوام ۽ ظلم جي ڄانداهه ۾ پيڙهجندڙ دنيا جا مزدور، پورهيت، هاري ۽ غلام قومون سوويت تجربي مان فائدو وٺندي، مرڪزي رٿابندي ۽ تنظيم ۽ منظم جدوجهد ۽ انقلابن جي ذريعي پنهنجي سماجي جدوجهد کي پايه تڪميل تائين پهچائي رهيا آهن يا پايه تڪميل تائين پهچائڻ جو پڪو عزم رکن ٿا. ان ڏس ۾ ڪجهه ماڻهو اهو به چئي رهيا آهن ته سوويت يونين متحد نه رهي سگهندو ۽ اتي سرمائيداري نظام قائم ٿي ويندو. اهي اڳ ڪٿيون جيڪڏهن ميچجن به ڪٿي ته به ڪميونسٽ چين، ويتنام، ڪيوبا ۽ سڄي دنيا جا اهي ملڪ جتي نيم سوشلسٽ معيشتون آهن، اهي ختم نٿا ٿي وڃن ۽ پنهنجي جاءِ تي قائم آهن ۽ قائم رهندا.

روسي سوشلسٽ انقلاب خاص حالتن ۾ آيو هو. جتي حڪمران زار شاهيءَ جي نظام جي پيچ ڊاهه ۽ شڪست جي نالي تي ڪجهه همراهن هڪ هٽي ۽ نوڪر شاهي، لٽ مار شروع ڪئي هئي. جنهن کي روڪڻ وارو ڪس ڳولهي رهيا آهن. گوربا چوف رهي يا نه رهي پر سوشلزم ۽ ڪميونزم جي نالي تي جيڪا پارٽي هڪ برف جو جبل بنجي چڪي هئي، هن جي اندر درد جي جي گهٽتائي ۽ زندگي جمي چڪي هئي، سا برف هاڻ ڳري رهي آهي ۽ ڳري ويندي ۽ ڪميونسٽ پارٽي

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

هڪ جنونين جي پارٽي نہ پر انهن سخت دل آدرش رکندڙ انقلابين جي پارٽين بنجي رهي آهي ۽ بنجي ويندي، جيڪي ڪليل دل سان هڪ ٻئي ڪي ساٿي، دوست ۽ گڏيل جدوجهد ۾ هم خيال مجاهد سمجهندا.

فرانس، انگلينڊ ۽ آمريڪا جي بورجوا انقلابن ختم ٿيڻ سان برابري، ڀائيچارو ۽ آجپي لاءِ جدوجهد ختم نہ ٿي هئي، اها هاڻ بہ هلي رهي آهي. اهڙي ريت سوويت يونين ۽ اوڀر يورپ جي پرولتاري ڊڪٽيٽر شپ وارين پارٽين جي ختم ٿيڻ سان پگهر وهائيندڙ ۽ مظلومن جي سوشلزم يا سماجي برابري ۽ برادري جي جدوجهد قائم ۽ دائم رهندي، جيستائين دنيا جي گولي تي خوشحالي ۽ فلاح جي بنياد تي نظام قائم نہ ٿا ٿين.

آمريڪا ۽ روس جي عالمي طور تي هڪ ٻئي سان ڳانڍاپي ۽ گڏيل قومن ذريعي هڪ ٻئي جا اختلاف ختم ڪرائڻ جي پاليسي ۽ انهيءَ عظيم ۽ عالمگير تحريڪ جي عڪاسي ڪري ٿي، جنهن جو مقصد دنيا جي عوام جي دلين مان ايٽمي جنگ، ڪيميائي ۽ بايولاجيڪل لڙائي جو ڀو ختم ڪرڻ آهي، متوقع تباهي بہ انهي مامري ۾ شامل آهي جيڪا مختلف سوچ رکندڙ قومن کي ڏکي رهي آهي تہ دنيا هڪ ننڍڙو گڏيل ڳوٺ بڻجي وئي آهي جنهن ۾ اسان ڪي باوجود جهيڙن جهٽن جي گڏجي رهڻو آهي ۽ ملي زندهہ رهڻو آهي ۽ ڌرتي مان جيڪي برڪتون اسان کي مليل آهن، تن کي اسان کي ونڊي ورهائي رهڻو آهي، سرمائيداريءَ وارا رڳو، ٻين ڪان سواءِ دنيا جا ۷ ۽ وڏا سرمائيدارملڪ، روس کي پنهنجن شرطن تي مجبور ۽ ذليل ڪري اقتصادي امداد جو فارمولو تجويز ڪري رهيا آهن. هيل تائين سوويت يونين ۾ اهڙي طريقي ملڪي افق تي غير مرڪزيت ۽ فروغ لاءِ جڳهہ پيدا ڪرڻ لاءِ جيڪي تجويزون ڏنيون ويون آهن، انهن ۾ مارڪيٽ اڪانامي ڪمپنين کي بہ فروغ مليو آهي تہ اهي سوويت يونين ۾ ڪارخانا کولي سگهن ٿيون. اها ڪا نئين ڳالهہ ڪونهي، ڇاڪاڻ تہ ۱۹۲۱ع ۽ ۱۹۳۲ دوران آمريڪي ڪمپني فورڊ ۽ راڪ فيلر ۽ ٻين ملڪن، روس ۾ ناٽو لڳائي سوويت يونين کي پنهنجن ذريعن کي وڏي پئماني تي وڌائڻ ۽ قابل بنائڻ لاءِ سهڪار ڪيو هو. اهو ممڪن آهي تہ ڪجهہ گهٽ قومي ڪمپنين کي اجازت ڏيڻ سان ڪجهہ ڪميونسٽ ملائن کي پوءِ ۽ ڳٽي ٿيندي هجي پر سوويت يونين جي مضبوط معيشت جي ڍانچي جا امڪان تمام گهٽ ٿي آهن. وڌ کان وڌ اهوئي ٿي رهيو آهي ۽ اهو ٿيڻو آهي تہ وڏيڪ مرڪزيت هجڻ ڪري جيڪي موقعا ۽ پش قدميءَ جي جيڪا کوٽ هئي، ان کي هٽائڻ لاءِ پوري نظام کي ڦهلائڻ ۽ جاڳائڻ جي ضرورت پوندي.

نظرين، آدرش، طريقڪار ۽ حڪمت عمليءَ، انهن سڀني ۾ ڪجهہ نواڻ لازمي طور تي آڻي پوندي ۽ آندي وڃي پئي پر مختلف مرحلن تي پٺتي پيل قومون

www.sindhsalamat.com

هاڻ به مارڪس، لينن، اينجلز، اسٽالن ۽ مائو جي خيالن مان لاڀ حاصل ڪنديون رهنديون. هاڻ ته يوري ايشيا، آمريڪا، آفريڪا جون پٺتي پيل قومون پنهنجي آجپي جي لڙائي، پنهنجي وجود ۽ برابري، ڪاري، يوري، ننڍ وڏائي، هندو، مسلم، مسيحي جي واڪاڻ خلاف سرگرم آهن ۽ انهي ويڙهه ۾ مارڪس ۽ لينن اسان جا سرواڻ آهن. اهو ضروري ناهي ته قومي آزادي ۽ سوشلزم جي ويڙهه صرف ريتي رت ذريعي آندي وڃي ۽ پارٽيءَ کي خون خوار ڊسيپلين جي آڌار تي هلايو وڃي. حڪمران ڪميونسٽ پارٽين جي اندر مرڪزيت ۽ ڪامريڊ شپ جي جذبي وارو جيڪو فقدان ٿي ويو هو اهو ختم ڪري، وري ڪميونسٽ سوچ رکندڙ ماڻهن کي عالمگير انقلاب جو هر اول دستو بڻائڻو آهي ته ڪميونزم کي، مارڪسزم ۽ لیننزم کي پنهنجي ملڪيت پنهنجو ڌرم ۽ خاص فارمولو سمجهڻ بجاءِ، مارڪسزم ۽ لیننزم کي هڪ صحتمند ۽ مساوي، نيڪ ۽ فلاحي معاشرو بڻائڻ لاءِ هڪ برادري سمجهڻو پوندو.

(8- آگسٽ- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

مرحوم تاج محمد ابڙو

مرحوم تاج محمد ابڙي مون سان هلڪي سلڪي واقفيت ۱۹۴۵ع ۾ ئي پيدا ڪري ورتي هئي. هو جڏهن ڊي جي سنڌ ڪاليج ۾ پڙهيو پئي، تڏهن سنڌس اچ وڃ اسان جي، لائيٽ هائوس سينيما جي سامهون، ٽريڊ يونين ۽ ڪميونسٽ پارٽيءَ واري آفيس ۾ هئي. منهنجيون مصروفيتون وڏيڪ ٽريڊ يونين (مزدور يونين) ۾ هيون ۽ تاج محمد ان وقت شايد نالي ماتر مسلم اسٽوڊنٽ فيڊريشن ۾ ميمبر هو، جنهن جو ان وقت صدر علي گوهر کهڙو ۽ سيڪريٽري عبدالستار شيخ، هئا. اسان جو ان وقت عارضي نڪاح مسلم ليگ سان هو، ڇو ته اسان پاڪستان کي مسلم اڪثريت وارن علائقن جي خودمختياريءَ واري حق طور ڪري پئي پيش ڪيو.

پاڪستان ٺهڻ بعد، وڏي پيماني تي گرفتاريون ٿيون ۽ اسان سمورا ٽريڊ يونين ۽ پارٽي ڪارڪن جيل ۾ پهچي وياسون. منهنجي رهائي مارچ ۱۹۵۲ع ۾ فيڊرل ڪورٽ جي فيصليءَ سويو گيانچندائي برخلاف ڪرائون مطابق ٿي ۽ مان آزاد ٿي ڳوٺ پهتس ته تاج محمد ۽ مولوي نذير حسين جتوئي ڳوٺ آيا ۽ سڏ ڏنائون ته جڏهن به لاڙڪاڻي اچان ته تاج محمد وٽ منهنجي لاءِ هميشه رهائش جو انتظام رهندو، جلد ئي صحت مند ٿيڻ ڪانپوءِ مان لاڙڪاڻي آيس ۽ سڌو سنئون تاج محمد جي آفيس تي، جيڪا لاڙڪاڻي ٽائون پوليس اسٽيشن سان لڳ هئي، اتي رهيس.

پارٽيءَ جو هڪ سيل ٺهيو. هاري ۽ مزدور تحريڪن سان تاج محمد جو اڳيئي گهرو لاڳاپو هو ۽ ڪامريڊ حيدربخش جتوئي، مولوي نذير حسين، دوست محمد ابڙو، نبي بخش ٽنيو، مير محمد شيخ ۽ ٻيا ڪيترائي هاري ورڪر هن وٽ ايندڙ ويندڙ هئا. انهن سان ملاقاتون ٿيون.

سياسي ڪتابن جو شوق ته تاج محمد کي اڳيئي هو. مون ڪيس سنڌي آڪاٿيون، رسالي ۽ خاص ڪري نئين دنيا ۽ ڊيبلائي جا ترجما ڪهرائڻ لاءِ آماده ڪيو ۽ پوءِ حقيقت ۾ تاج محمد ئي بحيثيت خود لاڙڪاڻي واري سنڌي ادبي سنگت به قائم ڪري ورتي، جنهن جا پهريان سرگرم ڪارڪن اياز قادري، جمال ابڙو، هري دريائي دلگير، انيس انصاري ۽ وڏيرو علي محمد عباسي هئا.

ٿوري وقت ڪانپوءِ اسان ٻئي گڏجي سکر وياسون. جتي سيد شمس الدين شاه جيڪو منهنجو ڪلاس فيلو ۽ پراڻو خاڪسار ۽ هاري ڪاميٽي ۾ سرگرم

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

ڪارڪن هو، ان وٽ مونکي چڏي، تاج محمد پوئتي لاڙڪاڻي موٽي ويو. ان زماني ۾ قاضي فيض محمد، شمس الدين شاهه، مولوي نذير حسين ۽ پين جو اختلاف ڪامريڊ حيدر بخش جتوئيءَ سان ٿيو هو، جنهن ڪري ٻه هاري ڪاميٽيون بنجي ويون هيون ۽ تاج محمد، شمس الدين شاهه کي آماده ڪيو، جنهن ڏک ڏوڙ ڪري هڪ هاري ڪاميٽي قائم ڪرائي ۽ وري ڪنهن به ننڍي وڏي اختلاف جي بنياد تي هاري ڪاميٽي ٻه ٽڪر نه ٿي.

مرحوم تاج محمد هڪ ئي وقت پنهنجي ذات ۾ هڪ انجمن هو. هن وٽ سياسي ليڊر، روپوش ۽ اديب اينڊڙ ويندڙ هئا ۽ سندس تعلق ان وقت جي سمورين سياسي شخصيتن محمد ايوب کهڙو، قاضي فضل الله، علي محمد عباسي، ڪامريڊ حاجي پيرزادو، نبي بخش تنيو ۽ ايرندڙ شخصيت ذوالفقار علي ڀٽي سان به هو. ۱۹۵۳ع ۾ سنڌ جون صوبائي چونڊون ٿيون، جنهن لاءِ سنڌي عوامي محاذ پاران ۴۲ اميدوار هارين ۽ پورهيتن جي غريب طبقي جا ٻيڻا ۽ ست اٺ ڄڻا محترم جي ايم سيد جي گروپ جا ٻيڻا. تاج محمد پوري تندهيءَ سان عوامي محاذ لاءِ ڪم ڪيو ۽ خاص طور منهنجي اليڪشن آفيس پهرين ئي سندس آفيس ۾ هئي، جا پوءِ ڪٺي مولوي نذير جي هڪڙي مسواڙ جي دڪان ۾ قائم ڪئيسين. لاڙڪاڻو، دادو، نوابشاهه ۽ سانگهڙ چار ضلعا هڪ هندو تڪ هئا ۽ سامهون گبر سيٺ سيرومل ڪرپال داس پيراڻي وارو، مسلم ليگ ۽ پير صاحب پاڳاري جي ذاتي حمايت سان بيٺل هو. اسان همٿ ڪري تقريباً سڀني پولنگ اسٽيشن تي پنهنجا ماڻهو ويهاريا ۽ (اڄوڪي دور ۾) توهان کي اهو ٻڌي تعجب ٿيندو ته ڪراچيءَ مان ڊائو ميڊيڪل ڪاليج جا ترقي پسند شاگرد، ڊاڪٽر هاشمي، ڊاڪٽر خواجا معين ۽ ڊاڪٽر اديب الحسن رضوي، جيڪي ڊاڪٽري پيشي ۾ اڄ چوٽي تي آهن. اهي سمورا به ان اليڪشن دوران مون واري تڪ ۾ سائيڪلن تي چڙهي ۽ پيدل پنهنجي هڙان خرچ ڪري ڪم ڪرڻ لاءِ آيا؛ ڪراچيءَ وارو ٽولو ڪامريڊ پوهو جي اڳوائي هيٺ هو ۽ لاڙڪاڻي وارن ورڪرن ۾ مولوي نذير حسين ۽ دوست محمد ابڙو، ڪامريڊ تاج محمد ابڙو، نبي بخش ڪوسو، غلام نبي ڪوسو ۽ ان ڪانسواءِ سڄي سنڌ جا ڪيترائي هاري ورڪر ۽ ڪم ڪندڙ آيا هئا. اليڪشن ظاهر آهي ته سرمائيدار کٽي، پر غنيمت آهي ته اسان ڪل ۱۸ هزار داخل ٿيل ووٽن مان ٦ هزار ووٽ ڪنيا.

منهنجي پوئتان سخت نظرداري هوندي هئي ۽ مان مرحوم تاج محمد کي چوندو هئس ته شايد منهنجي ڪري توکي تڪليف اچي پر هي اسان جو يار بي پرواهه هو. ان حد تائين جو سندس محفل ۾ هر قسم جا ماڻهو پوليس آفيسرن سميت ايندا ويندا رهندا هئا. جولاءِ ۱۹۵۴ع ۾ پارٽيءَ تي پابندي پئي ۽ مان وري

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

گرفتار ٿي ويس. پر مارچ ١٩٥٦ع ۾ صحت جي خرابي جي بنياد تي آزاد ٿيڻ بعد ڳوٺ ۾ نظربنديءَ دوران ٻڌم ته تاج محمد جولاءِ آگسٽ مهيني ۾ سنڌي ادبي سنگت جي وڏي ڪانفرنس لاڙڪاڻي ۾ ڪري رهيو آهي. تاج محمد پاڻ لکندڙ نه هو پر ڏاڍو پڙهيل ۽ ادبي تنظيم جو منتظم هو. ون يونٽ قائم ٿيڻ بعد جيڪي سياسي سرگرميون رهيون، آڪٽوبر ١٩٥٨ع ۾ ايوب خان جي آپيشاهي حڪومت قائم ٿي ته تقريباً سڀ سياسي سرگرميون ختم ٿي ويون) انهن ۾ تاج محمد سرگرم رهيو جڏهن مان وري جيل کان ٻاهر نڪري ڳوٺ ۾ نظربند ٿيس ته اهو ٻڌي حيرت جي حد نه رهي، جڏهن تاج محمد مونکي ڳوٺ ۾ ملڻ آيو ۽ ٻڌايائين ته پاڻ بقاپور يونين ڪائونسل مان چونڊيل چيئرمين هو ۽ انڙن سان ڳاهه هيس ۽ ذوالفقار علي ڀٽي سان سندس خاصي ويجهائي هئي. جڏهن ايوب خان ١٩٦٤ع ۾ صدارتي اليڪشن پئي لڙي ته ذوالفقار علي ڀٽو (تاج محمد جي چوائي) خاصو تذبذب ۾ مبتلا هو. پر آخرڪار لڏي لمي ايوب خان جي طرف ٿي ويو ۽ ڏاڍ مڙسي ڪري ووٽ ايوب خان جي حق ۾ پئي وجهرايائين. پر تاج محمد لڪ چپ ۾ انڙن جا ووٽ مخالف صدارتي اميدوار مس فاطمه جناح جي حق ۾ ڏيارايا. جنهن ڪري حڪمران ڌر ڪجهه وقت تائين ساڻس خاصي شاڪي رهي.

منهنجي نظربندي تقريباً پنج سال هلي (١٩٥٩ - ١٩٦٤ع تائين) جمال ابڙو ۽ تاج محمد مون وٽ آيا ته هندستان ۽ چين جي جهيڙي ۾ ڪو وچٿرو بيان ڏيان، جيئن حڪومت ڪي چئي مون تان پابندي لهرائي وجي. پر مون ان ڳالهه تي انڪار ڪري ڇڏيو جو مون سمجهيو ته اها بي ايماني ٿيندي ته جنهن سوال جي باري ۾ مونکي ڄاڻ نه هجي، ان ۾ حڪومت کي خوش ڪرڻ لاءِ ڪو بيان جاري ڪيان. مارچ ١٩٦٤ع ۾ مون تان نظربنديءَ جي پابندي ختم ٿي ان ۾ به وڏو ڪردار تاج محمد جو هو، جنهن ذوالفقار علي ڀٽي کي منٿ ڪري اها پابندي هٽرائي.

سيپٽمبر ١٩٦٥ع ۾ جنگ لڳي ته مونکي وري گرفتار ڪري سي آءِ اي ٿاڻي لاڙڪاڻي (مراد واهڻ) ۾ رکيو ويو. ان وقت حالت اها هئي جو هرڪو گڏجڻ ۽ ويجهو اچڻ کان پئي ڊڄو. پر تاج محمد ۽ مولوي نذير حسين ٻئي ٿاڻي تي ملڻ آيا ۽ دلجاءِ ڏنائون ته هو مونکي ڇڏائڻ جي ڪوشش ۾ لڳا پيا آهن. نيٺ جڏهن اسان کي نظربند ڪيو ويو ته ان ۾ به تاج محمد ڊڪ ڊوڙ ڪري ان وقت جي ڊي سي عبدالسميع سان وڙهي جهڙي اسان کي بي ڪلاس ڏياريو. ٽن مهينن جي جيل مان نڪرڻ ڪانپوءِ مان ڪجهه وقت لاءِ غير سرگرم رهيس. ١٩٦٧ع ۾ جڏهن لاڙڪاڻي ۾ ڪاليج کليو ته مان هتي لا پورو ڪري ١٩٧٠ع ۾ وڪيل برادري ۾ شامل ٿي ويس. ايوب خان جي دور ۾ تاج محمد لاڙڪاڻو، ميرپور خاص، سبي،

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

ڪوئٽا ۾ ڊاڍر ۾ اي بي پي ٿي رهي آيو ۽ پوري سنڌ بلوچستان جو، جيڪو اسان جي دوستي جو حلقو هو، انهن سان واقفيت، ۽ مراسم پيدا ڪري آيو هو. مون شاگردي ناليِ ماتر الاهي بخش ڪيهر جي ڪئي پر وڪالت ۾ گڏ. تاج محمد سان هئس. رجسٽريشن ٽيڻ کان پوءِ عبدالرزاق سومري سان ڳنڍجي ويس.

تاج محمد تقريباً ١٩٥٦ع ۾ ڊائبيٽيز جي عارضي ۾ مبتلا ٿيو پر ڪڏهن به سندس حال چال مان مايوسي يا بيزاري معلوم نه ٿي. بحيثيت اي پي پي ڪيترائي فريادي ڪيس پئسا آچيندا هئا ۽ صرف اهڙن وقتن تي ئي مون ڪيس آپي کان ٻاهر ٿيندي ڏٺو. ١٩٧٢ع ۾ ڪيس سيشن جج ڪري رکيو ويو ۽ تنهن کانپوءِ مختلف جاين تي رهيو. پر پنهنجي دوستي سمورن پراڻن يارن دوستن سان رکندو آيو ۽ ان دور ۾ هن تمام گهڻو دنيا پر جي سياسي حالتن تي اپياس ڪيو ۽ سوچيو. اڪثر (جيئن هڪ علمي ماڻهوءَ لاءِ) جيڪو تحريڪ کان ڪٽجي چڪو هوندو آهي، سندس سوچڻ انتهائي ڪاهي ڏر جو ۽ خيالي انقلاب آڻڻ طرف ٿي ويو هو پر هڪ ڳالهه جنهن ڪيس رستي تان ٿڙڻ نه ڏنو، سا هئي سندس اسان دوستن لاءِ گهري محبت ۽ قرب جو احساس، هن ياري نه متي ۽ آخر تائين هوش حواس قائم رکيائين ۽ موت کان چند ڪلاڪ اڳ جناح اسپتال ۾ جڏهن مون ساڻس ملاقات ڪئي، مون کي بيحد حيرت ٿي ته مونکي همٿائيندو رهيو، بجاءِ ان جي جو مونکي موقعو ڏئي ته ڪا ڪيس تسلي ڏيان. ١٠ مارچ ١٩٨٦ع تي تاج محمد وفات ڪري ويو. ٩ مارچ مان ساڻس تقريباً ٥ – ٦ وڳي شام ڏٺس، ويهاڻي جي سهاري ويٺل، سندس زبان لڳي چڪي هئي، اشارو ڏيئي، ڊان اخبار، جا سندس پاسي ۾ پيل هئي، اها ڪئي ڏيڻ لاءِ چيائين. ڊان جي وچين پيج تي منهنجو وڏو فوٽو ترقي پسند مصنفين جي ٥٠ سالا گولڊن جوبلي ڪانفرنس جي سلسلي ۾ ڇپيل هو. خوشي مان ڏيکاريندي، مکون پيڙيندي مونکي سلام ڪيائين. چڻ چيائين پئي: (Keep it up Comrade!) (پرواهه نه ڪر ڪامريڊ).

تاج محمد سان منهنجي ٤٠ سالہ دوستي ۽ ڪامريڊ شپ جي دور ۾ مان نه ساريان ته هن ڪڏهن همت هاري هجي. هميشہ کل مک، هلڪو ڦلڪو کلنڊڙ ٽڙندڙ انسان، هن جا دروازا سيني يارن لاءِ کليل هئا، ماني جو سخي، پئسو پاڻ وٽ ڪڏهن ڪونہ رهندو هئس، ڪنهن دوست کان پٽ سٽ ڪري اڌارا وٺي به وقت ٽپائڻ ۾ مدد ڪندو هو. يارن جو يار ۽ وفادار ساٿي هو.

سندس نيڪ طبعيت جي ڪري وقتي ڪن ناجائز قسمن جي ماڻهن سندس جهجي واري زماني ۾ فائدو ورتو ۽ ڪنهن حد تائين سندس مٿان چندا پيا. پر مون

www.sindhsalamat.com

ڪي ذاتي خبر آهي ته همراه پنهنجي پوين لاءِ ڪا پاڇي ڪانه ڇڏي. جڏهن ڪان تاج محمد جي لاڙڪاڻي ۾ شام واري ڪچهري ختم ٿي، تڏهن ڪان وري مان ڪنهن دوست وٽ لڙي نه ويو آهيان، ڇو ته تاج محمد جي ڪچهري ڪانه رهي آهي ۽ دل ڪانه ورندي آهي ته ڪنهن وٽ وڃي ڪو ڏک سور ونڊجي، ڇو ته تاج محمد وانگر وري ڪوبه وڪيل، دوست ۽ ساٿي ساڳي ٻوِ- ليڻت تي نه رهيو آهي.

(29- آگسٽ- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

سوويت يونين ۾ اقتدار لاءِ ڪشمڪش I

هي ڪالم ٢- آگسٽ ١٩٩١ع تي لکيو ويو هئو ۽ ٢٢- آگسٽ خميس ڏينهن عوامي آواز ۾ ڇپجڻو هئو پر ڪن مجبورين سبب ڇپجي نہ سگهيو. ان وچ ۾ حالتن پلٽو کاڌو ۽ فوجون واپس بيرڪن ۾ موٽي ويون. جيڪو وڌي ٿو تہ هن ۾ مکيہ رول يلسٽن جو، ٽيليفون تي ڪي جي بي جي سربراهہ سان ڳالهائڻ هئو، جنهن فوجن کي واپس بيرڪن ۾ موڪلڻ جو حڪم ڏنو؛ گورباچوف آزاد ٿي واپس ماسڪو پهتو. سندس چوڻ آهي تہ هو مڪمل ڪنٽرول ۾ آهي، پر حالات مان ظاهر آهي تہ هو يلسٽن جو مرهون منت ۽ هڪ ڪمزور صدر جي حيثيت ۾ ڪم ڪري رهيو آهي ۽ شايد سندس زوال بہ جلدي اچي. حالتن جي دٻاءَ هيٺ هن ڪميونسٽ پارٽي جي سيڪريٽري شپ تان استعيفيٰ ڏني ۽ ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مک ليڊرن کي برطرف ۽ گرفتار ڪرايو آهي. سندس ڊفينس ايڊوائيزر ۽ ڪي جي بيءَ جو سربراهہ، خود ڪشي ڪري چڪا آهن ۽ ڪيترا اهم عهديدار پنهنجي عهدن تان استعيفيٰ ڏيئي چڪا آهن. گورباچوف مجبور ٿي قبوليو آهي تہ هن فوجي بغاوت لاءِ هو بہ ڪنهن حد تائين ذميوار آهي. ڪميونسٽ پارٽي ۽ ڪي. جي. بي. جي دفترن تي پهرا ببهي ويا آهن ۽ آفيسون سيل ڪيون ويون آهن، پر وڏي پئماني تي گرڦ ڌڙ جا امڪان اڃا بہ آهن. جو تہ هڪ اهڙي پارٽي جنهن جي هٿ ۾ اقتدار جون سموريون واڳون هيون ۽ جتي عوام، سواءِ سوشلزم جي، ٻئي ڪنهن نظام کان ناواقف آهي. اتي لازمي شورش جو امڪان رهي ٿو. جتي هر ڏهون ماڻهو ڪميونسٽ پارٽيءَ سان واڳيل آهي. اتي نوان منظر ۽ نئين سوچ رکندڙ پئدا ڪرڻ تمام وڏو ۽ مشڪل ڪم آهي. جنهن جي صلاحيت نہ گورباچوف ۾ آهي نہ يلسٽن ۾ نظر ٿي اچي. عوامي لهر جي بنياد تي ۽ موجوده ڪميونسٽ مخالف دٻاءَ هيٺ ممڪن آهي تہ هڪ نئون نوڪر شاهي طبقو مٿي ايري اچي پر اهو ناممڪن آهي تہ هو سوشلسٽ نظام جو ڪو نعم البدل پيش ڪري سگهن. سو جيڪي برسراقتدار ايندا سي بہ ڏسجي پيو تہ ڪنهن نہ ڪنهن حد تائين سوشلسٽ، ترقي پسند يا اصلاح پسند هوندا ۽ انهن مان اڪثريت بہ پراڻن ڪميونسٽن جي هوندي.

١٥-١٦ آگسٽ ١٩٩١ع تي ڪراچيءَ ۾ اردو رسالي "ارتقا" جي زير سايہ پاڪستان ۽ سنڌ جي چوند سوشلسٽ دانشورن جو ميڙو هيو. بحث جو موضوع هيو، "سوسلزم جو بحران". جن دانشورن ان بحث ۾ شرڪت ڪئي، انهن ۾

www.sindhsalamat.com

ڊاڪٽر مبشر حسن، رضا ڪاظم، پروفيسر اختر رحمان ۽ مان پاڻ شريڪ هيس. سوال پڇندڙن ۾ چوٽيءَ جا اديب، دانشور، پروفيسر ۽ صحافي هيا.

سڀ متفق هئا ته، ”سوشلزم ختم ٿي نٿو سگهي ۽ جيڪا موجوده عالمي صورتحال آهي، ان ۾ سوشلسٽ دنيا کي پاڻ ۾ ٿوري لچڪ پيدا ڪرڻي پئي آهي ۽ باوجود مارڪيٽ اڪانامي جي نعرن جي گهٽي پيش رفت نه ٿي آهي. روزمره جي شين جي پيداوار جيتري سوويت يونين جو عوام گهري ٿو يا جيتري انهن کي ضرورت آهي، انهيءَ مقدار ۾ سوويت يونين جي اندر عام ضرورت جي شين جي پيداوار گهٽ آهي.“

ڏسڻ ۾ ائين آيو ته سوويت يونين جيڪي اميدون ستن وڏين سرمائيدار قوتن ۽ آمريڪا ۾ رکيون هيون، سي پوريون نه ٿيون، چو ته قرض ڏيندڙ ملڪن ٽوپي ٽنڊ تي رکي پراڻي زماني واري واڻيي يا يهوديءَ وارو ڪردار ادا ڪيو. گورباچوف جيڪو منٿ ميڙ ۾ لڳو پيو هو ته، ”پيلي ڏاها ٿيو...... مدد ڪيو...... چو ته روس جي عوام جي خوشحالي دنيا جي امن امان لاءِ ۽ خوشحاليءَ لاءِ ايتري ضروري آهي، جيتري اما، جنهن جو انديشو هو ته جمهوريت ۽ ڪليل سوسائٽيءَ جي قائم ڪرڻ جي لهر ۽ صبح جي هير جيڪا گوربا چوف شروع ڪئي هئي، سا سوويت فوج، ڪي جي بي ۽ سختي پسند ڪميونسٽ لهر هيٺان دٻجي وئي. ائين چوڻ ۾ وڌاءُ نه ٿيندو ته عالمي نظام جي علمبردار ۽ ڏنا ۽ پوزيون ڏيندڙ صدر بش ۽ اولهه يورپ جي نيم سرمائيدار ملڪن گوربا چوف جو ٻيڙو ٻوڙي ڇڏيو.

خروشچوف روسي ڪميونسٽ پارٽيءَ کي قاتلن کان صاف ڪيو ۽ پارٽيءَ اندر مخالفت جي سزا، جيڪا اڳي موت، جلاوطني يا پاڳل خانو هوندو هو، ان رسم کي بند ڪري ڪميونسٽ جمهوريت ۾ نئين باب جو اضافو ڪيو. گورباچوف پارٽيءَ اندر جمهوريت، بحث مباحثي ۽ ملڪ اندر نڪته چينيءَ جي آزادي ڏيئي، جمهوري سوشلزم جي لهر جو آغاز ڪيو. ڏاڍ ۽ جبر سان جڪڙيل ايسٽونيا، لٽنيا، لٿئانيا ۽ سوويت يونين جي ٻين سمورين جمهوريتن کي آزاديءَ ڏني ته جيئن اهي نئين سر سوويت يونين سان پنهنجا معاهدا طئي ڪن. گوربا چوف طرفان تقريبن مڪمل خودمختياريءَ جا اختيارات، سوويت جمهوريتن کي ڏنا ويا آهن.

انهن سمورين ڪوششن جي مخالفت ۾ پراڻي سوچ وارا، سخت گير ضابطي جا علمبردار ڪميونسٽ هئا. جن سان ڪلهه تائين گوربا چوف پنهنجا تعلقات ڪنهن نه ڪنهن طريقي سان قائم رکندو آيو. ڪڏهن نرم، ڪڏهن گرم طريقا استعمال ڪندي، هن وقت تائين تبديلي چاهيندڙ ۽ تبديليءَ جي مخالفن جو وڏيل هڪ توازن برقرار رهندو آيو هو. ڪلهه گوربا چوف ۽ ڪي جي بي مختلف شهرن

www.sindhsalamat.com

۾ طاقت جو مظاهرو ڪيو آهي. گوربا چوف جو نائب صدر گينا ڊي يينائيف جو هن وقت تائين اڻ ڄاتل شخصيت هو. تنهن ڪي اڳيان ڪري، فوج، تبديلي ۽ نرمي چاهيندڙن لاءِ هڪ چئلينج پيدا ڪئي آهي. يلسٽن، جيڪو روسي فيڊريشن جو چونڊيل صدر آهي ۽ گوربا چوف کان به وڌيڪ دور- رس سڌارن جو قائل آهي، تنهن عام هڙتال جو سڏ ڏنو آهي. ظاهري طرح ڪي خونريز جهڙپون نه ٿيون آهن، پر امڪان آهي ته تبديلي چاهيندڙ جيڪڏهن وڙهڻ تي آماده ٿيا ۽ ڪن جمهوريائن طرفان ڪين ترغيب ۽ سهارو مليو ته خانه جنگيءَ جي صورتحال پيدا ٿي ويجي.

جيڪڏهن ائين ٿيو ته صورتحال رومانيا واري ٿيندي، جنهن ۾ برسراقتدار ڪميونسٽ ٽولي خلاف هڪ خونريز انقلاب آيو ۽ وري برسر اقتدار آهي ٿي آيا جو ڪي ڪلهه تائين ڪميونسٽ هئا. اها ئي صورتحال ١٩٥٨ع ۾ هنگريءَ ۾ پيش آئي هئي جتي امري ناج جي ڪرسي جالرسن قادر والأري هئي، ۽ پولينڊ ۽ چيڪوسلواڪيا ۾ به اهڙي صورتحال پيدا ٿي هئي ۽ ورائي ورائي پيدا ٿي هئي. اوڀر يورپ ۾ بلغاريا، رومانيا، هنگري، يوگوسلاويا ۽ البانيا ۾ نالي مٽ ڪري ساڳيائي سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ طاقت ۾ آيا آهن ۽ ڪن ملڪن ۾ ته عام چونڊن ذريعي به اليڪشن کٽي ڪميونسٽ اڪثريت ۾ آيا آهن.

غالب امڪان اهو ئي آهي ته سوويت يونين ۾ پڻ وري نئين سر ليڊرشپ ۾ قير قار ٿيندي. پر پراڻو نظام پوري سختيءَ سان هلائڻ، ناممڪن ٿي چڪو آهي. مهاندا بدلجندا رهندا. سوويت ڪميونسٽ پارٽيءَ جي هن وقت به قوت تقريباً ڏيڍ ڪروڙ آهي ۽ ڪميونسٽ ٿيڻ لاءِ جيڪا تعليم ۽ تجربو ضروري آهي، سو آسانيءَ سان نئين سر حاصل نٿو ٿي سگهي. اهو نه وسارڻ کپي ته فوجي، خفيه پوليس، سرڪاري نوڪر شاهي ۽ معاشي ۽ زرعي نظام جا ٿيندڙ سمورا منتظم ڪميونسٽ آهي. اهو ناممڪن آهي ته ٧٣ نيهتر سالن جي پاپي، ڪامريڊ شپ (سنات) ۽ يڪ وجوديءَ کان پوءِ ڪميونسٽ هڪٻئي کي قتل ڪرڻ شروع ڪن. لڳي ٿو ته هي يعني سوشلسٽ دشمن انقلاب ناهي، پر سوشلسٽ قوتن ۾ نئين سر انتظام قائم ڪرڻ لاءِ هڪ همه گير ڪوشش آهي. پر جيڪڏهن انقلاب دشمنن هن اندروني ڪشمڪش جو فائدو وٺڻ جي ڪوشش ڪئي ته نتيجو خانه جنگي به ٿي سگهي ٿي، جا سڄي دنيا جي سوشلسٽ، ڪميونسٽ ۽ نيڪي چاهيندڙن جي اميدن تي پاڻي قيري ڇڏيندي ۽ ايڏي تباهي ٿي سگهي ٿي، جيڏي تاريخ ۾ اڳي ڪڏهن به خانه جنگيءَ جي صورت ۾ نه ٿي آهي.

www.sindhsalamat.com

"نئون عالمي نظام" جيڪو آمريڪا، سوويت يونين ۽ اقوام متحده جي معرفت دنيا ۾ آڻڻ جي ڪوشش پئي ڪئي، گوربا چوف ان جو پهريون شڪار آهي. صدر بش ٻاهران ظاهري طرح ڇا به چوي، پر هو دلي طرح خوش هوندو، ڇو ته هن ڪان گهڻو گهڻو مٿي سوچ رکندڙ گوربا چوف جي ڪيرائڻ ۾ اڻ سڌيءَ طرح هو به ذميوار آهي.

(5- سيپٽمبر -1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

سوويت يونين ۾ اقتدار لاءِ ڪشمڪش II

جنهن وقت منهنجا هي ترٽيل پکڙيل خيال شايع ٿيندا، تنهن وقت تائين ممڪن آهي ته صورتحال ڪجهه وڌيڪ ... اف نظر ايندي ۽ ڊرامي جا ڪجهه منظر اڳتي هلي چڪا هوندا. سوويت يونين ۾ جيڪي ڪجهه ٿي رهيو آهي، سو هڪ عالمگير الميي کان ڪنهن به صورت ۾ گهٽ نه آهي. ڪاڏي ويا لينن، اسٽالن، ٽراٽسڪي، بخارن، رزنسڪي، زنوويف، ڪمينيف، ريڊيڪ، ووروشلوف، خروشچوف، برزنيف ۽ ٻيا عظيم انقلابي رهبر، جن سڄيءَ دنيا ڪي ذهن ڏينهن جي اندر جنجهوڙي ڇڏيو هو.

Ten Days That Shock The World-John Reed.

پڙهو ته تاريخ اندر هي نامعلوم، روپوش، انقلابي ڪهڙيءَ طرح هڪ عالمگير اسٽيج تي بالشيوڪ انقلاب جو ڊرامو، جنهن ستر ورهين تائين، پوري دنيا جي تاريخ کي گردن کان وٺي، پنهنجي واٽ تي هلايو. يورپ جي مرگير، بيمار، زار شاهي نظام جي جهريل ، ڪريل عمارت کي ڊاهي هڪ نئين تهذيب جو بنياد رکيو ۽ ان کي دنيا جي عظيم ترين ملڪن مان هڪ بڻايو. ڪاٿي آهن اهي عظيم ليڊر!.

ڪنهن کي خواب خيال ۾ به ڪونه هو ته هي چامڙا ۽ مسخرا، پنّ جو ڪستو ڪٺي دنيا ۾رجي چامڙن صدرن ۽ وزير اعظمن وٽ چند سکن لاءِ پننداوتندا ۽ ڪين صرف همدرديءَ جا ٻه لفظ چئي دنيا ۾رجون صنعتي برتري حاصل ڪيل قومون موٽائي ڇڏينديون!

گوربا چوف ۽ يلسٽن هڪ عظيم المناڪ مزاحيه کيل جا ڪردار معلوم ٿين ٿا ۽ سوويت يونين ۾ ان جون پندرهن جمهوريائون ۽ انهن جا ليڊر، ائين ٿيو لڳي ته پيءُ جي مرڻ بعد پنهنجي اثاثن تي ائين وڙهي رهيا آهن، جيئن هلڪڙا ماڻهو پنهنجي ابن جي ملڪيت تي وڙهندا آهن.

سوويت يونين اڄ به ڌرتيءَ جو پنجون حصو آهي. اڄ به دنيا جي سپر پاور آهي ۽ اڄ به دنيا جون عظيم قوتون هن عظيم قوت کان ڪنبي رهيون آهن. ڪين خوف آهي ته هڪ بدران، پندرهن آزاد جمهوريائن سان ڪهڙي طرح هو حساب

www.sindhsalamat.com
Gul Hayat Institute

ڪتاب ڪندا، ڳالهه ٻولهه ڪندا، ڏيتي ليتي ڪندا. انهن جمهوريائن مان ڪن وٽ ايٽمي بم جا ذخيرا آهن ته ڪن جي حدن اندر ايٽمي بم لانچ ڪرڻ لاءِ ميدان يا زير زمين گدام.

سوويت يونين جا سئو فيصدي ماڻهو پڙهيل آهن ۽ سوويت ۽ جمهوريائي پارليامينٽ جي ميمبرن ۽ عام ماڻهن جا مظاهرا ڏسندي ڏٺڙيل، غريب، ڪُٺو، ڪوجهو، بکيو ڪوبه نظر ڪونه ٿو اچي. ڇا جي لاءِ هي جامڙا ڇتا ٿي، دنيا پرجي پاڻ کان وڏيڪ ننڍي قد وارن جامڙن جي پويان پنِ جو ڪستو ڪٺي ڊوڙي رهيا آهن؟ ائين پيو لڳي ته ڊرامو هڪ فارس جي صورت اختيار ڪري چڪو آهي ۽ گوربا چوف جو آخري ٽپ ته، "جيستائين سوويت يونين قائم آهي، مان استعيفا نه ڏيندس." ائين پيو لڳي ته يلسٽن جي خوش آمد برآمد ڪرڻ شروع ڪئي آهي ۽ يلسٽن هن لاءِ ٻيهڻ ويهڻ جي ڪابه جاءِ ڇڏڻ لاءِ تيار نه آهي ۽ ڪيس ڊڪائي ڊڪائي، بيحال ڪري، ميدان ڇڏڻ لاءِ ڪوشش ۾ مصروف آهي ۽ ساڳيءَ طرح هن يوڪرين ۽ ٻين آزاديءَ جو اعلان ڪندڙ جمهوريائن سان لاڳاپا جوڙڻ شروع ڪيا آهن. هڪ طرف هو روس کي سوويت يونين جو نعم البدل ڪري پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي. سوويت پارليامينٽ اندر، ميمبرن جي همدردي حاصل ڪرڻ لاءِ، گورباچوف وڏيون جوشيليون تقريرون ڪري رهيو آهي. پر ڏسجي ائين پيو ته سندس سج لهي چڪو آهي ۽ صرف ڊراپ سين ٿيڻ وارو آهي.

١٩٨٥ع ۾ جنهن وقت گورباچوف کي سوويت ڪميونسٽ پارٽيءَ جو سيڪريٽري جنرل ۽ صدر چونڊيو ويو هو، تڏهن ڪان وٺي هن شخص ۾ سوويت عوام جون وڏيون اميدون هيون، ته هو پارٽيءَ اندر جمهوري طور طريقا رائج ڪري، ملڪ اندر "مثان هڪ انقلاب" آڻيندو، پر ڏسجي ائين پيو ته هو پارٽي، فوج، ڪي جي بي ۽ ليڊر شپ جي اڪثريت کي پاڻ سان وٺي هلي نه سگهيو. سوويت پارليامينٽ اندر وڏي تائيد سان هو سربراهه رهيو، پر پراڻي ليڊر شپ هن کان ناراض ٿيندي وئي ۽ هن جي منجهيل ۽ منجهائيندڙ پروگرامن ۽ نعرن کان بيزار ٿي، هن سازش ذريعي، اقتدار مان گوربا چوف کي خارج ڪرڻ چاهيو. جنهن جو سمورو فائدو يلسٽن کي پيو ۽ ڏڙا ڏڙ سرخ فوج ۽ ڪي جي بي ۽ پارٽيءَ ۾ گوربا چوف جا ساٿي خود ڪشي ڪندا يا گرفتار ٿيندا نظر اچن ٿا. ڳالهه ڪٿي وڃي دنگ ڪندي، تنهن جو پتو ناهي پر گورباچوف جي سڌارن ۽ اصلاحات جي اسڪيمن جو حشر، صاف ظاهر آهي ته ملڪ کي پنائي ڇڏيو اٿس ۽ پيداوار وڌڻ بدران بحران جو شڪار آهي. ڪنهن کي خبر ڪانهي ته ڇا ڪرڻو

www.sindhsalamat.com

آهي، ڪيئن ڪرڻو آهي ۽ ڪڏهن ڪرڻو آهي؟ ۽ يلسٽن پنهنجي روسي بنياد تي، پنهنجو پاڻ ڪي، وڏيڪ مقبول بڻائڻ جي فڪر ۾، ان ڳالهه ڪان غافل آهي، ته گوربا چوف جي ذلت، آخر ۾ ڪيس به لوڙهي ختم ڪري ڇڏيندي. ڇو ته جنهن وقت بحث پارليامينٽ ۽ جمهوريائي قانون ساز ادارن ڪان نڪري عوام جي هٿ آيو ۽ عوام اوير يورپ جي ملڪن وانگر هوش ڪان نڪري ويا ته پتو ناهي ته ڇا ٿيندو؟.

جنهن وقت ستين نومبر ١٩١٧ع تي لينن جي رهبريءَ ۾ بالشيوڪ ڪميونسٽ انقلاب آيو هيو ته سموري دنيا جي سرمائيدار ۽ سامراجي ملڪن ان انقلاب کي هڪ زلزلي جي صورت ۾ محسوس ڪيو. ان انقلاب کي چيڀاڻڻ لاءِ دنيا ڀرجون ظالم، جنگباز، خونخوار سامراجي قوتون، ميدان ۾ اچي ويون هيون ۽ ڪو وقت هو، جو صرف ڪي وڏا شهر بالشيوڪ فوج جي هٿ ۾ هئا، پر ١٩١٩ع تائين هيءَ نئين انقلابي فوج سيني سامراجي قوتن کي زار جي موروثي علائقي ڪان ٻاهر ڌڪي، قومي جمهوريائن جو وفاق ٺهجي ويو هئي. ماسڪو، عالمگير انقلاب جو مرڪز ۽ هيڊ ڪوارٽر ٿي چڪو هو.

١٩٣٣ع ۾ هٽلر (جرمنيءَ) کي شڪست ڏيئي روس ثابت ڪيو ته سوويت نظام، حڪومت ۽ معيشت ۾ اها صلاحيت آهي، جو پوري يورپ جي فوجي ۽ معاشي قوت تي قبضو ڪندڙ هٽلر کي ڌڪي، پوئتي ڪري ۽ شڪست فاش ڏيئي سگهجي ٿي.

ڏهن سالن جي مختصر عرصي اندر ئي عظيم جنگ جي تباهيءَ جي تلافي ڪري ۽ مشرقي، يورپي، چين، اتر ڪوريا ۽ ٻين ڪميونسٽ ملڪن جي مدد ڪري سوويت پيداواري نظام ثابت ڪري ڏيکاريو ته ڪهڙيءَ طرح مختلف نو آزاد ملڪن جي معيشتن کي سهارو ڏيئي سگهجي ٿو. سوويت يونين نه صرف پاڻ کي اڏيو ۽ ناهيو پر هن ڀارت، انڊونيشيا، آفريڪا ۽ آمريڪا جي تازو آزاد ٿيل ملڪن کي اڏڻ لاءِ به آهي مددون ڏنيون، جيڪي سرمائيدار ۽ سامراجي ملڪ ڏيڻ لاءِ تيار نه هئا.

ڪميونسٽ معيشت جي بنياد تي هن پنهنجي ملڪ جي پيداوار ۾ اضافو ڪري سوويت يونين کي دنيا جي ٻيو نمبر عظيم قوت بنايو. جتي سوويت يونين جي صلاح مشوري ۽ اتفاق ڪانسواءِ ڪوبه فيصلو ناممڪن هو. سوويت يونين اڄ به هڪڙي عظيم قوت آهي، پر جيڪڏهن اها گوربا چوف جي مارڪيٽ اڪانامي واري چڪرائيندڙ نعري مان نڪري ٻاهر ٿئي. مارڪيٽ اڪانامي ڪنهن به ملڪ ۾ رائج نه آهي ۽ هر ملڪ پنهنجي پنهنجي صنعتن جي مالي نظامن کي

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

(Subsidise) ۽ (Regularise) ڪري رهيو آهي. مارڪيٽ اڪانامي‌ءَ جي خوشنما نعري يارن کي پنڙيءَ تان لاهي، اهڙي کُنَ ۾ اڇليو آهي، جتي هو غوطا کائي رهيا آهن.

سوويت يونين هڪ ستل عظيم قوت مان ڦري، هڪ نشي ۾ مبتلا هتوراڙيون هڻندڙ قوت طور نظر اچي رهيو آهي. ايندڙ ڏينهن ۽ هفتا ڏيکاريندا تہ هي عظيم قوت پنهنجو پاڻ کي سنڀالي وري دنيا ڀرجي مظلومن ۽ غلامن لاءِ آٿت ۽ سهارو ٿي بڻجي يا دنيا ڀرجي سرمائيدار سامراجي ملڪن لاءِ مسخرو ڪردار؟.

(16- سيپٽمبر 1991ع)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

اڇو ته ڪارو نه ٿو رهي سگهي

پنجين سيپٽمبر ١٩٩١ع تي حيدرآباد ۾ "سرتيون وومين ويلفيئر ايسوسيئيشن" طرفان "سنڌ جا مسئلا ۽ انهن جو حل" جي عنوان هيٺ هڪ سيمينار ڪوٺايل هيو. ان ميڙي مچائڻ لاءِ نزهت پٺاڻ جس لهڻو. سيمينار جي صدارت مون ڪئي، پر تقريباً چار ڪلاڪ پنهنجي دوست، ساٿين ۽ سرتين جون

تقريرون ٻڌڻ بعد ٿڪاوٽ ايتري ٿي، جو مان پنجن منٽن کان به گهٽ ڳالهايو. ماڻهو گهٽا شايد مونکي ٿي ٻڌڻ آيا هئا. پر مسئلا ايترا ته پيش ٿيا ۽ انهن جا حل به ايترا مختلف پيش ٿيا، جو اهو حوصلو ئي نه بچيو، جو ڪا مربوط تقرير يا ڪا نئين ڳالهه پيش ڪري سگهجي.

اهڙن موقعن لاءِ ڪا شيءِ لکي وڃڻ مونکي فضول لڳندي آهي، ڇو ته مان بحيثيت صدر اهي ساڳيون ڳالهيون دهرائڻ يا ورجائڻ پنهنجي وقت جو ۽ ٻڌندڙن جي وقت جو زيان سمجهندو آهيان. بهرحال منهنجو نياپو مختصر پر زوردار اهو ئي هيو ته "اڇو ته ٻڌي ڪريون ۽ صرف ٻڌي سان ئي اسان سنڌ جا سڀئي مسئلا حل ڪري سگهون ٿا."

تازو ئي مون وٽ هڪ ڪيس آيو آهي، جنهن ۾ فريادي ڌر معلوم ٿيو ته "جيئي سنڌ ترقي پسند" وارا آهن ۽ جوابدار ڌر جيئي سنڌ بشير خان گروپ وارا آهن. مونکي اهو ٻڌي حيرت ٿي ته غلام شاهه ۽ آريسر جو گروپ پڻ الڳ آهي. سو ان خيال کان في الحال تي جيئي سنڌ تحريڪون آهن، ٻه عوامي تحريڪون ۽ پنج ڇهه شاگرد تحريڪون آهن، قومن جي وجود ۽ خود مختياريءَ لاءِ پاڪستان ليول تي اڌ درجن جماعتون آهن. هر جماعت جا ليڊر پنهنجو پاڻ کي "عقل ڪل" ۽ عوام جا هڏ ڏوکي ڪري ظاهر ڪندا آهن ۽ ٻين جماعتن ۽ انهن جي ليڊرن جي خلاف نه صرف پرچار ڪندا آهن. پر گهٽيا درجي جي ڪردار ڪشي پڻ ڪندا رهندا آهن.

هڪ ته اڪيئي چڱن ماڻهن باهمت، با اصول ۽ قرباني ڏيندڙ شخصن جي ڪوٺ ۽ پيو هيءَ پنهنجي سنگتين جي هڪٻئي جي خلاف چندا پٽ، وقتي وقتي ته ائين پيو محسوس ٿئي ته اسان سڀ پنهنجي قوم جي ٿيندڙ تباهي ۽ ايندڙ خوفناڪ قضيي کان بي پرواهه هڪ تماشي جا ڪردار آهيون، جيڪي پنهنجو وقت ۽ محنت

www.sindhsalamat.com

مخالف قوتن سان مقابلي بجاءِ پنهنجن خلاف صرف ڪري رهيا آهيون.

هڪ طرف ڌاڙيل ڳوٺن ۾، ڳوٺ ۾، سنڌن "خابرو" ايجنٽ ۽ "رهندو"!! خبر ڪانه ٿي پوي ته ماڻهو ڪاڏي وڃن. ويري جڏهن گهر ۽ ڳوٺ ۾ موجود هجي ته ماڻهو ڪاڏي وڃن. ويجهڙائي ۾ ڪيترين جماعتن طرفان ڳوٺاڻن کي پنهنجي حفاظت پاڻ ڪرڻ لاءِ همٿايو ويو آهي، جنهن جي نتيجي ۾ ڪيترا ڌاڙيل مقابلي ۾ قتل ٿي ويا آهن ۽ انهن جي خاتمي جو سهرو پوليس ۽ ايجنسين پاڻ تي ٻڌو آهي پر انهن ڳوٺن جي ماڻهن کي وري ڌاڙيلن جي سنگت جنهن نموني ۾ قتل ۽ تهس نحس ڪيو آهي، تنهنجو ڪو حساب ڪونهي. ماڻهن کي پنهنجي پيرين بيهڻ، مقابلو ڪرڻ جي تلقين ڪري، ۽ پوءِ هنن جي مدد نه ڪرڻ، اهو به ڪڙو ڏوهه آهي.

ٻئي طرف شهرن جي اندر پنهنجي وجود جي ويرين، دهشتگردن جو قبضو ظاهري طرح ڍريل پيو لڳي، پر جيڪا باهه اندر پچي رهي آهي، سا ڪهڙي وقت ڀڙڪو کائي، قيامت جو منظر پيش ڪندي؟ اهو چوڻ مشڪل آهي ڇو طرف ننڍا وڏا طوفان اٿي رهيا آهن ۽ سيني جو رخ سنڌ ڏانهن آهي. "مهاجر پناڻ اتحاد" "مهاجر پنجابي اتحاد" "پناڻ پنجابي اتحاد" جڙن پيا ۽ اسان پاڻ اتحاد جوڙي وري ٽوڙيون پيا ۽ وري نوان اتحاد جوڙڻ لاءِ ڪوششون ڪيون پيا. هاڻي ته اتحاد لفظ کان ئي ڪيترن نوجوانن، ورڪرن کي ڪاوڙ اچي ٿي وڃي، ڪن جو بلڊ پريشر چڙهي ٿو وڃي ڪن کي "جهريڙي" ولنيو ٿي وڃي. ائين پيا سمجهن ڄڻ اتحاد جو نعرو ڊينڊڙ ساٿن ٺٺول ڪري رهيا آهن. لطيف آباد مان "پناهگير" ٿيل سنڌي اڃا آباد ئي نه ٿيا آهن ۽ روزانو نين مصيبتن جي گهيري ۾ آهن. اُتر سنڌ جا ڌاڙيل لوئر سنڌ ۾ ۽ لاڙ جا ڌاڙيل اتر سنڌ ۾ سرگرم آهن، ۽ پتو ڪونه ٿو پوي ته ڪير ڪنهن کي ڇو ۽ ڪيئن کڻي ويو. جيسنائين "رهندو" وصولي لاءِ نياپو کڻي نٿو اچي. شهرن ۾، توهان هندو هجو يا مسلمان سنڌي، امير هجو يا غريب، توهان کي "غنڊا ٽيڪس" جنهن کي "چوڪيداري ٽيڪس" چيو وڃي ٿو سا ڏيڻي ئي آهي. ڪونه ڪو همراهه توهانجي اڱڻ رسيد بڪ کڻي چندي جي وصولي لاءِ اچي ٿو ۽ اهو ڪهڙي به لساني گروپ سان تعلق رکي سگهي ٿو. خير انهي ۾ آهي ته رقم ڏئي جند ڇڏايو، نه ته وڏي هرج ۾ اچي ويندؤ!

تعليم ٻڙي، يونيورسٽيون ۽ ڪاليج بند، استادن جو ڪاپي ڪرائڻ ۽ ٽيوشن تي زور، شاگردن جو استادن جي ڳچيءَ ۾ هٿ، جيڏي رشوت اڄ تعليم کاتي ۾ آهي، ان جو اندازو ڪرڻ مشڪل آهي.

شاگردن کان وڌيڪ هاسٽلن ۾ لفنگا ۽ پيشور ڏوهاري، شاگرد اڳواڻن کي قبضي ۾ رکڻ لاءِ انتظاميه طرفان رشوتون ۽ رعايتون، ڇڄن لوفرن کي پنهنجي

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

مخالف استاد خلاف استعمال ڪرڻ، سوچيو تہ سهي تہ ڪهڙي دوزخ ۾ پهچي ويا آهيون.

هارين ۽ مزدورن ۾ ڊزن ڊزن جماعتون ۽ هڪ ٻئي جي ڳچيءَ ۾ هٿ، ڪهڙا مسئلا ان نفاق سان حل ڪري سگهبا؟!.

سو سائين! وري ۾ سوچي ڏسو، ڏاڍا ٿيو، ڪُرُم جا ويري نہ ٿيو، وري ٻہ گڏ ٿيو تہ سوچي سمجهي، پنهنجي وجود لاءِ ڪيئن لڙون؟ ڪنهن سان لهون؟ ڪنهن سان ڊهون؟ ۽ ڪنهن سان گڏجي پنهنجو موڪ ڪيون؟ ٻڌيءَ ۾ قوت آهي ۽ سواءِ ٻڌيءَ جي سنڌ، سنڌين ۽ سنڌيءَ ڪي بچائڻ جي ٻي ڪا واهہ ڪانہ آهي. اسانجا بچائيندڙ اسان پاڻ آهيون، ٻاهران ڪا پهر نہ ايندي، ڪا واهر نہ ٿيندي. اڳيئي گهڻي اوير ٿي وئي آهي، وڌيڪ دير ڪرڻ پنهنجي پاڻ سان غداري آهي.

(26- سيپٽمبر 1991ع)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

ڏاڙيل فيڪٽر II

رات ١٦ سيپٽمبر ١٩٩١ع تي منجھند پنھنجي ڳوٺ "ٻنڊي" تعلقو ڏوڪريءَ ۾ موهن جي دڙي سامهون ويٺل ڏاڙيلن جي ٽولن مان هڪڙي، ستين واردات ڪئي، جي منهنجي گهر لڳ رهندڙ شاهو ساريي جو چوڏهن سالن جو پوٽو ۽ سليم ساريي جو ٨-٩ سالن جو پوٽو کڻي ويا. هن ڪان اڳ جيڪي وارداتون ٿيون آهن، تن ۾ به منهنجي عزيزن جا پٽ، پوٽا کڄي ويا هئا. جيڪي پوءِ پئسا ڏئي ڇٽي آيا هئا. ڳوٺ جا ٻيا به ڇوڪرا ۽ نوجوان کڄي ويندا رهيا آهن ۽ اها حالت پاڙي اوڙي جي ڳوٺن سان به آهي.

اسانجي ڳوٺ مان اسان پاڻ سڀ لڏي آيا آهيون ۽ ڳوٺ جا سکي ۽ خوشحال ننڍڙا ڪاتيدار لڏي، ڪٿو ڪٿو تي ڪي ڏوڪري ڪي باڊهه. ڪي لاڙڪاڻي لڏي ويا آهن ۽ اهو ڏينهن پري ڪونهي جو "ٻنڊي شريف" ۾ پينگ تي ويندي ۽ صرف چمڙا رات جي وقت ۾ اڏامندا نظر ايندا. ٻلهڙيجي ۽ ڪاراٽي ڳوٺن سان به ساڳي ويڌن آهي، فرق اهو آهي ته ٻلهڙيجيءَ جا ماڻهو، پوليس ٿاڻن تي ڪٽي ايندي آهي، چو ته به تي ڏاڙيل خود ٻلهڙيجيءَ جا آهن، جيڪي جهنگ جا بادشاهه ٿي ويا آهن ۽ انهن جو ڪيتو سندن گهر وارا ۽ عزيز ڀوڳي رهيا آهن. ڪاراٽي، ٻنڊي، بگي ۽ ٻيا ننڍڙا ڳوٺ جتي ڪي ٻه چار خوشحال ۽ نوڪري پيشه ماڻهو آهن، جن جا ڪي ڇوڪرا سعودي عرب ۾ ڪمائڻ وارا آهن، انهن جي ڪمائي ۾ ڏاڙيل سمجهن ٿا ته سندن حصو آهي ۽ ڦري گهري انهن ٺي ڳوٺن جي ماڻهن تي حملو ٿئي ٿو.

درياهه جي ٻنهي پاسي پوليس ۽ رينجرس وارا ويٺا آهن، پر لاڙڪاڻي کان وٺي دادو تائين ڪوبه سجهي ته ڪو تير ماريو هجين يا سرخرو ٿيا هجن. ڏاڙيلن جي فائرنگ پوليس ۽ رينجرس وارن جي ويجهو هوندي، ماڻهو واهر لئه ڊوڙي ويندا آهن. پوليس وارا وڏي سنبت ڪري وري لنوائي ڇڏيندا آهن يا ته وري ڇنهن پاسي ڏي ڏاڙيل ويل هوندا آهن. رخ ان جي ابتڙ ٻي پاسي ڏي رکندا آهن ۽ پوءِ ٻئي ڏينهن تي اخبارن ۾ سرخي اها لڳندي آهي ته پوليس ۽ ايجنسين جي گهيري مان ڏاڙيل نڪري ڀڄي ويا ۽ باقي ڪو ڳوٺاڻو هٽ ڪري ان ڪي وڏو ڏاڙيل فراري ۽ ڪيترن ڏوهن ۾ گهربل ظاهر ڪندا آهن ۽ آخر ۾ اهو به ڏئي وٺي جند ڇڏائي ويندو آهي. وزير ۽ امير جيڪي پوليس ۽ ايجنسين جي پهري هيٺ ڪوٺن ۾ رهن ٿا، تن کي ڪهڙي خبر ته ماڻهن سان ڪهڙا ويل وهي رهيا آهن. اٻاوڙي کان وٺي ميرپور خاص تائين ۽ خيرپور ميرس کان شهداد ڪوٽ تائين حڪومت نالي ۾ سرڪار جي، پر بادشاهي ڏاڙيلن جي آهي. شاهراهن تي سلامتي ڪانهي. ڳوٺن ۾

www.sindhsalamat.com

سلامتي ڪانهي. شهرن مان ماڻهو پنهنجي گهرن مان ڪڇيو ٿا وڃن ۽ جتي ماڻهو مقابلي جي سگهه پيدا ڪن ٿا، اتي به جيڪڏهن ڪو ڌاڙيل مارجي ٿو پئي. يا ڳوناٺا ڪنهن ڌاڙيل کي پڌائن ٿا ته ان جو خوفناڪ نتيجو اهو نڪتو آهي ته ڌاڙيل ڳوناٺن سان پلئه ڪري پورا خاندانن جا خاندان قتل ڪري ٿا وڃن ۽ ائين به ٿيو آهي ته ڪو هلڪو سلڪو اڻ سڃاتل ڌاڙيل مارجي ٿو پئي ته رهندو پاڳيا ڏچي ۾ آهن ۽ چالان ٿي ٿا وڃن. ماڻهو وڃن ته ڪهڙي وهه وڃن؟

هندو ڌاڙيلن جو دلپسند شڪار آهن. تڪليف ڪين ڪونه ڏيندا آهن. چوندا ائين اٿن ته "بابا! ڪاٿو پيٺو پنهنجو ٿا، مڙيئي جلدي ڪري پوين کي آگاهه ڪيو ته پئسن جو بندو بست ڪن." نتيجو اهو نڪتو آهي ته ڪيترا هندو لڏي ويا آهن ۽ شايد ڪين ڪٿائيندڙن جو مقصد به اهو ئي آهي ته چتا پيٽي جي ميدان مان هندو کي پچائڻ جو طريقو اهو ئي آهي ته ڪيس ايترو هرجي ڪجي، جو لڏي وڃي.

اسانجا سنڌي مسلمان پائر پتي عذاب ۾ آهن. شهرن ۾ دهشتگردن سندن زندگي وهه ڪري ڇڏي آهي ته ڳوٺن ۾ ڌاڙيلن ڪين نشانو بڻايو آهي. حڪومت ڪهڙي به هجي بينظير جي يا چام جي، ڏوهه وڌي رهيا آهن ۽ مسئلن جو حل حڪومت وٽ ڪونهي. ڌاڙيلن پاڻ عام معافي جي گهر ڪئي آهي، يرغمال ٿيڻ بعد جيڪي ڇٽي آيا آهن، تن هٿ ناليرن ڌاڙيلن جو هڪ ئي نياپو آهي ته "معافي ڏيو.... نه ته اچا به وڌيڪ تباهي مچائينداسون"

ڪيترا ڌاڙيل ڦريون ڪري ڌاڙا هڻي ۽ پنگ وٺي ايترا خوشحال ٿي ويا آهن، جو هاڻي هو معافي وٺي ڪمايل ملڪيت مان سک وٺڻ چاهن ٿا ۽ قرار جي زندگي گذارڻ چاهن ٿا. پنگ مان ورتل زمينن ۽ بينڪ اڪائونٽن مان فائدو وٺي شريف ماڻهو ٿيڻ چاهن ٿا. پر اها ڳالهه انهن کي نٿي آئڙي، جنجي ظلمن سبب هو چور ۽ پوءِ ڌاڙيل بڻيا. وڏيرن کي سڄهي ٿو ته ڌاڙيل عام معافي وٺي موٽيا ته وڏيرن جي چڱ مڙسي ختم ٿي ويندي، جو ته ڪيترا ڌاڙيل سڄن وڏيرن ڪان وڌيڪ پئسي وارا ٿي ويا آهن. آهي آفيسر، جيڪي ڌاڙيلن ڪان "ڪميشنون" وٺي عيش ڪن ٿا، انهن جون مينهون به ڪير ڏيڻ بند ڪري ڇڏينديون.

حڪومت، چڱن ماڻهن، دانشورن، نيڪن ۽ عام ماڻهن لاءِ سوچڻ جو سوال اهي ته آخر ڪيترو وقت ماڻهو ڌاڙيل جي رحم ڪرم تي رهندا. هر ٻڪري چور، ول ڪٽڻ وارو ۽ جيب ڪترو ۽ هيروئني ڌاڙيل بڻجي چڪو آهي، جو ته ماڻهو ڪٽڻ، ٻڪري يا ڍور جي ڪٽڻ ڪان وڌيڪ سولو ٿي ويو آهي ۽ پنگ به تمام وڏو ملي ٿو.

ٻه طريقا آهن، يا ته حڪومت "عام معافي" ڏئي ڌاڙيلن مان هٿ ڪڍي، يا ماڻهن کي هٿيار ڏئي سگهارو ڪري ۽ انهن کي همٿائي ته مقابلو ڪن. عام ماڻهو

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

مقابلي جي سگهه پيدا ڪري سگهن ٿا. پر شايد حڪمرانن ڪي به اها ڳالهه نه وڻندي ته ماڻهو ايڏا تيار ٿي وڃن، جو ڌاڙيلن جو مقابلو ڪري سگهن. جو ته ماڻهو هڪ پيرو جيڪڏهن ڌاڙيل جو مقابلو ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ويا، ته اهي حڪمرانن جي ڌاڍ ۽ جبر کي به منهن ڏئي سگهڻ جي وسيت پيدا ڪري ويندا. حڪمرانن کي فيصلو ڪرڻو آهي ته هو ماڻهن کي پنهنجي حفاظت پاڻ ڪرڻ جو حق ڏيندا، يا ماڻهن کي ڌاڙيلن ۽ حڪومت جي جانده جي ٻن پُڙن وچ ۾ پيهندا رهندا؟!

(26- سيپٽمبر- 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

دهشتگردي ۽ دهشتگرد

هي لفظ هاڻي اسانجي سياسي لغت ۾ شامل ٿي ويا آهن. هڪ "قتل" ٻيو "دهشتگردي." ٻنهي لفظن ۾ فرق صرف نتيجي ۾ آهي. قتل مان مُراد هڪ، ٻه يا ٽي قتل ٿين ٿا ۽ دهشتگردي پوري سماج، حاڪمن ۽ پوري علائقي، کي هيسائڻ لاءِ ڪئي وڃي ٿي. هاڻي ته ڳوناٺا ماڻهو به "دهشتگرد" لفظ جو ورجاءُ ۽ استعمال پيا ڪن.

1948ع ۾ اسان وارا همراهه جيڪي گورنر جنرل يا وزير اعظم جي گهرن تي پورهيت يا ملازم هوندا هئا، ته ڪڏهن ڪڏهن ٽريڊ يونين يا مزدور يونين جو ڪو اشتهار گورنمينٽ هائوس ۾ هٽي ڇڏيندا هئا. يا وري لياقت علي خان جي وهاڻي هيٺان ڪو اشتهار ڇڏي ايندا هئا ته ڏينهن ٽائين چوڪيدار رهندو هو ته، "واهه جي ڪامريڊن همت ڏيکاري آهي." نتيجو اهو نڪتو ته اسان سڀ ٽريڊ يونين جا اڳواڻ اندر ٿي وياسون. مقصد اسان جن ٻاڙهي جهنڊي وارن يا ذاتي هٿوڙي وارن جو اهو هوندو هو ته لياقت علي خان کي معلوم هجي ته اسان هر هنڌ حاضر آهيون ۽ سندن ننڊ حرام ڪري سگهون ٿا.

نيٺ لياقت علي خان کي جن مارايو، تن جا نالا اڃا ٽائين ظاهر ناهن. باقي جن کي هن جي قتل مان فائدو ٿيو، سي هئا پنجابي نوڪر شاهي جا ٽي ڳاٺيتا شخص، جي سڀ مرحوم ٿي چڪا آهن. اهي ٽي شخص هئا: نواب مشتاق احمد گورماني، (چوڌري) غلام محمد ۽ چوڌري محمد علي. مارون موچڙا شروعات ۾ ڪميونسٽن ۽ خاڪسارن کي مليا ۽ آخر ۾ قصو لئه مٽي ٿي ويو، جو ته ميجر جنرل شير محمد خان ان قتل جي ٻيو دفعو جاچ جا ڪاغذ ڪٺي، جڏهن اوريئنٽ هوائي جهاز ذريعي ڪراچيءَ پي آيو، ته هوائي جهاز مسافرن ۽ ڪاغذن سميت دڦ ٿي ويو! لياقت علي خان جي قتل جو سڌو سنئون اثر اسانجي سياست تي ٿيو.

خواجه ناظم الدين گورنر جنرلي ڇڏي هڪدم وزير اعظم ٿيو ۽ گورنر جنرل (چوڌري) غلام محمد، (عرف گلو گورنمينٽ) ٿيو. حقيقت ۾ پنجابي حڪمران هڪ ڏاڪو مٿي ٿي ويو ۽ هاڻي هن اهو اختيار حاصل ڪري ورتو، جو وزير اعظم ناظم الدين کي چلتو (ڊسمس) ڪري، محمد علي بوگره کي آندو ويو، ۽ بعد ۾ قومي ۽ آئين ساز اسيمبليءَ کي پڻ ڊسمس ڪري سول - فوجي نوڪرشاهيءَ جي پڪي حڪومت جو بنياد رکيو ويو.

ان دور ۾ دهشتگرديءَ جي هڪ صورت مذهبي فساد پنجاب ۾ ٿيا. جنهن جي نتيجي ۾ پاڪستان جي ڪنهن به علائقي ۾ پهريون دفعو مارشل لا پنجاب ۾

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

لڳو. اهو دهشتگردي هئي، قاديانين جي خلاف وڏي پيماني تي قتل ۽ غارت گريءَ جي مهم جو مقصد به ناظم الدين گورنمينٽ کي ڪيرائڻ هو.

1958ع ۾ ايوب خان سڌو سنئون فوجي بغاوت ذريعي اقتدار ۾ آيو، ۽ فوج جي برتري پوري قوم کي مڃائي وئي. اڪثر عوام دوست سياسي ورڪر، اوير ۽ اولهه پاڪستان جي جيلن ۾ بند ڪيا ويا ۽ پارليامينٽ جي اسي (80) ميمبرن جي اڪثريت کي ايڊو (Electire Bodies Disqualification Ordinance) هيٺ ختم ڪيو ويو. جنهنجي معني سياست لاءِ نا اهل قرار ڏنو ويو.

ايوب خان هميشه هام هڻندو هو ته، مان پنهنجي ڪنهن به مخالف کي قاسيءَ تي ناهي چاڙهيو، جنهن لاءِ هو چرچل جو مشهور قول Death on battle- Field? Yes. Death on Gallows- Nerer! Garass naer Grows undr the Gallows. دهرائيندو هو ته، "جنگ جي ميدان تي قتل جائز آهي، پر قاسي گهاٽ تي نه. جو نه قاسي جي هيٺان وري گاهه نه ڦٽندو آهي." پر ايوب خان جي دور ۾ حسن ناصر لاهور جي شاهي قلعي ۾ شهيد ٿي ويو! ۽ بلوچستان اندر نوروز خان ۽ ٻين ڪيترن کي قاسيءَ چاڙهيو ويو ۽ بعد ۾ بلوچستان اندر هلندڙ بغاوت وڏي مستقل سياسي صورت اختيار ڪئي!

1966ع ۾ ايوب خان جتهن زور زبردستيءَ سان چونڊجي آيو، ان اهن جي ساک پت کي وانڪو ڪري ڇڏيو. پهريائين ڍاڪا ۾ هندن خلاف فساد ڪرائي دباڻي هندو بنيادي جمهوريتن جا ووٽ پنهنجي حق ۾ ڊياريائين، ٻئي طرف اليڪشن کٽڻ بعد، مهاجرن کي سبق سيکارڻ لاءِ، ڊرگ روڊ ۽ فيصل ڪالونيءَ ۾ وڏي پيماني تي پٺاڻن طرفان "جشن ملهائڻ" جي بهاني ڪيس ڪرايو ويو.

ايوب خان جو آخري ته سالہ دور خونريزي، فساد، عوامي بغاوتن ۽ حڪومت طرفان ڦتلام جو مظاهرو هو، ايوب خان پنهنجي آخري دور ۾ اوير ۽ اولهه پاڪستان ۾ پنهي هنڌ، وڏي سياسي مقابلي ۾ قاسي ويو، جنهنجي نتيجي ۾ اولهه توڙي اوير پنهي هنڌ انقلابي صورتحال پيدا ٿي وئي ۽ ميان ممتاز دولتانه جي چوڻ طابق، "فوج يحيى خان ذريعي اقتدار پنهنجي هٿ ڪري، ملڪ کي انقلاب کان بچائي ورتو".

يحيى خان هڪ ڪم چڱو ڪيو ته ون يونٽ کي ختم ڪري، اوير ۽ اولهه جي برابريءَ کي ختم ڪيو ۽ هر پاڪستانيءَ کي هڪ ووٽ جو حق ڏنو. پر اها صورتحال گهڻو وقت هلي نه سگهي. اوير پاڪستان جي گهٽائي، اولهه پاڪستان جي سول- فوجي نوڪرشاهي کي قبول نه پئي ۽ نيٺ اوير پاڪستان ۾ وڏي

www.sindhsalamat.com

خونريزيءَ، دهشتگرديءَ ۽ تباهيءَ بعد، لڏو ڪٽي اولهه پاڪستان ڪي ”باقي پاڪستان“ جو عنوان ڏيئي، اولهه پاڪستان مٿان سول- فوجي نوڪر شاهيءَ پنهنجي حڪمراني ھلائڻ شروع ڪئي.

ذوالفقار علي ڀٽي واري دور ۾ ٻه ٻوليءَ وارا ۽ فرقيوارانه فساد ڪرائي اصل جمهوري ذميوارين کان منهن موڙيو ويو. پهريائين ته مرحوم ذوالفقار علي ڀٽي کي پنيلائي، فسلائي سول- فوجي سربراهه پنهنجو ڪم هلائڻ جي ڪوشش ڪندا رهيا. پر نيٺ ڀٽي کي ٽڪاڻي لڳائڻ لاءِ، فوجي بغاوت ذريعي 5- جولاءِ 1977ع تي اقتدار تي قبضو ڪري، يارهن سالن جي مارشل لا، يعني سرڪاري ۽ فوجي دهشتگرديءَ جي ابتدا ڪئي وئي. دهشتگردي زندگي جو معمول بڻجي وئي ۽ هيروئن، ڪلاشنڪوف ڪلچر ۽ ضياءالحق جي دور جي اسلامي ڪلچر ۾ ڪو فرق نه رهيو. شهرن اندر دهشتگردن جا ٽولا منظم ڪيا ويا ۽ مهاجرن ۽ پٺاڻن- پنجابين کي هڪ ٻئي جي خلاف ڪڙو ڪيو ويو ۽ قتل ۽ غارت گري شهرن جو معمول بڻجي وئي.

بعد ۾ مهاجر دهشتگردن جو رخ سنڌين خلاف موڙيو ويو ۽ چڪتاڻ ۾ اضافو ٿيندو رهيو.

1983ع جي ايم آر ڊي تحريڪ جي آخري دور ۾ ٻهراڙيءَ جي ڌاڙيلن ذريعي ڌاڙيل فيڪٽر جي شروعات ڪئي ويئي، جنهنجي ذميواري به پوريءَ طرح فوجي مارشل لا واري دور تي پوي ٿي.

ضياء الحق پنهنجي زيادتين جو ڪيتو بهاول پور واري سانحي ۾ ڏنو، جتي سڄو هوائي جهاز پاڪستاني فوج جي چوٽيءَ جي جنرلن ۽ آمريڪي سفير سميت دڦ ٿي ويو! ماڻهن جو زبانون اڄ به اکلي عام صحيح طور چٽي رهيون آهن ته ان واقعي جا ذميوار ڪير هئا؟

ڦريون، ڌاڙا، اغوائون ۽ قتل عام جو سلسلو جاري آهي. 30 سيپٽمبر 1988ع تي حيدرآباد ۾ اٽڪل ٻه سؤ ماڻهو اوچتو ئي اوچتو، دهشتگرديءَ جو بک ٿي ويا. ۽ ٻهرين آڪٽوبر 1988ع تي صبح جو ڇنين وڳي، چونڊي چونڊي سنڌي سياسي ۽ غير سياسي ماڻهن کي ننڊ ۾ ڪٺو ويو ۽ گهرن ۽ ڊورن جي وارڻ کي باهيون ڏنيون ويون.

قتل ۽ غارت گري جو سلسلو جاري آهي ۽ هاڻي بم خود سرڪاري مرڪزي اهميت وارين جاين تي ڦاٽا آهن. جن ۾سي آءِ اي سينٽر، پوليس هيڊ ڪوارٽرس، سنڌ سيڪريٽريٽ ۽ سيڪريٽريٽ جي سامهون پراڻي ڪي ڊي اي بلڊنگ ۾ (جتي به وزير اعليٰ جا ڪي صلاحڪار ويهندا آهن) هڪ ئي وقت بم ڦاٽا آهن. هي ته اڃا

www.sindhsalamat.com

دهشتگردن طرفان چتاءُ پيو ڏسجي. اصل ايڪشن تہ اڃا پيو آهي.

جيترو سلامتيءَ جو نظام سنڌ سيڪريٽريٽ ۾ پين دهشتگرديءَ جو نشانو بڻيل جاين تي آهي، ان کي ڏسندي معلوم اهو ٿئي ٿو تہ دهشتگرد ۾ سنڌ سر پرست سلامتيءَ جي اعليٰ ادارن جي دسترس ۾ پهچ کان پري ڪونهن. هر سوچيندڙ انسان اهو سوال پڇي رهيو آهي تہ آخر ڪيستائين هي عوام جو ڪوس، قتل غارت، بئنڪن ۾ عوامي ادارن جي ڦرلٽ ۾ ڏاڙا ۾ ماڻهن جو اغوائون ۾ هاڻي حڪمرانن جي ڳچيءَ ۾ هٿ نيٺ ڇا ٿيندو؟ ڪيستائين هي انرٽ ۾ ظلم جاري رهندو! ڪيترو وقت ماڻهن کي ڏتا ۾ دلاسا ڏيئي هي منظم انتشار ۾ نراجيت قائم رکي ويندي؟!

(10- آڪٽوبر 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

بلوچستان ۾ نفاق ۽ قتلام

بلوچستان جي ڌرتي تي رت جا ڇنٽا ۽ امن جي ويرين جا وارا

بلوچستان جو صوبو ٻين صوبن جي ڀيٽ ۾ امن امان، سلامتي ۽ ڌاڙن ۽ ڌاڪن کان پاڪ علائقو هو. پر امن جي ويرين اتي به جهيڙو شروع ڪرائي ڇڏيو، جنهن جي نتيجي ۾ ڪيترائي قتل جا واقعا ٿي چڪا آهن. ٻارهين آڪٽوبر 1991ع تي پختونخواهه ملي عوامي پارٽي، جيڪا محمود خان اڇڪزئي ايم اين اي جي پارٽي آهي ۽ جيڪا صوبائي حڪومت ۾ ڀائيوار آهي، هن پارٽي جي مکيه آفيس تي حملو ڪري آفيس ۾ ويٺل ڪيترن ماڻهن کي قتل ڪيو ويو، جنهن ۾ هن پارٽي جو اطلاعات سيڪريٽري به شامل آهي.

ڪوئٽه جو شهر وري ڪرفيو هيٺ آهي (ممڪن آهي، ڪالم ڇپجڻ وقت حالتون ٻيون هجن) ۽ حالتون ضابطي هيٺ آڻڻ ۾ يقيناً خاصو وقت لڳندو. بهرحال پٺاڻن ۽ بلوچن ۾ جيڪو صدين کان (Truce) ناهه هيو، ان کي زبردست ڌڪ لڳو آهي ۽ آخر ڇا ٿيندو؟ سو چوڻ مشڪل آهي!

ڪنهن زماني ۾ افغان حاڪم بلوچستان مٿان حڪمراني ڪندا هئا ۽ پشتو ۽ فارسي ڳالهائيندڙ قومون ۽ قبيلا وقت بوقت بلوچستان ۽ سرحد جي علائقن ۾ وڌندا رهيا آهن ۽ اها تاريخ پيشقدمي اڄ به جاري آهي. بلوچستان جون اتريون، اولاهون حصو پختون اڪثريت وارو علائقو آهي ۽ ڪوئيٽا صوبائي گادي وارو شهر خود پختون گهڻائي وارو شهر آهي. پاڪستان قائم ٿيڻ کان وٺي پختون ۽ بلوچ، صوبي سرحد ۽ بلوچستان ۾ تقريباً ساڳيا ئي عزم ۽ آدرش رکندا آيا آهن. صوبي سرحد ۽ بلوچستان جا پٺاڻ ڪليل ۽ اندروني طرح عبدالغفار خان جي سياست ڪندا رهيا آهن. ۽ بلوچ، خان قلات جي پاڪستان ۾ شامل ٿيڻ کان پهرين انڪار ۽ بعد ۾ هاڪار جي زماني کان وٺي پنجاب جي فوجي ۽ سياسي برتري خلاف برسر پيڪار رهيا آهن. خدائي خدمتگار، وري وري پختون، انجمن وطن ۽ بعد ۾ (نعپ) نيشنل عوامي پارٽي ذريعي پٺاڻ هميشه بلوچن سان گڏجي، قومي سياست ڪندا آيا آهن ۽ پختون بلوچ اتحاد جي چوٽي ايوب خان جي ڏهه سالا دور ۾ ئي يحيٰ خان، ذوالفقار علي ڀٽو ۽ ضياءالحق جي دورن ۾ پڻ پٺاڻن ۽ بلوچن جي سياست ۽ جدوجهد گڏ رهي آهي. عبدالولي خان، عطا الله مينگل، غوث بخش بزنجو ۽ سردار شير باز مزاري جي سياست هڪ ئي رهي آهي ته پاڪستان

www.sindhsalamat.com

جي حدن اندر جيڪڏهن قومن سان انصاف ٿئتو ٿئي، ته پاڪستان کان ٻاهر هو آزادي لاءِ جدوجهد ڪندا. هن وقت تائين وقتي ڇڪتاڻ جي باوجود بلوچ ۽ پٺاڻ پاڻ تي رهيا آهن ۽ هڪ ٻئي تي اُلر ڪرڻ ۽ هٿ کڻڻ کان باز رهيا آهن.

ايوب خان واري دور ۾ بلوچن (نعپ) عوامي نيشنل پارٽي جي اڳواٽي هيٺ وڏيون قربانيون ڏنيون ۽ بلوچستان جي پٺاڻن صرف اخلاقي تائيد ڪئي هئي، جنهنجي نتيجي ۾ پٺاڻن وارن علائقي وڏيڪ ترقي حاصل ڪئي. هن علائقي ۾ ٽيوب ويلن ذريعي، خاصي پيداوار وڌي، رستا ۽ اسڪول ٺهيا. ٻئي طرف بلوچ علائقي ۾ ذري گهٽ (وارزون) حالت جنگ ۾ هو، جنهن ڪري ايوب خان جي دور ۾ بلوچ ڳالهائيندڙ علائقي ۾ ترقي نه برابر هئي.

1970ع واري چونڊ ۾ بلوچستان ۾ (نعپ) بلوچ اڪثريت واري علائقي ۾ چونڊجي آئي ۽ مفتي محمود واري جمعيت الاسلام پٺاڻ اڪثريت واري علائقي مان، گهٽائي سان چونڊجي آئي. سرحد ۾ پڻ نعپ ۽ جمعيت الاسلام گڏجي اڪثريت ۾ چونڊجي آيا. اوير پاڪستان کي ڏڪي ٻاهر ڪرڻ ڪانپوءِ فوجي ۽ سول نوڪر شاهي باقي بچيل پاڪستان کي پاڪستان بڻائڻ جي ذميواري ذوالفقار علي ڀٽي مٿان وارد ڪئي، ذوالفقار علي ڀٽي ۽ سندس پيپلز پارٽي فوجي نوڪر شاهي جي هيسيل ۽ ميسٽي حيثيت جو فائدو وٺندي، سرحد ۽ بلوچستان جي نعپ سان ناٽڪ ڪيو ۽ اهڙي طرح 1973ع جو يڪراءِ آئين پاس ڪرايو ويو. ڪم لٿو، ڊڪڻ وسريو، ڀٽي کي مجبور ڪيو ويو، ته بلوچستان جي "انتها پسند" قيادت خلاف فوج ڪشيءَ جي اجازت ڏئي، شڪست خورده پاڪستاني فوج، بلوچستان ۾ يا سنڌ ۾ پنهنجا جوهر ڏيکارڻ پئي چاهيا. ڀٽي لاءِ سنڌ اندر فوجي ڪارروائي جي اجازت ڏيڻ ايترو ئي ناگوار هو، جيترو بينظير لاءِ 1989ع ۾ جو ته بيءَ، ڏيءُ ٻنهي جي طاقت جو سرچشمو نيٺ سنڌ ئي آهي!

سردار عطاءُ الله مينگل جي وڏ وزارت واري دور جي شروعات ۾ هن سلسلي ٿي بندش وڌي ته ڪوئيٽا جون بازارون بند [illegible] واپارين [illegible] ڇڏيا ۽ مزي جي ڳالهه اها ته پٺاڻ (LEVIES) به ڪم ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. جنهن ڪري ٻن هفتن لاءِ نعپ جي بلوچ واليٽيئرن ، ٽرئفڪ ۽ امن امان جو ذميواريون، خود سنڀاليون. انهن ٻن هفتن ۾ پوري بلوچستان جي اندر ڪو به ڏوهه نه ٿيو ۽ ائين معلوم ٿي رهيو هو ته فوج ۽ مليشيا کان سواءِ به بلوچستان هلي سگهي ٿو. هيءَ هڪ کلي چئلينج هئي، جنهن کي ڀٽي صاحب جي پويان، فوجي ۽ غير فوجي قوتن، پنهنجي برداشت کان ٻاهر سمجهيو؛ بلوچستان

www.sindhsalamat.com

تي لشڪر ڪشي ڪئي وئي ۽ جڏهن سرحد جي نعپ حڪومت، بلوچستان جي نعپ حڪومت جي برطرفي تي استيعفا ڏني تہ ظاهر ٿيو تہ پٺاڻن ۽ بلوچن جو اتحاد نہ ٽٽي سگهندو ۽ پوءِ پوريءَ نعپ تي پابندي وجهي، سمورن بلوچ، پٺاڻ، سنڌي نعپ وارن کي گرفتار ڪري حيدرآباد جيل ۾ نعپ مٿان ڪيس جو ڊرامو رچايو ويو! ڀٽي حڪومت جي انت جي شروعات ان ڪيس سان ٿي!

1977ع کان وٺي پنهنجي موت تائين، ضياءُ الحق سڀ کان وڌيڪ عقل جو ڪم اهو ڪيو تہ سرحد، ۽ خاص ڪري بلوچستان سان، ڇيڙ ڇاڙ بلڪل بند رکي، ايتري قدر جو 1983ع جي ايم آر ڊي تحريڪ ۾ بلوچن ۽ پٺاڻن کي شرڪت کان روڪڻ لاءِ انتهائي ڪوششون ڪيون ويون، جنهنجي نتيجي ۾ بلوچستان ۽ سرحد وارا ايم آر ڊي تحريڪ کان بلڪل الڳ ٿلڳ رهيا.

1988ع ۽ 1989ع وارين چونڊن ۾ بہ پٺاڻن ۽ بلوچن جي گڏيل اليڪشني مهم ڪامياب ٿي ۽ انهن ٻن ويڙهاڪ قومن جي وچ ۾ وقتي ڇڪتاڻ جي باوجود ڪوبہ وڏو واقعو نہ ٿيو.

مستونگ ۾ زرعي ڪاليج قائم ڪرڻ جي سوال تان جيڪا ترشي پيدا ٿي، ان کي هٿرادو نموني ۾ هوا ڏيئي، ڀنڀٽ بڻايو ويو. ڀهريائين فيصلو مستونگ جو ٿيو، پوءِ ان فيصلي کي بدلائڻ لاءِ طوفان کڙو ڪيو ويو تہ زرعي ڪاليج پختون علائقي ۾ قائم ڪيو وڃي، ۽ ٻنهي طرفن کان غير ذميوارانہ بيان بازي ۽ جوابي بيان بازي ڪري آخر بلوچن ۽ پٺاڻن کي قاتلانہ جدوجهد لاءِ ڇيڪ ڇڏيو ويو.

عطاءُ الله مينگل جي وڏ وزارت واري دور ۾ پڻ، اهڙو ئي هڪ سوال بلوچن ۽ پٺاڻن کي ويڙهائڻ لاءِ کڙو ڪيو ويو هو، مرڪزي حڪومت اعلان ڪيو تہ بولان ميڊيڪل ڪاليج، ٻن ڪروڙن جي لاڳت سان ڪوئيٽا ۾ تعمير ٿيندو. ڪجهہ تنگ نظر ۽ حڪومت کان ٻاهر بلوچن کي ڀڙڪايو ويو، جن گهر ڪئي تہ رٿيل ميڊيڪل ڪاليج بلوچ علائقي ۾ يعني مستونگ يا خضدار ۾ لڳايو وڃي، جنهن لاءِ دليل اهو ڏنو ويو تہ نيٺ بلوچستان جا پٺاڻ اڪثريت وارا علائقا سرحد سان

www.sindhsalamat.com

ڳڌجي ويندا! ان ڪري بلوچن جا مالي ذريعا پنهنجن هٿان ضايع نہ ڪيا وڃن.
عطاءُ الله مينگل صلح ۽ يڪمشتي قائم رکڻ لاءِ مدبرانہ فيصلو ڪيو تہ "بولان ميڊيڪل ڪاليج" ڪوئيٽا ۾ ئي قائم ڪجي.

(27- آڪٽوبر 1991ع)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

پاڪستان يا ڏاڙيلستان !

هي سارو هفتو سنڌ ۾ سڄي ملڪ، وڏيل اضطراب ۾ پريشانيءَ ۾ گذاريو آهي. سنڌ جي وڏي وزير ڄام صادق علي ڪان تہ ماڻهو اڳيئي روشناس ٿي ويا هئا ۾ ڪن حلقن ۾ هن ڪي قبوليت حاصل ٿي چڪي هئي پر هاڻي وري هن جي ايم ڪيو ايم واري جاءِ نشين طارق جاويد کي قبول ڪرڻ جو مسئلو اٿيو.

"Love me, Love my dog" مون سان تہ محبت ڪر پر منهنجي ڪتڙي سان بہ محبت ڪر جي ڪهاوت مطابق، هاڻي مسئلو صرف ڄام صادق علي کي قبولڻ جو ناهي، پر سندس پُڇ کي بہ قبولڻ جو آهي. پوريءَ سنڌ جي اندر دانهون، ڪوڪون ٿيون آهن تہ هي پهريون ڀيرو دفعو آهي، جو هڪ مهاجر سنڌ ۾ تخت نشين ٿيو آهي. وزير پيا بہ گهٽي ئي هئا جن کي ڄام ٿاڦي سگهيو ٿي. پر ڏسجي ائين پيو تہ ڄام کي ڪا مجبوري هئي جو ايم ڪيو ايم جي طارق جاويد کي سنڌ جو عارضي وزير اعليٰ ٿاڦي پاڻ وڃي لنڊن نڪتو ۾ هتي اجا ماڻهو ان بحث مباحثي ۾ لڳا پيا آهن تہ هي بندوبست عارضي آهي، يا ڄام موٽي بہ ايندو، يا ڪو نئون ڪرخسو ٿيڻ وارو آهي؟!

هوڏانهن اسلام آباد ۾ وڏا زلزلا اچي رهيا آهن. سرڪاري ۾ مخالف ڌرين ۾ گارين جي ڏيتي ليتي ۾ مهاڻن واري زبان عام ٿي رهي آهي. سرڪاري ڌر چئي ٿي تہ پيپلا ڏاڙيل هئا ۾ بئنڪن ۾ مالياتي ادارن جي بحران جي شروعات انهن ڪئي هئي ۾ پيپلا چون ٿا تہ آءِ جي آءِ وارا ۾ خاص طور نواز شريف ۾ چوڌري شجاعت علي وارا خاندان ملڪ جي خزاني کي لٽي ويا آهن ۾ خاص طرح پنجاب جي ڪو آپريٽو مالي ادارن کي ساهرن طرفان ڏاج سمجهي هضم ڪري ويا آهن، ۾ لکين ڪاتيدارن کي پينگ ڪري ڇڏيو اٿن.

هن ملڪ جا ڪروڙين عوام، جن ڪڏهن هزار ۾ لک ڏٺو بہ ناهي، سي ويچارا حيران ۾ پريشان ڏسي، ٻڌي ۾ پڙهي ڏندين آڱريون ٿا ڏين تہ هي اربين، ڪربين ۾ ڪروڙين روپيا، جيڪي سندن پگهر پورهئي مان وصول ٿيل هئا، سي ڪهڙي اوجهڙ ۾ وڃي پيا. ڪربين روپين جون قومي ملڪيتون، جن جو پورو معاوضو پئي ۾ تنهن کان پوءِ جي حڪومتن اصل مالڪن کي پيري ڏنو هو ۾ جن جي واڌاري لاءِ 1974ع کان وٺي ڪروڙين روپيا سرڪاري خزاني مان ڏنا ويا آهن سي قومي ملڪيتون ڏوئي ڏوڪڙ جي حساب سان ڇاڇن، مامن ۾ ورهائجي رهيون آهن ۾ جيڪڏهن اسان جي ملڪ ۾ واقعي هڪ جمهوري حڪومت هجي،

www.sindhsalamat.com

جيڪا هر ڪنهن کان حساب ڇڪي وٺي ته معلوم ٿيندو ته پاڪستان جا سمورا سرمائيدار خاندان چور، ڌاڙيل، ٺڳ، بدمعاش، فراڊي، غاصب ۽ قومي مال ۽ خزاني کي لٽيندڙ آهن ۽ ائين پيو معلوم ٿئي ته هي ملڪ ڇٽڪ ٿيو ئي اهڙن ماڻهن لاءِ هيو.

جنهن وقت پاڪستان ٺاهڻ لاءِ تحريڪ پئي هلي ته ان وقت ڪيترائي مسلمان ۽ مسلمانن جا خيرخواه ۽ سوچيندڙ، آدرش رکندڙ، جذباتي ترقي پسند ۽ اُهي جيڪي سيڪيولر سوچ رکندي، مسلم اڪثريت وارن علائقن جي جلدي ۽ تيز نشونما واسطي سوچيندڙ هئا، سي سوچيندا هئاسين ته آزاد پاڪستان گڏيل هندوستان جي نسبت، جلد ترقي ڪندو. ان ۾ شڪ نه آهي ته پاڪستان ڪپڙي جي صنعت ۾ ۽ ٻين ضروري ڪتب آڻڻ جي شين ۾ (consumer goods) زبردست ترقي ڪئي. هندوستان ۽ ٻين ملڪن کان ايندڙ پاڪستان جي مال سان ڇتا پيتي ڪندڙ، شين تي بندشون ۽ ڳريون ڪسٽم ڊيوٽيون لڳائي عام استعمال جي شين جي پيداوار ۾ پاڪستان کي خود ڪفيل (پاڻ ڀرو) بنايو ويو ۽ زرعي پيداوار ۾ به، سائي انقلاب اچڻ سان (1968ع کان وٺي) وڏو نمايان اضافو ٿيو ۽ توقع اها ڪئي پئي وئي ته سعودي عرب ۽ ٻين ملڪن مان ملندڙ مالي مدد وسيلي اسان جو ملڪ هڪ خوشحال معاشري جي آدرش ڏانهن وڌندو پيو وڃي، پر شروع کان ئي اسانجي ناڪاره جاگيرداري ۽ وڏيرڪي سماج جي فضول خرچين ۽ بداعمالين پوري سرڪاري نظام کي رشوت ۽ حرام خوريءَ جي مرض ۾ مبتلا ڪري ڇڏيو.

قومي ملڪيت ۾ ورتل ادارا قومي امانت ۽ بيت المال طور، سنڀالڻ ۽ هلائڻ بدران، نوڪر شاهن جي فضول ۽ شاهه خرچين جي نذر ٿي، قومي معيشت تي بار بڻجندا ويا. بئنڪون ۽ مالياتي ادارا حڪومتن جي لٽ مار ۽ مالي بدعنوانين تي خرچ ٿيندا رهيا. بجيٽون هڪ غير ضروري وڏيءَ فوج جي شان شوڪت ۽ رعب تاب ۽ ملڪ جي ماڻهن مٿان حڪمراني ڪرڻ لاءِ، خرچ ٿينديون رهيون ۽ دنيا پرجي مالياتي ادارن کان پنندي به اسان جي پورت ڪانه ٿي پئي. پر حاڪمن جو زور اڃا به ان ڳالهه تي آهي ته "تتي تڏيءَ ڪاهه، ڪانهي ويل ويهڻ جي"

جڏهن سپر پاور ميجون هيٺ ڪري ايٽمي هٿيار ڪم نه آڻڻ لاءِ ٺاهه ڪري رهيون آهن ۽ پر امن ايٽمي قوت جي زيان ۽ نقصان جا شاهڪار چرنوبل (Chernobyl) جي صورت ۾ آڏو اچي رهيا آهن ته اسانجا حاڪم اڄ به هندوستان جي ايٽمي قوت جي آڙ وٺي، کهوٽي ۽ اڃا به وڏيڪ طاقتور فوج قائم

www.sindhsalamat.com

ڪرڻ لاءِ زور لڳائي رهيا آهن ۽ انهي سوچ ۾ سموريون حڪمران ڌريون ته ٺهيو، پر خود مشهور معروف ڪابي ڌر طرفان ڳالهائيندڙ به پاڻي ڪان اڳ ڪپڙا لاهي ميدان ۾ نڪري پيا آهن.

سوويت يونين جي اندر جيڪو بحران ٿيو آهي، تنهن سيني يارن کي، معلوم ٿئي ٿو ته، اهو نئون سبق سيکاريو آهي ته جلدي ڪان جلدي متي ڪيئن چڙهجي ۽ پئسو ڪيئن ڪمائجي؟ سڀ سرمائيدار ٿيڻ جي حوس ۾ ڇتا ٿي ميدان ۾ ڪڏي پيا آهن. چون ٿا ته ڇا جي لاءِ لنگهڻ ڪيڻاسين، ڇو ڏک ڏٺا سين، ڇو قربانيون ڏنيونسين، ڇو جوانيون جيلن ۾ تاراج ڪيوسين ۽ ڇو ماڻهن کي رڃ پنيان ڊوڙايوسين!

سو هاڻ اسان جي ملڪ ۾ شاهوڪار بڻجڻ ۽ يڪدم شاهوڪار بڻجڻ لاءِ انيڪ نسخا ملن ٿا. انتهائي ڪابي ڌر ڪان وٺي انتهائي ساڄي ڌر تائين، هرڪو ائين پيو چوي ته جتي وزير اعظم ڊاڙيل آهي ته ڪچي جي ڊاڙيل ڪهڙو ڏوهه ڪيو. سو سائين هاڻ اسين پاڪستان ۾ نه پر "ڊاڙيلستان" ۾ رهون ٿا، جتي هر ڊاڙيل پنهنجي پنهنجي حرفت سان ملڪ کي يرغمال ڪيون ويٺو آهي.

ضياءُ الحق واري دور ۾ ڇيو ويندو هو ته هو ساري حڪومت کي هاءِ جيڪ ڪري ويو آهي، پر ايڏو ڏول مالي ادارن ۾ ڪونه پئي نظر آيو. هاڻي ته هر ڪو سياستدان ڌوبي گهاٽ تي پيو سنجي. ڏسون ته ڪهڙا ٿا مائيءَ جا لال هن ننگن جي حمام مان لٽن سميت ٻچي نڪري اچن!

(27- آڪٽوبر 1991ع)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

منهنجي پياري پراڻي سنڌ

اڄ اڻ سنڌ جي باري ۾ لکڻ ٿو چاهيان، جيڪا آهي، ڪن ٻين علائقن ۾ آهي، منهنجي لاءِ ڪانهي! چو تہ مان اڻ سنڌ، جيڪا منهنجي هئي ۽ اڄ بہ منهنجي دل جي اندر هڪ وڏي جاءِ والاري ٿي، نقشي تي بہ آهي، پر اها سنڌ منهنجي لاءِ آهي ئي ڪونہ.

ننڍڙا هئاسون، پنجين ڇهن ورهن جا. اجا زمين ڪي سيڪ ڪونہ ڪاڏو هو. ڍنڍون ڍورا ڪونہ هئا. دادو ڪئنال اسان جي ڳوٺ ۽ پلھڙيجيءَ (موهن جي دڙي) وچ ۾ ڪوتجي ويو هو. پر الهندو نارو اجا وهندڙ هو. ٻيڙين ۽ ٻتيلن جي آمدورفت جاري هئي، آفيسر، سهڻن ٻتيلن ۾ سوار ٿي، هڪ رسو اوله واري ڪڙ تي همراهن جي هٿ ۾، ۽ ٻيو رسو اوير واري ڪڙ تي ٻين همراهن جي هٿ ۾، ٻتيلا اچا، سهڻا، رنگ ڍنل اوپارو هاڪاربا هئا ۽ لهوارو ٻيڙيون ابڪلياڻيءَ جي مند، ساوڻ ۾ ائين زوڪٽ ڪري لنگهي ويندڙيون هيون، جنهن رفتار سان پاڻي ويندو هو.

نڪمٽائيءَ وقت، ٻار ٻني جون ٽاهيل ٻيڙيون ڪناري تان ويهي لوڙهيندا هئا سون ۽ ڪراڙيون وايائيون، ڏيئا اتي جا ٽاهي، انهن ۾ تيل يا گيهہ پري، اجا بہ گهڻين جي چوڪن تي ڪنهن ڏيوڍيءَ هيٺان ٻاري رکنديون هيون ۽ پوءِ ڪوهہ تان اڪا اچلي "رام رام" ڪنديون، دعائون گهرنديون موٽنديون هيون. وڏڙا "جپ" جي پڙمندي پيچاڙيءَ جو منهنجي ڏاڏي پريداس وانگر، ارداس، ڪندا هئا. (دعا ڪندا هئا) "هندوءَ جو خير، مسلمان جو خير، اڊائي گهرن جو خير" ۽ ائين زندگي نرم رفتار روان دوان هلندي هئي.

ساوڻ ۾ اوطاقن ڪان ڪتون ٻاهر ڪيدي، گهڻين ۾ نڪمٽا تاسون ڪيڏندا هئا، پر جوئا ڪانہ هوندي هئي. بلغاري چلم جو نڙ چوڏاري قرندو رهندو هو ۽ اسان ننڍڙا چلم کان نفرت ڪندي بہ، هر هر نڙ ڏوئي، چلم ڦيرائي، ڪنهن ٻئي کي ڏيندا هئاسون. مينهن پوندا هئا تہ اوسانيل زمين، ڪنيون ۽ ڏنگهريون هنڌ هنڌ پيدا ڪندي هئي ۽ اسان ٻارڙا ٽوليون ٽاهي، ڪنيين جا چنگا پري، گهر ڪٽي ايندا هئاسون، گوشت جي چا پرواهہ. ڪنييءَ جو ٻوڙ گوشت ڪان بہ لذيذ ٿئي ٿو. اڄ بہ اها نعمت تہ وارن ڪاڻ آهي. جُواريون جام ٿينديون هيون ۽ مٺا ڳنا ڪمند جي سڌ پوري ڪندا هئا. ڪنڊڻ ۾ سِگريون ٿينديون هيون تہ اهي لاهي ڪائيندا هئاسون، اڄ سگريون ٻڪرين ڪاڻ بہ ناياب آهن. ڪنڊي، اَڪُ، ٻوڙو ۽ مُڃَ سچا ويا، پر ملڪ مان سچائي بہ وئي.

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

اسڪول جا ماستر گهر ويٺي پگهارون کڻن ٿا. جڏهن ته اسانجا ماستر ست اٺ ڪلاڪ پاڙهيندا هئا. دنيا ڀر جو عقل مغز ۾ ٺوسي ڀريندا هئا ۽ پگهار معمولي، جنهن تي قناعت ڪندا هئا. نه ٽيوشن، نه ڪاپي، نه سيٽ نمبر فون تي ڏيڻ، نه شريفن جي ڪاليجن جي ٻاهران ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين کي ڪاپي پهچائڻ لاءِ طواف جي رسم ۽ ڏک ڏکان.

ڪاڏي ويٺي اها سنڌ؟ ڪنهن کي دانهن ڏجي. هڪ گهر ۾ اڃا ميندي هٿن تان نه سڪي آهي، ته جوان ڪوڙي پاسپورٽ ۽ ڪوڙي ويزا تي وڃي، سعودي عرب ٿو نڪري، ۽ اتان پئسا ڪمائي پاسپورٽ جو خرچ ۽ زمين يا ٽريڪٽر وٺڻ لاءِ پئسا موڪلڻ شروع ٿو ڪري ته ڀاڙي وارو "رهندو"، جيڪو ڪچي جي ڌاڙيلن جو ايجنٽ ۽ خابرو آهي، سو وري سعودي عرب ڪان موٽيل، يا انهن جي ڪٽنب جي ڀاتين کي اغوا ڪرائڻ جو بندوبست ٿو ڪري.

سعودي عرب جي، ڪمائيءَ ۾ ڌاڙيلن جو به حصو آهي. چون ٿا: "مٽي ته ڪونه ڪاٺيندا سون. نانگ ناهيون. اسانجو به توهان جي ڪمائيءَ ۾ ڀاڱو آهي."

سو سائين هر ڪوئي پنهنجو وارو وڄائي ويو. 1983ع کان وٺي پرو چانڊيو، علي حسن جوڻيجو، فقير نصير محمد، نانگ مارفاڻي، نادر جسڪاڻي، محب شيدي ۽ ڪالهه ميرو عرف ٻدو پيرزادو، پنهنجي "منزل" کي پهتا. موت کو مهٽو ڪونهي پر شل اهڙو موت دشمن کي به نه اچي. اسان دعائون گهريون: "ته چڱو ٿيو جو اهي مئا ۽ لعنت انهن تي جن انهن کي ايڏي ڍيگهه ڏني هو...."

ڪروڙين روپين جا انعام اڪرام ڌاڙيلن کي جيئرو يا مئل هٿ ڪرڻ لاءِ نئين سر اعلان ڪيا ويا آهن، پر جن اعلان ڪيو، انهن کي انعام اڪرام ڏيڻ جي نيت ڪانهي، ڇو ته ان لسٽ ۾ نانگ مارفاڻيءَ، جيان ڪن مئلن جا نالا به شامل هئا.

ڇيو وڃي ٿو ته هاڻي ايجنسيون سنڌ ۾ امن امان قائم ڪرڻ لاءِ بلڪل سرگرم آهن. هن وقت تائين ڪنهن روڪي رکيو هين؟ چاچا صادق عليءَ يا الطاف! اڄ ٻنهي جي غير موجودگيءَ (؟) ۾ ايجنسيون ڏمر ڌاڙاڪي سان سرگرم ٿي ويون آهن ۽ ڪيترائي نامعلوم ڌاڙيل (۽ شايد ڪي ڳوناٺا؟) ماري ڇڏيا اٿن ۽ اڃا به ڌاڙيلن کي ختم ڪرڻ جو عزم ظاهر ڪيو اٿن.

پر اها سنڌ، جنهن ۾ هڪ عبدالرحمان بروهي، ڪو غلام حسين واڍو، ڪو ميرو ڌاڙيل سيات وجهي ڇڏيندا هئا. اها سنڌ ڪٿان آئيون؟ اهي ڌاڙيل غيرت وارا هوندا هئا، ڀاڙي اهنج نه ڪندا هئا. عورت تي هٿ نه ڪندا هئا." يا نڪ جي ڪوڪي، جو ايتروڻي احترام ڪندا هئا، جيترو ماءُ جي سهاڳ جي نشانيءَ جو. ٻانهن جون چوڙيون ۽ ڪنگڻ لاهڻ لاءِ عورتن جو هٿ نه ڪپيندا هئا. جيڪي

www.sindhsalamat.com

”امان“ چئي نندين وڏين کي وچايل پوتڙي تي زيور اچلڻ لاءِ چوندا هئا. نه اها منڙي سنڌ، نه اهي ڏاڙيل، نه اها ڳوٺن ۾ محبت، سک ۽ واندن جون ڪچهريون. اها سنڌ سڏڪا ڀري مري ويئي، ڳوٺ خالي ٿي ويا. ماڻهو شهرن ۾ لڏي آيا ۽ ڪم جي ڀيچ ڀچان ۾ مشين جا پرزا ٿي ويا ۽ سوين رستن تي بسن ۽ گاڏين هيٺان چيڀاٽجي مرن ٿا. نفسا نفسي ۽ ڳپا ڳيهه جو عالم آهي. هر ڪنهن جو هٿ ٻئي جي کيسي ۾ آهي. واپار سٽو ۽ ٺڳي بڻجي چڪو آهي. پاڻ جو پائيٽي ۽ پاڇائيءَ جي ملڪيت ۾ اکيون آهن؛ ڪاتا، جيڪي بدلڻ ايڏو ڏکيو ڪم هو، جيئن حڪومت جو بدلجڻ. سي چئن ڏوڪڙن ڏني سان، ويلن جا ڪاتا، نامعلوم ڌارين جي نالي تي ڦري وڃن ٿا ۽ اهو سڪون، قرار جنهن سان ماڻهو سمهندا هئا، سو اڄ گولين جي لپ ڪاڻڻ ڪان پوءِ به نصيب ڪونهي. بابي جو ڪينچي سگريٽ، هڪ ٻيري چوري ڪري ڇڪيو هوم. اها ڦيهه ڪڏي هئائين، جو مُٺ وهي ويو هو. اڄ اسانجا پٽ ۽ پوٽا، ڊزن سگريٽ سازي پنهنجو پاڻ کي بيمارين ۾ مبتلا ڪري رهيا آهن پر ڪيجي نٽا سگهئون؟ ڪڇون ته چوندا ته ”جنريشن گيپ آهي.
<Generation Gap> ڏيڍ سؤ سال اڳ مارڪس چيو هو ته ”سرمائيداري نظام ڳوٺن جي جاهليت مان لکين انسانن کي ڪڍي، ڏکي شهرن جي صنعتي نظام ۾ آندو آهي ۽ هر متبرڪ ڏنڌي کي، اهو استاد جو هجي، پادري (يا ملان) جو هجي يا ڊاڪٽر جو، ان کي بازار جي شيءِ بڻايو آهي.“ ڏسجي پيو ته هر انسان، استاد، ڊاڪٽر، محتسب، ملو ۽ منتظم سڀ بازاري شيون خريد و فروخت جون آساميون بڻجي چڪا آهن.

ڳوٺن واري سنڌ، جتي اسان ٻانهڙا پاتا هئا؛ ملهون وڙهيا هئاسون، اتي ڏکر ڪيڏيا هئاسون ۽ ٻاڙي واري جوئر جي کيت، انبڙين جي باغ ۽ ٻاڙيسرين جي ٻيرين مان آبون، امبڙيون ۽ ٻير ٻتي ڪاڏا هئا سون؛ پر اهي سڀ ڳالهيون ٻاراڻين حرڪتن ۾ شمار ٿينديون هيون ۽ چوري نه سمجهيون وينديون هيون. ڪٿان آڻيون اها سنڌ؟ ڪاڏي وڃون؟ ڪنهن کي ڏوهه ڏيون؟ ڪٿي ڳوليون امن ۽ محبت واريءَ امڙ سنڌ کي؟؟

(8- نومبر 1991ع)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

ڪو آپريٽو ادارن جي ڦرلٽ

٦- نومبر ١٩٩١ع تي قوم کي خطاب ڪندي وزير اعظم نواز شريف اعلان ڪيو ته ”ڪو آپريٽو ادارن جي بحران جي سلسلي ۾ هو هڪ جاچ ڪميشن مقرر ڪري رهيو آهي، جنهن جو سربراهہ سپريم ڪورٽ جو جج هوندو.“ هن اهو اعلان پنهنجي حڪومت جو هڪ سال پورو ڪرڻ جي موقعي تي ڪيو ۽ اهو پڻ چيائين ته ستايل ماڻهن کي شيئر سرٽيفڪيٽ ڏنا ويندا ۽ ان لاءِ انويسٽمينٽ ڪمپني، پنجاب جي صوبائي سطح تي جوڙي ويندي.

شڪر آهي ته آخر هيترن ڏينهن جي رڙو رڙ ۽ صدر جي مداخلت بعد، وزير اعظم کي احساس ٿيو ته ڪيس عدالتي جاچ کي منهن ڏيڻو آهي ۽ جنهن عدالتي جاچ کي منهن ڏيڻو آهي سا اهڙي ئي ٿيندي، جنهن ۾ هو ملڪ جو وزير اعظم بڻيو رهندو ۽ اها به صاف ڳالهہ نہ آهي تہ عدالتي ڪميشن آڏو (Terms of ref- erence) ڪهڙا واقعا يا حقيقتون جاچ لاءِ رکيون وينديون ۽ ڇا هن اسڪينڊل لاءِ جوابدار ماڻهن لاءِ ڪا سزا جي سفارش ڪرڻ به ڪميشن جي دائره اختيار ۾ هوندو يا نہ.

انگريزن جي دور کان وٺي اها رسم هلندي آهي ته جڏهن عوام طرفان ڪنهن معاملي جي جاچ لاءِ آواز اٿندو هو تہ سرڪار جاچ لاءِ ڪا ڪاميٽي يا ڪميشن مقرر ڪندي هئي، ۽ جڏهن معاملو لڙي ويندو هو تہ حڪومت ان ڪاميٽي يا ڪميشن جون سفارشون يا نتيجا ڪنهن ٻيءَ ڪاميٽي يا ڪميشن جي حوالي ڪري ڇڏيندي هئي ۽ وري عوام اڪ پٽيندا هئا تہ وري ٻي هڪ ڪاميٽي ان ڪاميٽيءَ جي سفارشن جي جاچ پڙتال ڪندي هئي جنهن اڳينءَ ڪميشن جي نتيجن يا سفارشن جي جاچ پڙتال ڪئي هئي. ائين پاڪستان ۾ بہ ٿيندو رهيو آهي ۽ وڏيڪ اعتراض جوڳي ڳالهہ اها آهي تہ اسان جي ملڪ ۾ هميشه عدالتي تحقيقاتن ۽ فيصلن کي لڪل ۽ مخفي رکيو ويو آهي.

راولپنڊي ڪانسپريسي ڪيس (١٩٥١) بابت تفصيل، شاهدين ۽ واقعي ڇا ٿيو هو، يا ڇا نہ ٿيو هو، ظاهر نہ ڪيا ويا آهن. لياقت قتل ڪيس جي انڪوائريءَ جا ڪاغذات ڇاليهہ سالن گذرڻ بعد بہ ظاهر نہ ٿيا آهن؛ سواءِ هڪ مختصر خاڪي جي جيڪو ڪنهن سرڪاري اداري طرفان ايڊٽ ڪري، ڪاٽ ڪوٽ ڪري پيش ڪيو ويو هو، جنهن مان معاملي تي روشنيءَ ڪان وڌيڪ اونداهہ ڇانيل آهي.

www.sindhsalamat.com

۱۹۵۸ع ۾ ايوب خان هڪ بغاوت ذريعي اقتدار ۾ آيو ۽ 1949ع ۾ هو اقتدار تان لهي به ويو. ذوالفقار علي ڀٽو جيڪو بعد ۾ وزير اعظم ٿيو هو تنهن کي به همت نه ٿي ته هو انهن واقعن جي جاچ ڪرائي، جو ته هو خود سازشن جي ان سلسلي جي نتيجي ۾ ڀيريائين ايوب خان جو وزير با تدبير بڻيو ۽ يحيٰ خان جي طاقت ۾ اچڻ بعد انهن سازشي سلسلن ۾ مکيه ڪردار 1971ع ۾ اوير پاڪستان کي وفاق مان لوڏڻ ۽ اولهه پاڪستان کي باقي "پاڪستان" بڻائڻ جي سلسلي ۾ فوج جي ڪردار جي جيڪا جاچ پڙتال ٿي اها به اڃا پوريءَ ريت ظاهر نه ڪئي وئي آهي. حمودالرحمان (جاچ) ڪميشن جا ٽڪرا ٽڪرا - ٽريلر پيش ٿي چڪا آهن، پر وري به افسوس سان چوڻو پوي ٿو ته مکيه جاچ ڪميشن جا حصا، شاهدن جا بيان ۽ دستاويزي ثبوت، جن مان شهري پنهنجي راءِ قائم ڪن، اڄ به عوام جي نظرن کان اوجهل آهن.

وري ۱۹۷۷ع کان وٺي ۱۹۸۸ع تائين جيڪي ملڪ سان ضياءَ الحق تعديون ڪيون، ٿن ٿي به، باوجود بينظير جي اڙهائن مهينن جي اقتدار جي، ڪا به روشني ڪانه وڌي وئي آهي. ۱۹۸۸ع جي چونڊن جي نتيجي ۾ بينظير حڪومت کي طاقت ۾ اچڻ جي اجازت ڪتهن ڏني ۽ ڪهڙيءَ طرح ملي، تنهنجي ياد اڄ به ماڻهن جي ذهن ۾ تازي آهي، پر پوريون حقيقتون ڪين معلوم نه آهن ۽ جيڪي ٿئي پيو، تنهن جي پوئتان جو منطق آهي، تاريخي سازشون، مخفي ملاقاتون ۽ نڳين جا سلسلا آهن تن لاءِ به هڪ ڪميشن مقرر ڪرڻ ڪافي نه آهي.

رئيل ڪميشن ۾ جج ڪهڙا ٿيندا؟ ڪٿان جا ٿيندا؟ ۽ هنن جا اختيار ڇا هوندا؟ سي سڀ مسئلا اڃا بحث هيٺ آهن. ملڪ جي سمورن مسئلن مان صرف هڪ "ڪو آپريٽو سوسائٽين جو بحران" جي جاچ ٿيندي؟ يا جيڪي ٻي بحران ملڪ جي آڏو آهن، انهي جي جاچ ڪڏهن ۽ ڪيئن ٿيندي تنهن جي ڪا به خبر ڪانهي، پيو ته نهيو پر پاڻيءَ جي ورهاست. صوبن جي وچ ۾ محصولن جي ورهاست، ڪشمير جو مسئلو ۽ افغانستان جي اندر پاڪستان اختياريءَ وارن جو ڪردار، اهي سڀ معاملا اڄ به وضاحت طلب آهن ۽ يقيناً ڪنهن به حڪمران ۾ اها تور ڪانه ٿي ڏسجي ته هو پاڪستان جي بنيادي مسئلن جي ڇنڊ ڇاڻ ڪرڻ لاءِ تيار هجي.

شروعات ڪان ٿي وٺي، هي اسان جو ملڪ سازشن هلايو آهي ۽ سازشي هٿ اڄ به ان کي هلائي رهيا آهن. بنيادي سازشون بي نقاب ڪرڻ ۽ انهن کي عوام آڏو سمجهه ۾ ايندڙ طريقن سان ظاهر ڪرڻ جي همت اڄ به، ڪنهن به حڪمران يا حڪمرانن جي ٽولي وٽ نه آهي. سو جيڪڏهن ڪو آپريٽو سوسائٽين جي مالي بحران جي ايمانداريءَ سان جاچ ڪئي به وڃي ۽ ان ڪميشن جون سفارشون

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

پوريءَ طرح مکيہ جوابدارن کي ظاهر بہ ڪن تہ بہ اهم سوال باقي رهندا. هن ملڪ کي ڪير ويٺو هلائي، ڪنهن جي مفادن لاءِ موجوده حڪمران ڪم ڪري رهيا آهن ۽ ماضيءَ ۾ سندن ڪهڙو ڪردار رهيو آهي ۽ پوئتان ويهي ڪٺ پتلين جو ناچ ڪير رچائي رهيو آهي؟ سي سڀ ڳالهيون عوام جي پهچ، پڪڙ ۽ سمجهہ جي دائري کان ٻاهر رهنديون. اسان سمورا پاڪستاني شهري ان لائق نہ ٿا سمجهيا وڃون تہ سموريون حقيقتون اسان جي آڏو پيش ٿين. صرف سازشي ڊرامي جون، مسلسل چوئيتاليهن سالن کان اسان کي جهلڪيون، ڪي نظارا ڏنا آهن ۽ ڏسون پيا. پر ڊرامن جو انت ڪونهي، ٽريلرن ۾ ڪو ربط ڪونهي. ”قوم جي ابن“ اهو فيصلو ڪري ڇڏيو آهي تہ ”قوم“ کي اونداهہ ۾ رکيو ويندو. سچو سچ ڪڏهن بہ قوم آڏو ظاهر نہ ٿيندو ۽ ماڻهو ڪجهہ ڪوڙ ۽ ڪجهہ سچ جي ڏهڻ ۾ ٿاڦوڙا هڻندا رهندا. ايتري وقت کان ايترو ڪوڙ ڳالهايو اٿن، جو هاڻ تہ ڪوڙ جي ڊرامي وارا ڪردار ڪوڙ کي سچ ڪري پيش ڪندي، ڪوڙ کي سچ سمجهڻ لڳا آهن ۽ اسان جيڪي شروعات کان وٺي ملڪ اندر اهي ڊراما ڏسندا رهيا آهيون ۽ زلزلن مان گذري چڪا آهيون، سي بہ ايمانداريءَ سان اهو چوڻ کان قاصر آهيون تہ ڇا سچ هو؟ ڇا ڪوڙ؟ ۽ هاڻي بہ جيڪي ٿئي پيو تنهن ۾ سچو ڪير، ڪوڙو ڪير، ٺڳ ڪير ۽ ايماندار ڪير، بي ايمان ڪير ۽ ملڪ ۽ ماڻهن جو خير خواهہ ڪير؟

ملڪ جي چوٽيءَ جي ادارن ۽ خود ڪورٽن جي ججن ۾ اها همت ڪونہ ٿيو ڏسان تہ هو ڏوهاريءَ کي، هر ڏوهاريءَ کي- سمورن ڏوهارين کي ظاهر ڪري سگهن ۽ انهن لاءِ سزا يا سزائون تجويز ڪري سگهن.

(14- نومبر 1991ع)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

II كارو ڪاري

جيل ۾ ڪي عجيب ڪردار ملندا آهن. ڪرستان پيٽرڪ (Patrick) به انهن عجيب ڪردارن منجهان هڪ هيو. ١٩٤٩ع ۾ اسان کي ڪاري چڪر مان ڪڍي، ڪراچي جيل جي ٻاهرين بيرڪن ۾ آندائون. ڦاسي گهاٽ ۽ ڏهن ڪولين وارن واردن جي وچ تي، ٻارهن ڪولين وارو وارڊ هيو. جتي اڪثر "بي ڪلاس" جا قيدي رکيل هئا. اسان کي به ان ۾ ئي رکيو ويو. هڪ بي ڪلاس ڪوليءَ ۾ پيٽرڪ رهندو هو. هن سان خاص سنگت ٿي ويئي، جو هو تمام سٺو بورچي (Cook Chef) هيو ۽ ڪنهن انگريزي جهاز تي رڌ پچاءَ جو ڪم ڪندو هو. هن جا وڏا پنجاب جي ڀالن مان، ڪرستان ٿيا هئا ۽ هن کي به ڪرستان پادرين مهتي سهتي چڱي روزگار لائق بڻايو هيو. مان هن کان انگريز ڪاڏن جا نالا پڇندو هوس ۽ ڪوشش ڪري انهن جا سنڌي نعم البدل تجويز ڪندو هوس. هو سياست ۾ بنهه "ڇٽ" هو ۽ صرف جڏهن ڪاڏن پيٽن جون ڳالهيون ٿينديون هيون، تڏهن هو مون کي ڪاڌي پيتي جي سائنس تي هڪ تربيت يافته استاد وانگر ليڪچر ڏيندو هو. ڳالهين ڳالهين ۾ معلوم ٿيو ته هن ٻٽو قتل (Double Murder) ڪيو هو ۽ ڪيس پنج سال سزا لڳل هئي. چڱي چال جي ڪري، ٽين پتي هن کي معافي ملئي هئي. سو هن جي ڪُل جيل جي سزا ساڍا ٽي سال وڃي ٿي بچي. هلڪو ڦلڪو ڊگهڙو، سانورو اڌڙوٽ جوان هو. ڳالهين ۾ تمام مٺو، محبتي ۽ بنا ڇل ول وارو انسان ٿي ڏٺو. هن هڪڙو نوريئڙو پالي رکيو هو، جيڪو هن جو مستقل ساٿي هو. نرم ڏاڍو ان کي ڳچيءَ ۾ پيل هوندو هو ۽ نوريئڙو اڪثر هن جي ڪلهي تي سوار هوندو هو. مون کي اهو ڏسي حيرت ٿيندي هئي ته اهڙو انسان جنهن پنهنجي نانيءَ ۽ زال کي "ڪاروڪاري" ڪيو هجي، اهڙو خونخوار شخص ايڏو نرم مزاج ڪيئن هيو! نوريئڙي کان سواءِ مانيءَ جي گرهه به اٽڪي پوندو هوس. ان ڪري هڪ خاص قسم جو چرڙاٽ ڪندو هو ته لوچتو ئي اوچتو نوريئڙو ٽپا ڏيندو اچي وٽس پهچندو هو. پوءِ هڪڙي ڳتي پاڻ کائيندو هو ۽ مانيءَ ٽڪر پوري، ساڳيءَ ئي پليٽ ۾ نوريئڙي کي پيش ڪندو هو ۽ جيستائين نوريئڙو ڍؤ ڪري نه اٿي، تيستائين هو پاڻ به آهستي آهستي مانيءَ ڳيو ڪائيندو رهندو هو.

اهڙو انسان ڪيئن ٿي خون ڪري سگهيو ۽ ڇو ٿي هن اهڙو ڏوهه ڪاسيو؟ جنهن وقت مان ڪائنس ان واقعي جي پڇا ڪئي ته هن بنا ڪنهن دير ۽ افسوس جي سچو قصو بيان ڪيو. ان ٻٽي خون لاءِ، نه هن کي پڇتاءُ هو، ۽ نه افسوس. هن پاڻ کي صحيح پئي سمجهيو. سنڌس هڪ ڌيءَ هئي، جنهن جو مڱڻو،

www.sindhsalamat.com

ڪرستاني رسم مطابق، هڪ نوجوان ڪرستان سان ڪري ڇڏيو هئائين ۽ سندن شادي چند مهينن اندر ٿيڻ واري هئي. سندس ٿيڻ وارو نياڻو گهر ۾ ايندڙ ويندڙ هيو، جنهن ڪي سندن ڏيءُ سان ڳالهائڻ ٻولهائڻ جي ڪا جهل پل ڪانه هئي. پر پيٽرڪ کي اها ڳالهه محسوس ڪندي دير نه لڳي ته نوجوان جو شوق سندس زال طرف هيو ۽ نه سندس ڌيءُ طرف. هڪ رات رتي ۽ هڪ ڏينهن گهر ۾ اعلان ڪيائين ته هو ڪنهن انگريز صاحب سان گڏجي صبح واري گاڏيءَ ۾ ڪوئيٽا ويندو. صبح سان سامان جي تنيڙي پيتي ناهي. زال ۽ ڌيءُ کان موڪلائي هو تانگي ۾ چڙهي ڪوئيٽا ويندڙ گاڏيءَ جي وقت تي روانو ٿي ويو. حقيقت ۾ هن کي ڪوئيٽا وڃڻو ئي ڪونه هو ۽ هو ٻه ٽي ڪلاڪ شهر ۾ چڪر لڳائي، هو پنهنجي اندازي مطابق، واردات ٿيڻ واري وقت تي گهر موٽي آيو. پاڙي مان هو پنهنجي ساهرين گهران به وڙڻ ڪندو آيو ته سندس ڌيءُ سندس ساهرن يعني پنهنجي ناناڻن وٽ هئي ۽ هي تيز قدم کڻندو پنهنجي گهر جي دروازي وٽ پهتو. جيائين مون کي پڪ هئي ته منهنجي زال ڪنهن ڪم ڪار جي بهاني منهنجي ڌيءُ کي پنهنجي پيڪين موڪلي ڇڏيو هيو.

گهر جو دروازو اندران بند هو. اندر خوب سرٻاٽون پئي پيون. اندرين کي تسلي هئي ته همراهه ڪوئيٽا روانو ٿي ويو هو. هن جي آواز تي اندران ڪو جواب نه مليو. هو زور سان کلهو هڻي، ڪمزور دروازو پٽي اندر ٿيو ۽ ڪليءَ تي ٽنگيل ڪهاڙي، جيڪا هو وقت بوقت گوشت قيمو ڪرڻ لاءِ، ڪتب آڻيندو هو، سا لاهي ٻنهي تي حملو ڪيائين ۽ ٻنهي کي ماري ڇڏيائين ۽ رت لڳل ڪهاڙي هٿ ۾ ڪٽي هو صدر پوليس اسٽيشن پهتو ۽ پنهنجي بيان ۾ هن اهي سمورا واقعا بيان ڪيا ته هن پنهنجي زال کي، پنهنجي نياڻي سان اعتراض جوڳي حالت ۾ ڏسي، غيرت اچڻ تي، اهي قتل ڪيا هئا.

ڪيس هليو ۽ هيٺينءَ ڪورٽ مان ٿيندي، مٿين سيشن ڪورٽ ۾ پهتو ۽ ڪيس پنج سال سزا لڳي. ياد ڪونه ٿو اچي، پر ڪنهن پٺاڻ جج (آغا.......) جو نالو پئي ڪنيائين، جنهن ڪيس سزا ڏني. پيٽرڪ جو چوڻ هو ته جج چيو هيو "پيٽرڪ انگريز جي قانون سبب توکي سزا ڏيڻي ٿي پوي، نه ته تون اهڙو جوان آهين، جو تنهنجي عزت ۽ احترام ڪرڻ گهرجي" پٽو خون ڪندڙ پيٽرڪ ذهني ۽ روحاني طرح ان خبيث جج کان گهڻو متاثهون هو. جو ته ان جج جي ڪاري ڳائون ۽ بج واري ججن جي ٽوپيءَ جي دماغ اندر به هڪ حاسد ۽ وحشي انسان لڪل هو، جنهن غيرت واري خون کي سزا لائق نه پئي سمجهيو. صرف "بي غيرت انگريز" جي، بي غيرت قانون جي مجبوريءَ سبب هن کي اوچتي ۽ هڪدم اشتعال هيٺ خون ڪرڻ جي سزا ملي!

www.sindhsalamat.com

انسان عجيب جانور آهي، ٿورڙي ئي غيرت جي سوال تي پنهنجي ٻچڻ جي ماءُ، پنهنجي ڀيڻ ۽ وقت تہ پنهنجي والده کي بہ ڪاري ڪري قتل ڪري ٿو ڇڏي. پر نرم دل ايترو جو نوريٽڙي جي نرم وارن مان ڪيس روحاني تسڪين ملندي هجي!

اي حضرت انسان! ڪڏهن ماٺهو ٿيندين؟ ڪيترو وقت پنهنجي ماءُ، ڀيڻ، زال، چاچي، ماسي، ڦپي ۽ سؤٽ کي ڪُهندو رهندين؟ جو تہ تو کي پنهنجو نڪ اڃو ڪرڻو آهي!.... تاريخ شاهد آهي تہ مهذب قومن ۾ ڪنهن زماني ۾ حسد يا نفرت جي بنياد تي مرد عورت کي قتل ڪندو هو. پر اها ڳالهہ گهٽيون صديون گذري ويون تہ قانونن ۾ سماجي نقطہ نگاهہ کان نہ صرف نفرت لائق سمجهي وڃي ٿي، بلڪ قتل جي سزا لائق ئي سمجهيو وڃي ٿو. جپان ۽ چين کان وٺي، اولهہ آمريڪا تائين سمورن سڌريل ملڪن ۾ ”ڪاري ڪاريءَ“ جي رسم ڪانہ آهي. صرف اسان جي مشرق جون بہ ٽي قومون پٺاڻ، بلوچ ۽ ڪي عرب قبيلا ان وحشي رواج کي قائم رکندا اچن ۽ ڏسجي ائين پيو تہ هي ”غيرت مند قومون“ پنهنجي پاڙيسرين کي بہ پنهنجي رواج ۾ مبتلا ڪري چڪيون آهن. پنهنجي ملڪ ۽ وطن جي خوشحاليءَ لاءِ انهن ۾ ڪا سجاڳي ڪانهي، باقي پنهنجي سؤٽن، ماساتن ۽ عزيزن کي خون ۾ وهنجاري پنهنجي غيرت برقرار رکيو اچن.

يسوع مسيح (Christ) وٽ هڪ ڀيرو، رنڊي دوڙندي سهڪندي پهتي. هن جي پويان مشتعل ”غيرت مندن“ جو هجوم هو، جن ڪيس سنگسار ڪرڻ ٿي گهريو. هن يسوع مسيح کان رحم جي پناهہ گهري. يسوع مسيح جوش ۾ اٿي بيٺو ۽ هٿ ڪري پٿر اڇليندڙن کي چيائين، ”اي غيرت وارو! آهي ڪو توهان مان جنهن گناهہ نہ ڪيو هجي، جو معصوم هجي، سو پهرين هن عورت کي پٿر هڻي!“ سڀ لوئيا شودا! ٻوٿ ڀيلڙو ڪري موٽي ويا، ڇو تہ هو سڀ گناهگار هئا!

(21- سومر 1991ع جاڳو)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

ايوان اقتدار ۾ ڌاڙيل رساگير ۽ پاتاريدار

جتي ٽريئون قربيون هجن، جتي روزانو سئو ڏيڍ سئو ماڻهو اغوا ٿيندا هجن، جتي معصوم ۽ ابهم ٻارن کي ٻينگ لاءِ اغوا ڪيو ويندو هجي، اتي انسان پاڻ کي ايڏو بيوس محسوس ڪري ٿو، جو هن لاءِ ڪا واٽ ڪانه ٿي بچي!

حڪومت ڇڻ آهي ئي ڪانه! جڏهن چار پنهنجو بچاءُ پاڻ ڪرڻ لاءِ ڳوناٺن کي پنهنجي بچاءَ لاءِ هٿيار ڏيڻ جو اعلان ڪري ته ان مان معلوم ٿي چڪو ته حڪومت پنهنجي ابتدائي بنيادي سبب ۽ وجود کان انڪاري آهي. رياست ۽ حڪومت جا بنيادي فرض آهن شهريءَ جي جان ۽ مال جي حفاظت ڪرڻ. حڪومت ۽ رعيت جي وچ ۾ بنيادي سماجي معاهدو اهو ئي آهي ته حڪومت رعيت جي جان ۽ مال جي حفاظت ڪري.

روزانو اخبارون اغوا، خون، ڌاڙن، ڦرن جي خبرن سان ڀريل آهن. جڏهن کان ساڻير ٿي آهي، تنهن سنجهير ته دهشت گردي ۽ امن جي تباهيءَ جا ايترا واقعا روز ٿيا هجن. هڪ ڏينهن اندر ملڪ ۾ ايترا پر تشدد واقعا ٿيندا رهن ٿا، جيترا اڳي سال ٻن ۾ به نه ٿيندا هئا. روڊ، گهٽيون ۽ شهر سلامتيءَ جي احساس کان وانجهجي ويا آهن. بسون، ويگنون ۽ ڪارون ڏڙن ڏڙن ڌاڙيلن هٿان روزانو رستن تي ڦرجن ٿيون. ڏڙن ۽ بس لوڊ جي حساب سان ماڻهو اغوا ٿي رهيا آهن. ريلن ۾ سفر خطرناڪ ٿي چڪو آهي. باقي رهي هوائي جهاز ذريعي مسافري، سا عوام ته ٺهيو پر وچولي طبقي جي پهچ کان به پري آهي.

ڌاڙيل، رساگير، پاتاريدار، اقتداري ايوانن جي اندر وڏي تعداد ۾ موجود آهن ۽ ٻڌي حساب سان پنهنجا ووٽ نيلام ڪن ٿا ۽ ماڻهن جي جانين سان ڪيڏندا رهن ٿا. جيڪي جوابدار اتفاقاً جهلجن ٿا، ته اهي به مٿان ٽيليفون تي ڇٽي وڃن ٿا. جيل ۽ لاڪپ ڀڃي، پڪڙيل جوابدار فرار ٿيڻ ڏنا وڃن ٿا. هيڏو زبردست سپاهه، رينجرس، خاص سلامتيءَ وارا ادارا، سڀ هن بي سلامتيءَ ۽ بادشاهه گرديءَ واري دور ۾ بيوس نظر اچن ٿا. صنعت ڪار، استاد، ڊاڪٽر، انجنيئر اغوا ٿي رهيا آهن. ايتري قدر جو هاٿي سچا ڪامريڊ به اغوا ڪري ٻينگ وصول ڪيو وڃي ٿو. اڄ جيڪي ڪراچي يا اسلام آباد جي ڪوٺين ۾ پوليس ۽ فوج جي حفاظت هيٺ آهن، تن لاءِ "سڀ خير آهي." "سڀ خير ٿي ويندو" وڏيرا نديرا سڀ ٻڌندڙ ٻيڙيءَ تي سوار آهيون ۽ غريب سپاهي ۽ آفيسر جيڪي واقعي ڌاڙيلن سان مقابلو ڪن ٿا، سي ڌاڙيلن جي گولين جو ڪاڄ ٿي رهيا آهن. هڪ اڌ ڌاڙيل جيڪڏهن مري به ٿو ته به ماڻهن کي اعتبار ڪونه ٿو اچي ته ڌاڙيل مارياڻون يا غريب بي پهچ ڳوناٺا.

www.sindhsalamat.com

وقت جا حاڪم به پاڻ کي بيوس سمجهي رهيا آهن. اڳيان پويان پوليس جا قافلا هلن ٿا. تڏهن هڪڙو ايس ايچ او صاحب پنهنجي ٿاڻي کان ٻاهر ٿو نڪري ۽ وري چند منٽن يا ڪلاڪن ۾ نقلي مقابلا ڏيکاري، ڪوڙيون ڊائريون تيار ڪري واپس ٿاڻي تي وري ٿو ۽ پوءِ ٽيليفون مٿان ٽيليفون ۽ وائرليس تي مٿين کي انهن نقلي مقابلن ۾ پنهنجي نقلي همت جا فرضي داستان بيان ڪري ٿو. مٿين کي به خبر آهي ته داستان ڪوڙا آهن، پر ڪوڙ سچ جو فيصلو ڪير ڪري؟ جلدي پريس ڪانفرنس سڏائي اعلان ڪن ٿا ته هي تير ماريوسين ۽ هو ڌاڙيل پڪڙيوسين. هاڻي ته پريس ڪانفرنس به جهيڙي جو روپ اختيار ڪري ويئي آهي. اخبار وارا پوليس ۽ وزيرن جي ڳالهين ۽ بيانن کي ڪوڙو سمجهن ٿا ۽ پڙهندڙن ۽ ڦرجندڙ پبلڪ جو وشواس ۽ ڀروسو حڪومت جي بيانن تان کڄي چڪو آهي. صنعتون سنڌ مان کڄي پنجاب ۽ سرحد وڃي رهيون آهن. ڳوٺ خالي ٿي رهيا آهن. ڀڄندڙ وارا ماڻهو سلامتيءَ جي تلاش ۾ ننڍين ڳوٺن کان وڏن ڳوٺن ۽ وڏن ڳوٺن کان شهرن ڏانهن لڏي رهيا آهن ۽ انهن لڏيندڙن ۾ کي ڪاڪو ۽ خابرو به آهن، جيڪي وري شهرن اندر امن امان کي غارت ڪري رهيا آهن.

واپاري ان ۽ زرعي شيون وڻڻ کان هٿ جهلي، ڪم ڪري رهيا آهن. ڪميشن ايجنٽ ۽ ريزڪيءَ وارا ڪارخانن ڏانهن ايندي ويندي ڦرجي وڃن ٿا، کڄي وڃن ٿا.

هيءَ صورتحال ڪيترو وقت هلندي، چئي نه ٿو سگهجي. ماڻهو ڪنهن کي دانهن ڏين. ڪنهن کي فرياد ڪن. ڪيڏانهن لڏي وڃن. ڇا ڪن؟؟.....

پوليس اسٽيشن تي ته ڌاڙيلن جا حصيدار ويٺا آهن. ڌاڙيل سڄاڻي به فريادي سندن نالا ڪڍڻ کان، ايف آءِ آر ۾ نالا داخل ڪرائڻ کان ڪترائن ٿا. ڪورٽن ۾ مر... ي ۽ شاهد ڌوهارين کي سڃاڻپ ڪرڻ کان انڪار ڪن ٿا، ڇو ته ڪين خبر ... ڌوهارين جي سڃاڻپ ڪرڻ جي معنيٰ يقيناً موت يا سڄي گهر ٻار جو ... م آهي. اسان جي شير بهادرن وارا اعلان ته سڀ خير ٿي ماڻهن کي تسلي ڪونه ٿا ڏين. ماڻهو چون ٿا سڀ ڪوڙا قيسر لنڊ آهن......

حاڪمو! جواب ڏيو؟ آهي ڪو توهان وٽ هن بي سلامتيءَ ۽ بي چينيءَ جو علاج؟ وري به چند هفتن اندر امن آڻڻ جا ڏنا ڏئي من جان ڇڏائي سگهو. انسان صدين کان ڏئڻ تي ته جيئندو آيو آهي، پر اهو وقت پري ڪونهي، جڏهن اسان جي ملڪ جو پيسيل، ڏڌل غريب، ڏتڙيل، ۽ ظلم جي گهاڻي ۾ پيڙيل، عوام پڇندو ته ”آخر ڪيستائين هن نموني توهان ڏڦيڙ ۽ ڏاڍ کي قائم رکندا.؟“

(2- اپريل 1992ع روزاني جاڳو

www.sindhsalamat.com

هڪ نئين پارٽي

گذريل ڪن سالن کان بين الاقوامي ڪميونسٽ تحريڪن، خاص ڪري سوويت ڪميونسٽ پارٽي ۽ اوڀر يورپ جي ڪميونسٽ تحريڪن جي اندر اهو سوال اٿندو رهيو آهي ته ڪميونسٽ پارٽين کي ساڳين نالن ۽ پروگرامن سان قائم رکجي يا ٿوري ناليءَ مٽ ڪري ۽ جمهوريت جو وڏو ڊوز ڏئي، زندهه رکيو وڃي.

ڪوريا، ويتنام، چين، انڊونيشيا، برما، ڀارت، ڪيوبا، سائوٿ آفريڪا ۽ خود پاڪستان اندر ڪميونسٽ پارٽين پنهنجا وجود ٿوري گهڻي ڦير ڦار سان قائم رکڻ جو فيصلو ڪيو آهي، جنهن جو کين حق آهي. پاڪستان جي موجوده حڪمران ۽ مخالف ڌرين کان شڪايت اها آهي ته سواءِ پيپلز پارٽيءَ جي، ٻيون سڀ پارٽيون، بنيادي طور تي، صوبائي پارٽيون آهن. موجوده آءِ جي آءِ حڪومت جو بنياد پنجاب ۽ فوج تي آهي. عوامي نيشنل پارٽي گهڻو ڪري سرحد تي دارو مدار رکي ٿي. پاڪستان نيشنل پارٽي، بلوچستان نيشنل موومينٽ ۽ نواب اڪبر بگٽيءَ واري جمهوري وطن پارٽيءَ جو بنياد بلوچستان تائين محدود آهي. سنڌ جون سموريون پارٽيون، جيئي سنڌ محاذ، جيئي سنڌ ترقي پسند پارٽي ۽ ”سنڌو ديش“ جا علمبردار به سنڌ ۾ آهن، ۽ سنڌ جي حقن لاءِ گڏجي جدوجهد ڪرڻ بدران هڪٻئي ۾ برسرپيڪار آهن، ۽ سنڌين باهمي ڪشمڪش هلي رهي آهي. ايم ڪيو ايم صرف ڪراچيءَ جي مهاجرن تائين محدود آهي. ڌاڙيلن جون پنهنجون پارٽيون آهن، جيڪي مڪاني ليول تي اغوا، ڦرون، ڌاڙا ۽ ٻين عوام دشمن سرگرمين ۾ مصروف عمل آهن ۽ فوج، سلامتيءَ وارن ادارن، ۽ پوليس لاءِ، جمهوري عوامي ادارن ۾ مداخلت لاءِ روزانو بنيادي سبب پيدا ڪندا رهن ٿا. ائين پيو لڳي ته مضبوط پارٽي صرف فوج آهي، ۽ ٻيون سموريون پارٽيون ڪٺ پتلين وارو ناچ ڪري رهيون آهن. هر ڪردار پنهنجو پنهنجو مقرر رول ادا ڪري، فوج کي اسان جي هر سماجي، دماغي، سياسي ۽ ثقافتي سرگرمين ۾ مداخلت ۾ ”گهسِ بيٺ“ لاءِ دعوت ڏيندو رهي ٿو. ويچارا دانشور ۽ اهي سياسي ماڻهو، جي پيدائشي، طبقاتي ۽ فطري طرح سياستڪار، ”انقلابي ۽ سياسي پکوڙا“ ناهن، تن وري وسيع بنيادن تي جمهوري فورم قائم ڪيا آهن؛ جن مان ڪي قومي حقن، ۽ ڪي وري بنيادي انساني حقن جي نالي ۾، مختلف صوبن جي اندر پنهنجو موسمي ۽ محدود وجود قائم رکن ٿا. سيمينار ته جنگ فورم کان وٺي ”ارتقا“ جي فورم تائين پوري ملڪ اندر ڪيترائي ٿيا آهن. ڪاهي ڌر جا پراڻا ڪامريڊ جيڪي مختلف پارٽين ۾ سياست ڪندا هئا، يا ڪندا آهن، سي سڀ پنهنجي ليڊرن ۽ پارٽين کان بيزار آهن ۽ تاس جي پتن وانگر مختلف پارٽين ۾ سرڪيوليٽ ڪندا

www.sindhsalamat.com

رهن تا.

ان ڪري پوري ملڪ اندر ملڪ گير بنيادن تي جمهوريت، سماجي انصاف، قومن جي آزادي ۽ خود مختياريءَ، نيڪي ۽ شرافت تي قائم، سياست ڪرڻ لاءِ، مختلف وقتن تي، مختلف پارٽيون، گروهه ۽ نيڪ ماڻهو ملندا رهيا آهن؛ ۽ آخر اهو طئي ٿيو آهي ته 30 اپريل ۽ پهرين مئي 1992ع تي، لاهور ۾ اهڙي پارٽيءَ ڪليءَ طرح پبلڪ آڏو پيش ڪئي ويندي، جنهن ۾ سمورن صوبن ۽ علائقن جا ماڻهو مدعو ڪيا ويندا. عام اصول، جن تي اتفاق راءِ ٿي چڪو آهي، سي هي آهن:

1- ته اها پارٽي ڪنهن خاندان جي ملڪيت يا پڇ لٽڪائو نه هوندي، خواهه اهو خاندان ولي خان جو هجي، نواز شريف جو هجي، محمد خان جوڻيجي جو هجي يا بزنجي يا ڀٽن جو هجي.

2- ته اها پارٽي پاڪستان جي وجود کان انڪاري نه هجي؛ ۽ پاڪستان جي پلي بري وجود کي تسليم ڪندي، ان اندر قومن جي وجود، آزادي، خود مختياري، خوشحالي ۽ غير مرڪزي جمهوريت لاءِ ڪوشان هجي.

3- ته اها عوام جي مختلف محنت ڪش طبقن: هارين، مزارعن، ڪمين، ڪاسبين، ڇُهڙن، چمارن، غريبن مسڪينن، ڌڪيل ذاتين، قومي لساني ۽ مذهبي اقليتن لاءِ احترام عزت، برابري، سماجي انصاف، روزگار، تعليم، صحت ۽ قانون جي حڪمرانيءَ لاءِ ڪوشش ڪندي.

اهي قدر حاصل ڪرڻ لاءِ جيڪي طريقا، سي جمهوري ۽ آئيني ڪندي؛ اهي قدر حاصل ڪرڻ لاءِ جيڪي روزگار، تعليم، صحت ۽ قانون جي حڪمراني لاءِ طريقا هوندا. ۽ موجوده لاقانونيت، نراجيت، افراتفريءَ کي ڀنجو ڏيڻ لاءِ، سمورين پارٽين سان سهڪار جو هٿ ڊگهيڙيو ويندو.

هيءَ پارٽي نه پاڻ کي ”عقل ڪُل“ سمجهندي ۽ نه وطن دوستي، عوام دوستي، جمهوريت نوازي جي ٺيڪيداريءَ جي دعوي ڪندي. سڀني عوام دوستن لاءِ، ان جا دروازا هر سطح تي، گڏجي، ڪم ڪرڻ لاءِ، يا ان ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ، کليل رهندا.

هن پارٽي جي محرڪن مان ڪنهن کي به اها غلط فهمي نه آهي ته هو اڪيلي سر يا پنهنجي مٿي، ڪي وڏا ڪارناما سر انجام ڏئي سگهندا. هن پارٽيءَ جا ڪارڪن ۽ ڪنوينر اها اميد رکن ٿا ته سڀني پارٽين اندر نيڪي ۽ شرافت جي سياست جي خواهش رکندڙ، سندن ساٿ ڏيندا؛ ۽ پنهنجي پارٽين، علائقن ۽ گروهه بندين کان مٿي ڏسندي، پاڪستان اندر وسندڙ سڀني قومن، ٻولين، ماڻهن ۽ محنت ڪشن سان همدردي ۽ محبت جي ورتاءَ کي عام ڪرڻ لاءِ پاڻ پتوڙيندا.

هيءَ پارٽي عوام جي دشمنن جي دشمن هوندي؛ ۽ عوام جي دوستن جي

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

دوست. منهنجي پنهنجي سيني ترقي پسندن، ڪامريڊن، دانشورن اديبن ۽ مختلف سياسي پارٽين جي اڳواڻن کي نماڻي گذارش آهي، ته عوام جي مفادن جو خيال رکندي ۽ عوام مان تضاد ختم ڪرڻ لاءِ، هن پارٽيءَ ڏي پنهنجي شفقت ۽ محبت جو رويو اختيار ڪندا ۽ ان کي پنهنجو مدِ مقابل يا مخالف سمجهندي، ان کي پنهنجو دشمن نه سمجهندا، بلڪ عوام جي ڀلي ۽ سماجي انصاف قائم ڪرڻ لاءِ، پنهنجي عملي تعاون ۽ ذهني قبوليت جو مظاهرو ڪندا.

هن ملڪ کي شرافت ۽ نيڪيءَ جي تمام گهٽي لوڙ آهي. اڄو ته ڀلائي ۽ نيڪي چاهيندڙ گڏجي، ظالمن، رت چوسيندڙن، ڦورن، لوٽن، سياسي جادوگرن ۽ عوام جي مختلف طبقن ۽ قومن کي ويڙهائيندڙن خلاف اٿي، ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي اڳتي وڌئون ۽ هن پاڪستان اندر صحيح جمهوريت، قومي انصاف ۽ مجبورن ۽ پورهيتن لاءِ بنيادي انساني حقن ۽ احترام تي ٻڌل معاشري قائم ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪريون، جنهن لاءِ ٿيتاليهن- چوئيتاليهن سالن کان وٺي عوام ۽ سندن خير خواهي ۽ نيڪي چاهيندڙ تڙپندا رهيا آهن. اچو ته ملڪ جي حاڪمن کي گڏجي مجبور ڪريون ته هو عوام جي حاڪميت قبول ڪن ۽ عوام جا نوڪر ۽ ٻانها ٿي ڪم ڪن.

(14- اپريل- 1992ع- روزانه جاڳو)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

نيو ورلڊ آرڊر ۽ آمريڪا

عراق کي شڪست اچڻ بعد، هر هنڌ سوچيو پئي ويو ته هن ڌرتيءَ تي ڪجهه وقت امن رهندو، ۽ جنگ جا ڪڪر ٽڙي پکڙي ويندا. هڪ سال کان وڌيڪ وقت گذري ويو- جو عراق گڏيل قومن جي سلامتي ڪائونسل آڏو هار قبولي؛ ۽ هار جي شرطن جي پوئواري ڪندي، گذريل سال اندر وقتي ناراضگيءَ جو اظهار ۽ وقتي ڪُلي جوابي غصي ڀريل گفتار جي، عراق گڏيل قومن جي حڪمن جي پيروي ڪندو رهيو آهي ۽ اڄ به پنهنجي فوجي صلاحيتن جي تباهيءَ ۾ گڏيل قومن جي ماهرن جي ٽيمن سان تعاون ڪري رهيو آهي؛ ماهر، جيڪي قانوني لحاظ کان گڏيل قومن جا آهن؛ پر حقيقت ۾ آهي ماهر گهڻي ڀاڱي آمريڪا جا آهن ۽ آمريڪي مقصدن جي پورائي ڪري رهيا آهن.

عراق جي جنگ جو هڪ اڻ سڌو نتيجو سوويت يونين جو منظر تان هٽڻ ۽ سابقه سوويت وفاق اندر گڏيل قومن جي شيرازي منتشر ٿيڻ ۾ پڻ لڪتو آهي. آمريڪا جي صدر صاحب جي خواهش ته سوويت يونين درهم برهم ٿي وڃي، سا پوري ٿيندي ڏسڻ ۾ اچي ٿي.هاڻ اتي ڪهڙو نئون ورق ورندو ۽ ڪهڙا نوان گل ٽڙندا، ان جو پتو ناهي. البته بش صاحب کي هڪ ارمان دل ۾ رهجي ويو ته هو صدام حسين کي اقتدار مان ڪيرائڻ ۾ جنگ دوران ۽ جنگ کان پوءِ به ڪامياب نه ٿي سگهيو آهي. مٿو ڪروڙ ڪُرد قوم ايران، ترڪي ۽ عراق جي وچ ۾ فوٽ بال لڳي پئي آهي. ڪويت جا امير جمهوريت قائم ڪرڻ جا انجام ڏيئي انهن واعدن تان ڦري چڪا آهن. ڇهه سئو تيل جي کوهن جي باهه اُجهامي وئي آهي، پر ڪويت جي حڪمرانن جي انتقام واري حوس ۾ ڪائي ڪمي ڪانهي ۽ موجوده صورتحال جو فائدو وٺندي هو عظيم تر ڪويت جو خواب پورو ڪري رهيا آهن.

صدام حسين کي نه ڪيرائي سگهڻ جي خفت مٽائڻ لاءِ ۽ شرم پرچائڻ لاءِ آمريڪا جي صدارت لاءِ اميدوار بش صاحب ٻيو نشانو لبيا جي ڪرنل قذافيءَ کي بڻايو آهي، لبيا مٿان آمريڪا ٻه دفعا اڳيئي بمباري ڪري چڪو آهي، پر نه سندس انتقام جو جذبو ٺنڍو ٿيو آهي، نه وري اسرائيل کي هن مان خاص تسلي ملي آهي، وايون ٻتال ٿيل، عرب ملڪ جيڪي ڪويت کي هڙپ ٿيڻ تي عراق خلاف آمريڪا جا مدد گار ٿي ويا هئا، سي ٻئي عرب ملڪ مٿان، هڪ وسريل ننڍڙي واقعي کي تيليءَ مان ٿنڀ بڻائي، آمريڪا طرفان لبيا مٿان نئين يلغار تي، پريشان ۽ ڪنهن حد تائين حيرت زده به آهن.

گڏيل قومن اندر پڻ سناٽي جي ٽٽڻ جي شروعات ٿي چڪي آهي. چين سميت ڇهن ٻين قومن، لبيا مٿان پابنديون وجهڻ لاءِ ووٽ ڪرڻ کان لنوايو. جيڪڏهن

www.sindhsalamat.com

چين انڪاري ووٽ ڪري ها تہ اهو ويٽو ليکيو وڃي ها. پر سنڌن ووٽ ڪان پري رهڻ بہ، گڏيل قومن جي سلامتي ڪائونسل اندر يڪمشتيءَ ۾، وڏي ڏار وجهي چڪو آهي. بُشَ جو مقصد، آمريڪن ووٽرن کي صدام جو سِرُ پيش ڪرڻو هو. جي صدام نہ، تہ قذافيءَ جي پسپائي بہ آمريڪن ووٽرن کي خوش ڪرڻ لاءِ پلو ڪم ڏيندي!

ارڙهين اڻويهن صدي سامراجي يورپي قومن ۾ خاص طور انگلينڊ جي گنبوٽ GUN - BOAT ڊپلوميسي جو دور ليکبو آهي. 1854ع ۾ آمريڪي جنرل ڪمانڊر پيري جپان کي التيميٽم ڏئي مجبور ڪيو تہ مغربي قومن لاءِ پنهنجا دروازا کولي ۽ يورپ جي قومن کي آميريڪي صدر مُنرو MONROE چتاءُ ڏنو تہ اتر ۽ ڏکڻ آمريڪي کنڊ ۾ سنڌن دخل اندازي برداشت نہ ڪئي ويندي، جنهن کي مُنرو ٿئي وري MONROE DOCTRINE چيو وڃي ٿو. يو ايس اي جيڪا انگريز سامراج - دشمن انقلاب ذريعي وجود ۾ آئي، جنهن پهريون وفاقي- آئيني جمهوري نظام ڏنو. يو ايس اي جنهن پهريون بنيادي حقن جو چارٽر پنهنجي آئين ۾ شامل ڪيو. يو ايس اي جنهن 1864ع ۾ هڪ خونريز خانہ جنگيءَ بعد غلاميءَ جو خاتمو آندو. يو ايس اي جنهن ليگ آف نيشنس ۽ يونائيٽيڊ نيشنس کي وجود ۾ آڻڻ ۾ پنهنجو ڪردار ادا ڪيو. يو ايس اي جتي اڄ بہ ڪو امريڪن شهري لارڊ ليڊي نہ آهي ۽ نہ ٻين ملڪن کان ڪوبہ آمريڪن اهڙو لقب وٺي سگهي ٿو. يو ايس اي جتي مزدورن ۽ سرمائيدارن جا اڪثر جهڳڙا بنا هڙتال جي حل ٿين ٿا. يو ايس اي جتي ڪارا ۽ گورا آئين جي نظرن ۾ برابر آهن. اُها يو ايس اي اڄ هڪ بين الاقوامي داداگير بڻجي، ڪن قومن کي ڌ ڪيون، ڪن کي ٿيلها، ڪن کي ڌڪا ۽ ڪن قومن جي حڪومتن جي ڀاڙ پٽڻ ۾ مصروف آهي.

مڃجي ڪٿي تہ قذافي ٺرڙو آهي، جو هو آمريڪي خدا جي آڏو گوڏا کوڙڻ کان انڪار ٿو ڪري. پر آمريڪا جا انصاف پسند دانشور ۽ دنيا ڀر جا ايماندار ماڻهو، جيڪي آمريڪا جا ڪن ڳالهين ۾ طرفدار بہ آهن، اهي چئي سگهندا تہ ڪهڙي ملڪ جي اندروني چڪتاڻ ۾ آمريڪي سي آءِ اي جو هٿ ناهي؟ ڪن کي ڇيرا ڏئي ميڙائي ويڙهائن ٿا. ڪٿي پنهنجي مخالفن کي مارائن ٿا ۽ ڪٿي انقلاب دشمن تحريڪن جي طرفداري ۽ تنظيم ڪن ٿا. اڄ جيڪڏهن صحيح اندازو لڳايو وڃي تہ چين اندر هڪ خونريز خانہ جنگيءَ جي آبياريءَ لاءِ آمريڪا ڇا نہ ڪيو! عرب قومن کي اسرائيل جو مطيع ڪرڻ لاءِ 1947ع کان دٻاءُ وجهندو رهيو آهي. 1967ع کان وٺي اسرائيل عربن جي سرزمين تي دخل انداز. اڄ بہ دنيا ڀر جي ملڪن ۾ آزاديءَ جا پروانا مشين گڻن جو کاڄ ٿي رهيا آهن. پر آميريڪا کي پنهنجي دهشتگردي نظر ڪانہ ٿي اچي. ڪير انهن کي چئي تہ پنهنجو منهن

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

پنهنجي تاريخ جي آئيني ۾ ڏسو ته توهان آمريڪي، پنهنجي آزادي ۽ جمهوريت واري انقلاب کان ڪيترو ڏور پهچي چڪا آهيو. صدر بش نه جارج واشنگٽن آهي، نه لنڪن آهي روز ويلٽ، پر هو غلامن جو جمعدار نظر اچي رهيو آهي ۽ شيڪسپيئر جو يهودي ڪردار شائلاڪ Shylock آهي، جنهن کي انساني گوشت جو پائونڊ کپي!

(23- اپريل- 1992ع- روزانه جاڳو)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

افغان انقلاب جي شرڪت

اِميد اها ڪئي پئي وڃي تہ افغانستان جو ثور انقلاب (ڪميونسٽ انقلاب) آخري هڏڪين ۾ آهي ۽ "مجاهدن" جا ڪٽڪ مالِ غنيمت ورهائڻ لاءِ ويچاري افغانستان تي ٽُٽي پوڻ جي انتظار ۾ آهن. پر في الحال هڪٻئي جي پيچ ۾ هٿ اٽن تہ مٿان سندن مخالف گروهہ اڳ نہ وڃي ڪابل جي دسترخوانن تي ويهي! يار سڀ گوشت جا ڪوڏيا، رڍون ٻڪريون تہ افغانستان ۾ ٻچيون ئي ٿوريون هونديون باقي "ماڻهو بوءِ........ ماڻهوءَ بوءِ........" ڪندا آدمخور ڇاڻ ڪابل مٿاڻ لٿا. پوءِ ممڪن آهي تہ جھڙيءَ طرح انڊونيشيا ۾ دينِ اسلام جي نالي ۾ پاءُ پاءُ ڪي ڪٺو، پائٽي چاچي ڪي ڪٺو ۽ چاچي پائٽي ڪي ڪٺو، اھو حال ڪابل ۾ بہ ٿي وڃي. نجيب اڄا گڏيل قومن جي دفتر ۾ ايڙيون رڳڙي، منٿ ميڙ ڪري ٻاهر وڃڻ جي درخواست ڪري رهيو آهي ۽ وڃڻ جي واھ اڃا ڪانهيس.

هن سڄي تماشي ۾ هڪ عقل جو آواز، ڪمانڊر مسعود جو آهي، جو ڪابل ۾ داخل ٿي چُڪو آهي ۽ مجاهدن جي گڏيل ڪائونسل جو وزير دفاع ٿاڦيو ويو آهي. ڪمانڊر مسعود افغانن ۾ سهپ، پائيچاري ۽ دنيوي حڪومت قائم ڪرڻ لاءِ آواز اٿاريو آهي. افغانستان ۾ ڪيتريون مذهبي ۽ لساني اقليتون آهن، جن ۾ وڏي ۾ وڏي اڪثريت پشتو ڳالهائيندڙن جي آهي. ٻئي نمبر تي فارسي ڳالهائيندڙ آهن، جن ۾ محمود غزنويءَ کان وٺي ويندي نادر شاھ تائين سمورا، ايران مان ڪاهون ڪندڙن جو اولاد آهن. تاجڪ، جيڪي بہ هڪ قسم جي فارسي زبان ڳالهائن ٿا ۽ هزارا ۽ ترڪمان بہ آهن. سُنين جي اڪثريت آهي ۽ شيعہ بہ وڏي تعداد ۾ آهن. روسي انقلاب جي اچڻ کان گھڻو اڳ، سردار عبدالرحمان، موجوده افغانستان جو بنياد رکيو هو ۽ روسي انقلاب کان اڳ ۽ انقلاب کان پوءِ افغانستان تي اتر – اوپر کان روس ۽ ڏکڻ کان انگريزن جو دٻاءُ، پنهنجي هندستاني سلطنت جي بنياد تي، قائم ٿيو هو ۽ وڌندو رهيو هو.

پاڪستان قائم ٿيڻ بعد، انگريزن جي جاءِ، آميريڪن اثر ورتي ۽ في الحال لڳي ائين پيو تہ آميريڪن نہ صرف افغانستان ۾ ڪميونسٽ حڪومت کي ڪيرائڻ ۾ ڪامياب ٿيا آهن، پر روس جو شيرازو برباد ڪرڻ ۾ بہ افغانستان اندر وھيل، روسي رت، ڪافي ڪردار ادا ڪيو آهي.

وچ ايشيا جون نام نهاد مسلمان جمهوريتون، جيڪي بظاهر روس کان ڇڇنديون نظر اچن ٿيون، سي بہ واٽي تي بيٺل نظر اچن ٿيون. سئو فيصد تعليم

www.sindhsalamat.com

يافته. ستر سالن کان وٺي ڪميونسٽ سوچ ۽ نظرين تي پليل ۽ ڪميونسٽ طور طريقن تي هلندڙ مَشاق سياستدان، دين ۽ دنيا جي پلصراط تان هوشياريءَ سان لنگهي رهيا آهن. دين وارا انهن کي ايران، پاڪستان ۽ سعودي عرب طرف گهلڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن، پر سائنسي علمن کان واقف ۽ ڪميونسٽ، ديني جنون جي اثر کان خائف آهن.

چنگيز خان جي قرلت ۽ تباهي آڻيندڙ حملن مان ساهي پٽي اجان مسلمان قومون ۽ سلطنتون ترڪيءَ جي خلافت هيٺ گڏ ٿي مس ٿي رهيون هيون، جو هڪ طرف اتر - اوير کان زارن جي روس، متن دباءُ آڻڻ شروع ڪيو ته ٻئي طرف ڏکڻ ۽ اوير کان انگريزن ترڪي ۽ سندن اثر هيٺ مسلمان ملڪن کي سوڙهو ڪرڻ شروع ڪيو. ايتري قدر جو پهرين جنگ عظيم ۾، ترڪيءَ جي سلطنت جي موت جي وارنٽ تي خود ئي پنهنجي صحيح ڪري ڇڏي. ترڪيءَ ان وقت کان وٺي دنيا ڀر جي مسلمان ملڪن ۾ اڄ به هڪ سيڪيولر سلطنت جو بهترين نمونو پيش ڪري رهي آهي!

پاڪستان، جيڪو نهيو ئي ان بنياد تي هيو ته هي هڪ مسلمانن جي گهڻائي وارو، پر سيڪيولر ملڪ ٿيندو. ان ۾ اڄ به دين ۽ دنيا جو جهيڙو هلي رهيو آهي. ملن جي بيشمار ڪوشش جي باوجود 1988ع جي منصفاني اليڪشن ۾ هڪ عورت بينظير ڀٽو ملڪ جي وزير اعظم چونڊجي آئي! ۽ اڪثر مُلن کي اسلام اندر هڪ عورت جي حڪمرانيءَ لاءِ گنجائش پيدا ڪرڻ جي ضرورت پيش آئي! اڳاتو به سيڪيولر فيلڊ مارشل ايوب خان جي مقابلي ۾ مِس فاطمہ جناح کي مُلن ئي صدارت لاءِ اميدوار بيهاريو هو!

هاڻ سوال ٿو اٿي ته اسانجا اسلام پسند ۽ مختلف دنيوي ۽ سياسي نظريا رکندڙ، جيڪي افغانستان ۾ زور آزمائي ڪرڻ لاءِ هڪٻئي سان برسر پيڪار آهن، آهي ڪٿي تا وڃي دنگ ڪن!؟ نظر ائين پيو اچي ته پاڪستان، جيڪو هن وقت تائين ويهہ پنجويهہ مجاهد گروپن کي اَنّ، ڌن، بندوق، بارود پهچائيندو رهيو آهي، تنهن کي نظر انداز ڪندي، افغان گروپ پنهنجي من ماني ڪرڻ شروع ڪن.جي ائين ٿيو ته پوءِ پاڪستان جو الله واهي آهي. جو ته افغانستان ۽ سرحد ۽ بلوچستان جي وچ ۾ ڪا قدرتي رنڊ روڪ آهي ڪانہ ۽ ممڪن آهي ته انقلاب ۽ رد انقلاب، تشدد ۽ رد تشدد جا شعلا سرحدون ٽپي پختونخواهہ ۽ بلوچستان کي ڀسم نہ ڪري ڇڏن. ياد رکڻ جي ڳالهہ آهي ته جنهن وقت قبائلي لشڪرن کي ٽيڪر ڏئي 1948ع ۾ ڪشمير ۾ موڪليو ويو هو، ته بعد ۾هن ڪشمير جي هندو، مسلمانن سان جيڪي تعديون ڪيون هيون، تن کان مجبور ٿي پاڪستان جي چاليهہ هزار فوج اچي موچڙا هڻي قبائلين کي پوئتي ڌڪيو هو.

www.sindhsalamat.com

جيڪڏهن هينئر به افغانستان، قبائلي علائقن، ۽ پاڪستان جي پشتون علائقن ۾، ڪي هٿيار بند ڇڪتاڻون ٿيون، ته پاڪستان جي پوري فوج به ويهين صديءَ جي آخري دور جي مجاهدن کي، جيڪي بمن ۽ ميزائلين سان ليس آهن، تن کي روڪي نه سگهندي.

اقتدار تي حاوي صاحبو! پاڪستان جا حاڪمو! توهان هڪ اهڙو فصل پوکيو آهي، جنهن جا ڪنڊا ايندڙ پيڙهين تائين اسان جي مختلف قومن کي ڏنگيندا رهندا!
(30- جون- 1992ع- روزانه سنڌ سجاڳ)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

سنڌ ۾ فوجي ايڪشن I

اج جنهن صورتحال مان سنڌ گذري رهي آهي، اتي سنڌي باشعور انسان، دانشور، اديب، وڪيل ۽ سجاڳ ماڻهو پاڻ کي سوچڻ ۽ ٿياس تي ٽنگيل ٿو سمجهي. چوڪ چوڪ تي سجاڳ "سلامتيءَ وارا ادارا" هٿيار بند، رائيفلن سان آيا سوال جي نشاني بڻيل کڙا آهن... سوال، جيڪي اسان سيني جي ذهن اندر آهن، اسان جي ضمير کي جنجهوڙي رهيا آهن، جيڪي هر ڊرائينگ روم، اسيمبلي، سياسي ميڙ ۽ چانهه خاني جي اندر پڇيا وڃن ٿا ته هاڻ ڇا ٿيندو؟ سنڌ جو ڇا ٿيندو؟ سنڌي ماڻهن جو ڇا ٿيندو؟ ڇا سنڌ ۾ امن قائم ٿيندو؟ يا شمشان يوميءَ جهڙو سناٽو، "ڇا هت انسانيت وري موٽي ايندي يا وحشين ۽ درندن جو، دهشتگردن ۽ ڌاڙيلن جو راڄ رهندو؟ ڇا هت عقل ، فهم ۽ سمجهه جي ٻولي هلندي يا ڪلاشنڪوف ۽ بمن جا آواز ٻڌڻ ۾ ايندا؟ ڇا اسان موٽي هڪ مهذب، پر امن، مفاهمت ۽ جمهوري طور طريقن سان هلندڙ صورتحال قائم ڪنداسون، يا ٽڪراءُ، جهيڙي، فساد ۽ مارا ماريءَ جي ماحول ۾ ڀسم ٿي وينداسين؟."

هي آهن سوال، جيڪي هر سنڌيءَ جي، ڇهين بجي شام کان پوءِ، ٻيڪڙيل دروازي کي کڙڪائي، گهنٽي وڄائي، ڪلاشنڪوف جا برسٽ هٽي، راڪيٽ لانچر جا ڌماڪا ۽ ٽي وي ، ريڊيو ۽ اخبارن ۾صاحب اقتدار صاحبن جا بيان پڙهي، ٻڌي، ڏسي ته، "سڀ خير ٿي ويندو. چند ڏينهن، چند هفتن ۾ سڀ خير ٿي ويندو.." ڀروسو، وشواس، اعتبار، باهمي مدد ۽ سهڪار جون واٽون، سڀ منجهيل نظر اچن ٿيون. بلوچستان جو علائقو، جنهن لاءِ مان خود فخر سان چوندو هوس ته قبائلي نظام آهي، پر اتي ماڻهو امن ۾ آهي. پر اتي به امن کي غارت ڪيو ويو ۽ پشتون، بلوچ ۽ بلوچ زگري اختلافات کي هوا ڏني، ماڻهوءَ کي ماڻهوءَ جو ويري بڻايو ويو. اسلام آباد ۽ ان سان ڳانڍاپو رکندڙ پنجاب ۽ سرحد جا صوبا، افواهن ۽ حڪومت طرفان اطلاعن ۽ غلط اطلاعن، ترديدن ۽ ترديدن جي ترديدن ۾ مبتلا آهن. قرار ۽ چين، جيڪي نيزي جي نوڪ تي ويٺا آهن، تن کي به نصيب ڪونهي. اٽڪل به سئو سال اڳ نيپولين چيو هو.

(You can conquer with bayonets, but you can not sleep on bayonets)

(سنگينن سان توهان فتح ڪري سگهو ٿا، پر سنگينن مٿان سمهي نٿا ڪري سگهو)۽

سو اسان وارا محافظ، دوست، حاڪم، قانون ساز ۽ فاتحان پاڪستان، فاتحان افغانستان ۽، ڪشمير کان پئسفڪ سمنڊ تائين، ضياءُ الحق جي نظريي

www.sindhsalamat.com

هيٺ اسلامي سلطنت جا خواب ڏسندڙ، اڄ سنڌ جي ڦيٽ ۾ لهي پيا آهن. خدا کين فتح ڏيندو، سڪون ڏيندو يا جنت نصيب ڪرائيندو، ڪير ڄاڻي؟

سنڌ وڏي ڦيٽ آهي. ”مسئلن جو صوبو“ ”هندوستان جو مخفي ڪارڊ“ سنڌ، جنهن سواءِ پڻ تن شهيدن ۽ چند عزتدار سياستدانن جي، ڳاڙهي سمنڊ کان وٺي پئيسفڪ سمنڊ تائين بدمعاش ۾ بدمعاش لفنگا، ملڪ وڪڻڻ وارا سياستدان پيدا ڪيا آهن، جن سنڌ کي، عزت ۽ نفرت جي گڏيل طوفانن جي وچ ۾ هڪ عالمگير سوال بڻايو آهي. اها سنڌ اڄ به سوال بڻجي گهٽڻ کي غرق ڪرڻ لاءِ تيار بيٺي آهي.

فوجي آپريشن ٿيندو؟ شروع ٿي ويو؟ شروع ٿيڻ وارو آهي؟ پر چوڻڪ چوڻڪ، گهٽي گهٽي، ڪچي پڪي تي بيٺل جوان، جواب ڏيڻ لاءِ، ذهن ۾ گهڙڻ لاءِ تيار بيٺا نظر اچن ٿا. حڪمن جي انتظار ۾ پنهنجن پراون ٻنهي دٻاءَ هيٺ، حڪم جا ٻندا پنهنجي هٿيارن سان تيار بيٺا آهن. مئي جي آخري حصي ۾ 45 ڊگري سينٽي گريڊ گرمي، جنهن ۾ ه ٿيارن کي هٿ لائيندي هٿ سڙن ٿا، رستن، واٽن، چوڻڪن، گهيرن گهٽڻ تي هر ننڍي وڏي، اگهي ۽ سگهي کي لاهي. تصديق ڪرڻ جي ڪوشش ڪن ٿا ته ڏاڙيل ڪير آهي ۽ ڀاڳيو ڪير؟ ڏاڏا، غريب مسڪينن سان سٽيل آهن. 109، 110، ڪرائيم ڪنٽرول ۽ تفتيش (Investigation) لڳ آندل عام ڏوهن ۾ گرفتار ماڻهو، پوليس لاءِ ڦرمار جو ذريعو بڻيل آهن. ڏوهي هڪ سيڪڙو به نه، بيگناهه نوانوي سيڪڙو ٿاڻن تي واڙيل آهن. ٻنا ليکي چوڪي جي. ڪورٽون بيزار، لاچار، جج روز محشر کان ايترو خائف نه آهن، جيترو پوليس جي آڌو ٻي وسيلي ۽ ٻي يارو مددگار آهن. ماڻهو، عام ماڻهو، مسڪين ماڻهو، ذلت ۽ ڏاڍ جا ماريل ماڻهو، پنهنجي دٻايل ۽ هيسيل ايم. بي ايز ۽ ايم اين ايز جا دٻايل ۽ ستايل ماڻهو وڃن ته ڪاڏي وڃن؟ ڪنهن کي فرياد ڏين؟

ڏاڙيل ته سرعام، دهلن ۽ دمامن جي وچ ۾، ڪيل اعلانن مطابق ڪچي ۾ آيل درياهه جي ٻوڙ ٻوڙان مان نڪري، پوليس جي حفاظت ۾ ڪم ڪندڙ ٻيڙين تي چڙهي، ٻا سلامت پڪي، ۽ تنهن کان پوءِ جبل تي روانا ٿي چڪا آهن. باقي سلامتيءَ وارا ادارا ٻوڙا سٽيندا، ٿم جي سوئرن کي ٿاهيندا، ڪن سنهن ٿلهن خابرن، رهندن، ۽ چورن ۽ ڳنڍيڇوڙن کي، وڏا ڏاڙيل ظاهر ڪري، سنڌ فتح ڪري موٽي ويندا. ته منٺي عرف قربان ڪلهوڙو، جنهن جي گرفتاري يا مارڻ تي وڏو انعام رکيل هو، سو ٻڌوسين ته گرفتار به ٿيو ۽ ٻڌوسين ته ڇٽي به ويو. ماڻهو سوال پڇن ٿا ته، واقعي ته – منٺي گرفتار ٿيو آهي يا گرفتار ٿيو هئو ۽ جيڪڏهن هن کي ڇڏيو ته ڪنهن ڇڏيو ۽ جيڪڏهن گرفتار آهي ته ان جي تشهير جو نه ٿي

www.sindhsalamat.com

ڪئي وڃي؟

اسان منتظر آهيون ته سنڌ ۾ امن ٿئي. سنڌ ۾ رهندڙ هر باشندو سک ۽ چين سان رهي سگهي. ڌاڙيلن ۽ پيا ڌوهه ڪندڙن، نشي جا اڏا هلائيندڙن ۽ نشي جو واپار ڪندڙن کي ختم ڪيو وڃي پر ائين نه ٿئي جو سڪون سان گڏ آلا به ڦاتحن جي غضب جو نشانو بڻجي وڃن. ڪيڙا مار ڦوهاري سان ڪيترا ڪارائتا جانور به ختم ٿي ويندا آهن. سنڌ اندر هن صفائي جي مهم جو مقصد ۽ غرض ايجا به منجهائيندڙ سوال پيدا ڪندڙ آهي ته ڌاڙيلن سان گڏ "سياسين" جي صفائي نه ٿي وڃي. ايندڙ چند ڏينهن ثابت ڪندا ته موجوده مهم جو مقصد، ڌوهارين جي صفائي آهي يا "سياسين" جي؟.

(18- جون- 1992ع- روزانه سنڌ سجاڳ)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

يوسف جکراڻيءَ جو قتل- فوجي ايڪشن II

"يوسف ڪير هو؟"

"امان! يوسف ڪير هو؟"

"بس ڪَرِ پُٽَ! اڃان تہ هاڻ؛ ويچاري جو لاش پٽس جي گهر اڇلي ويا هن، پوءِ ٻڌائيندي ماڻ؛ تہ يوسف ڪير هيو؟"

"امان! بابا ڪاڏي ويو؟"

ٻارن ڪئي پاڪر ۾ ڪري يوسف جي ونيءَ چيو، "يوسف توهان جو پيءُ هو، (سڏڪندي) سنڌي هو...... (ڳوڙها اگهندي) هن کي ملٽريءَ وارن ماري ڇڏيو......"

" چاچا! مون کي ٻڌاءِ تہ يوسف کي ڇو ماريائون......؟"

"مير دوست يوسف جي ڏکاري پيءُ، جنهن جو هر سڏڪو، هر ڳوڙهو سڪي چڪو هو، بلڪل صاف لفظن ۾ چيو:

"ڇهين تاريخ رات جو ٽين بجي، هو هن جي اوطاق تي آيا؛ انهن سان ڪنڊ ڪوٽ جي پوليس بہ ساڻ هئي. هڪ مئجسٽريٽ بہ هو ۽ ڪجهہ ملٽريءَ وارا ميجر مرزا جي اڳواڻيءَ ۾ هئا. چيائون: "يوسف ڪٿي آهي..... يوسف ڪير آهي؟" چيائين، مان يوسف آهيان...."

اڇا تہ هو يوسف..... جيئي سنڌي بنتي هو...... "را" کي ايجنٽ هو........ وه سنڌ کي تصوير يي اوپر سي ديوار سي اتارو اور وه اس کو يي ديوار سي توڑدو......"

هڪ تصوير جيڪا ڀت تي لڳل هئي، جنهن ۾ سنڌ جو نقشو هو، ۽ ٻيو هڪڙو ڪاشيءَ جي سر تي اڪريل سنڌ جو نقشو هو، جن ڏانهن ميجر اشارو ڪندي پنهنجي جوانن کي اُڪتي ڪيو. اُئين يوسف کي ڪٺي ويا....

"مون سٽين جون 1992ع تي هاءِ ڪورٽ جي چيف جسٽس، صدر، وزير اعظم پاڪستان ۽ سنڌ جي وزير اعليٰ کي تارون ڪيون تہ مون کي انديشو آهي تہ منهنجي پٽ کي ماريو ويندو. ڪو تدارڪ ٿئي."

"اُئين تاريخ ڪنڊ ڪوٽ ۾ پوليس اسٽيشن تي پوليس پاران فرياد داخل ٿي تہ يوسف جي گهر مان شراب ۽ نشي آور شين جون بوتلون اسان کي هٿ ٿيون آهن، ۽ ڪي فحش ڪيسٽون برآمد ٿيون آهن. قلم 4 - 3 نشي خلاف آرڊيننس ۽ پي پي ڪي جي قلم 292 هيٺ ايف آءِ آر داخل ٿي. ۽ مئجسٽريٽ ڪان سٽن ڏينهن جو رمانڊ ورتو ويو. ان ۾ لکيل هو تہ "پوليس جي درخواست مطابق رمانڊ

www.sindhsalamat.com
Gul Hayat Institute

وڏيڪ سٽ ڏيڻهن لاءِ ڏجي ٿو ۽ جوابدار ڪنهن به تشدد ۽ ايذاءَ جي شڪايت ڪونه ٿو ڪري."

مئجسٽريٽ انڌو هو! هن اکيان نه يوسف هو، نه سندس ساٿي دودو هو!، جو ساٿس گڏ گرفتار ڪيو ويو هو. مئجسٽريٽ اکيون ٻوٽي ريمانڊ جو پيپر صحيح ڪيو هو ۽ چپ پيڪوڙي پنهنجي منهن تي ڪارنهن ۾ پريل هڪ خيالي هٿ گهم يو هئائين. پورو شهر ڇاٽي پيو ته يوسف تي قهر نازل ڪيو ويو هو. ڪيس ڏنب پٽي ڏنا ويا. سندس جي ڪوري وانگر ٻرندڙ اکين ۾ تيزاب اوتيو ٻي ويو ۽ دوزخ روشنيءَ آڏو ڪيس بيهاريو ويو هو.

"قبول ڪرو..... ڪه تم هندستاني ايجنٽ هو.... قبول ڪرو ڪه تم وهان سي پئسي ليتي هو..... قبول ڪرو..... نعره لڳائو.... "پاڪستان زنده باد...."

۽ يوسف زور سان نعرو هنيو، "جيئي سنڌ"...... سنڌ زنده باد پنجيتاليهن سالن جو ٻروچ سنڌي پنهنجي ڪٽڙيل ڏاڙهيءَ سان نشي پيتل Sam Son وانگر ٿاٻڙندو، ڪمري اندر پنوائيون ڪائي ڪري رهيو هو، ته وري ڏنڊن جي ٻوڇاڙ سان ڪيس ايو ڪيو پئي ويو. ڏڪ ڏڪ سان سندس ڪل لهندي پئي وئي ۽ يارهين تاريخ سندس پيءُ کي پنو عاقل جي ڇانوڻيءَ تان اطلاح ڏنو ويو ته يوسف مري چڪو آهي.... ۽ سندس لاش موڪليو وڃي ٿو. "ڪنڌ ڪوٽ ٿاڻي تي سندس انتظار ڪيم. عيدالاضحيٰ جي رات سندس لاش پنو عاقل جي هڪ ايمبولينس گاڏيءَ ۾ پوليس وارا ڪٽي اسان جي ڏاڏاڻي ڳوٺ گلشير جکراڻي ۾ تڙ تڪڙ ۾ لاهي ائين پڳا، ڄڻ ڇاڻ مٿن گهيرو ٿيندو، ۽ هو سر بچائي نڪري ويا." پر انهن مان به ڪن جي اکين ۾ ڳوڙها هئا، ۽ هو دٻيل آوازن ۾ پاڻ ۾ سرٻاٽون ڪري انهن مٿان لعنت موڪلي رهيا هئا. جيڪي زنده يوسف کي ڪٽي ويا ۽ موٽ ۾ سندس ڳوٺ جي ماڻهن کي، سندس ٻڍي پيءُ ۽ ماءُ ۽ سندس نو ورني ڪنوار کي هڪ ڇچريل، دونهاتيل، ڏنبيل، ڪل لٿل لاش آڻي ڏنو هو.

جهڙي طرح يسوع مسيح جو لاش ٽئين ڏينهن تي سندس لڪل ساٿين صليب تان لاٿو هو! جهڙي طرح Spartacus جو لاش روم مان نڪرندڙ هڪ پراڻي رستي تي هڪ ٽياس تي ٽنگيل هو، جنهن کي لاهڻ جي اجازت ڪنهن کي به نه هئي. ۱۹۷۲-۷۳ع جو يوسف جکراڻي، جيئي سنڌ تحريڪ جو سرواڻ ۽ جي ايم سيد جي هر ميٽنگ ۾ ڪلاشن ڪوف کڻي سندس حفاظت ڪندڙ يوسف، جنهن

www.sindhsalamat.com

۱۹۷۰ع کان پوءِ هر ڊڪٽيٽر، هر ظالم، هر Tyrant جي حڪمراني ۾ جيل ڪاٽيا هئا. يوسف، جو اڌڙ عمر کي پهچي ٿڪجي ٿڪجي، پنهنجي ڳوٺ ڪنڊ ڪوٽ ۽ ترَ پاسي جي ڪن سماجي ڪمن ۾ مصروف هو. يوسف، جو ڪافر واٽين جي مندرن، گهرن ۽ لڄن جي بچاءَ لاءِ پهرا ڏئي وقت ڪاٽي رهيو هو. يوسف، جو جيئي سنڌ جي نوَن جيالن کان وسري چڪو هو، تنهن کي ماري، قتل ڪري، سنڌ جي قاتلن امر ڪري ڇڏيو.

انگريزن جي باوردي غلامن جي ٽين چوٿين پشت، هٽلر جا روحاني اولاد؛ جن پاڪستان آرميءَ جي نام نهاد HONOUR کي بنگال بعد، بلوچستان بعد، سرحد بعد، ۽ پنجاب سنڌ ۾ پنهنجي يونيفارم کي داغدار ڪيو هيو. جن مقدس اسلام کي هڪ خونخوار، وطن دشمن، عوام دشمن، قوم دشمن نظريو ڪري پيش ڪيو هو. اهي ساڳيا جوان وري هڪ دفعو ثابت ڪري رهيا هئا ته هو قذاب آهن. پاڪستان جي آئين جون ڌڄيون اڏائيندڙ هر ڊڪٽيٽر ۽ ٽائرنٽ جا غلام ۽ مولي بخش آهن ۽ سچو پٽر آهن.

جن ثابت ڪيو آهي ته هر دفعي جڏهن به پاڪستان کي نالي ماتر جمهوريت ملي آهي ته ڪن پنهنجي ملڪ جي ماٺهن، پائن، پينرن کي موچڙن هڻڻ، ذليل ۽ اگهاڙو ڪرڻ ۽ قوم جي ڏٿين کي لائين لڳائي زنا ڪرڻ ۾ ڪابه گهٽتائي ڪانه ڪئي آهي. ڌاڙيل جيڪي سندن ئي پاليل، پرورش ڪيل، وڌايل آهن، انهن کان بچائڻ جي بهاني، اسان جي ئي گهرن ۾ ڪاهي پيا آهن. ۽ جيئي سنڌ، جي نقشي کي اسان جي دلين ۽ ديوارن تان مٽائڻ لاءِ هٽلر جي STORMTROOPER وانگر چتا ٿي پيا آهن.

شاباس، جنرل جمشيد ملڪ!

تو چيو، ”سنڌي دل جا هيٺا آهن. فوج جي هٿ چڙهندي ئي هارٽ فيل ٿي ٿا وڃن!“

ها صاحب، اسان سنڌي، جن جون پنهنجي خاندانن کان پري شاهي قلعي ۾ دليون نه ٽٽيون، توهان جي وڏن، جن شهيد حسن ناصر کي به ساڳيو يوسف جهڙو موت لاهور جي شاهي قلعي ۾ ڏنو هو. ياد آهي، توهان جي وڏن، جن کي تاريخ ۽ پاڪستان جون اعليٰ عدالتون غاصب ۽ ظالم چئي چڪيون آهن. ۽ يقيناً توهان جي وڃي کان پوءِ وري اسان جون عدالتون توهان جي مٿان قاتل ۽ غاصب جو لقب لائينديون.

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

بيشڪ اسان دل جا ڪمزور آهيون، پر اسان ڪي غدار جو طعنو نہ ڏيو. چو تہ اهو توهان جو ئي خانداني پيشو آهي. رنجيت سنگهہ جي فتح ڪان وٺي اڄ تائين توهان جا آبا و اجداد اهو ڌنڌو ڪندا اچن.

پاڪستان جو جهنڊو ڍاڪا ۾ سنڌين نہ جهڪايو هو. بنگالين سان زوري زنا ۽ ڏاڍ مڙسيون ۽ قتلام سنڌين نہ ڪيا هئا. اهي توهان جا پيش رو هئا. جن جي نالن تي اڄ بہ توهان فخر ڪري رهيا آهيو.

يوسف سنڌين ڪان وسري ويو هو. چو تہ گهٽيئي يوسف، ان ڪان پوءِ پيدا ٿي چڪا هئا. يوسف، سنڌ جو ڊي موبلائيزڊ سولجر هيو. پر توهان هن کي ماري زنده ڪري ڇڏيو ۽ اڄ ڪان پوءِ هر سنڌي ماءُ، يوسف جو نالو پنهنجي پهرئين ڄائي تي رکندي.

يوسف هڪ وسريل داستان، هڪ پراڻو قصو هو، وري نئون ٿي ويو. مير دوست! مهنجا ڀاءُ، اسان تنهنجي غم ۾ شريڪ آهيون. يوسف صرف تنهنجو نہ هو، منهنجو بہ هو، سڄيءَ سنڌ جو هو. يوسف سنڌ جي خوشحاليءَ ۽ جيايي جو عَلَم هو. پني عاقل ۾ ڪنڌ ڪوٽ جي دز، مٽيءَ رت ۾ ڀريل لاش جي روپ ۾ توهان سنڌ کي هڪ عَلَمَ ڏنو. سنڌ جي جهنڊي تي ڪهاڙيءَ جو نشان، هر سنڌيءَ جي دل تي سگريٽ جو ڏنب، يوسف مئو ناهي. زنده رهندو. سنڌ زنده رهندي ۽ اوهان، جن وري هڪ دفعو پاڪستاني فوج جي يونيفارم کي معصومن جي خون ۾ ٻوڙي داغدار ڪيو آهي، توهان جا پويان توهان کي ٽڪون هڻندا. چو تہ توهان پاڪستان جي نالي تي اسان کي پنهنجو ڪنڌ جهڪائڻ تي مجبور ڪيو آهي. دنيا جي قومن جي برادريءَ ۾ پاڪستان، پاڻ کي ڪنهن ٻئي ملڪ جو سڏائيندا آهن چو تہ توهان پاڪستان جي نامون کي هر دفعي ٻوڙيو آهي. هر دفعي پنهنجي ئي ماڻهن جي قتل ۾ پنهنجا هٿ رڱيا آهن.

(Your Honour is Dis Honour Stands)

پنهنجي وزير اعظمن جا قاتل. ڇهہ دفعا پنهنجي آئين سان مذاق ڪندڙ ۽ ان کي رديءَ جو ٽڪرو ڪوٺيندڙ، پنهنجي هڪ وزير اعظم کي هڪ Kangroo Court ذريعي ڦاهي چاڙهيندڙ ۽ خانگي قرض وصول ڪرڻ لاءِ، زمين جي تڪرارن ۾ فوج کي الجهائيندڙ، توهان قبول ڪري چڪا آهيو تہ هن دفعي جيڪي ئي ڪارناما توهان سر انجام ڏنا آهن، سي توهان جون غلطيون آهن، شيرانِ پنجاب، شيرانِ پاڪستان، توهان هڪ دفعو وري ثابت ڪري رهيا آهيو تہ اسان غلط

www.sindhsalamat.com

فهميءَ ۾ هئاسين تہ توهان ۾ ڪي عقلمند شامل ٿي چڪا آهن، پر نہ! توهان سڀ ماس ۽ مشڪن جا پتلا آهيو، پر ڪوپريءَ وارو خانو توهان جو اڄ بہ خالي آهي.

(25- جون- 1992ع- جاڳو)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

III ڪراچيءَ ۾ فوج جو ڪردار فوجي ايڪشن

منهنجي عادت آهي تہ هر ڳالهہ کي، هر ننڍي وڏي واقعي کي ڪنهن تاريخي پس منظر ۽ هڪ وسيع ڪينواس جي پس منظر ۾، ڏسڻ، سمجهڻ ۽ سمجهائڻ جي ڪوشش ڪندو آهيان. گذريل ٻن هفتن کان جيڪي ڪجهہ اسانجي سڳوري فوج ۽ ان جا اڳواڻ ڪري رهيا آهن، جيڪي سوئر، ٽمر مان ڪڍي نروار ڪري رهيا آهن، جيڪي سيڙهيون ٻرن مان ڇڪي ٻاهر ڪڍي رهيا آهن، جيڪي ڪيٽن اندر لڪل هڏاون پڃرا ظاهر ڪري رهيا آهن، نازي دورن جون يادون ڏياريندڙ اذيت گهر، ڦاسيون، انبوريون، ۽ بجلي جون ڊرل مشينون ۽ انهن اذيت گهرن جي جوڏاري روئندڙ، پٽيندڙ، رنيل، پائن کان وڇڙيل پينرن، پٽن کان وڇڙيل مائن ۽ ابهم ٻارڙن جي روح ڀٽڪي ۾ گهيريل ايم ڪيو ايم جي طرفان قائم ڪيل اذيت گهرن جا منظر جيڪي اڄ اڳيان اچي جڪا آهن ۽ اڃا آڏو اچي رهيا آهن، تن مان ٻي جنگ عظيم کان پوءِ جيڪا نازي ۽ فاشسٽ حڪومتن ۽ ٽولن ۾ پيچ ڊاهہ، پيچ ڊڪ ۽ فرار ٿيڻ وارا واقعا هئا، تن جي ياد تازي ٿي وڃي ٿي يا وري ويجهڙي دور ۾ ڏکڻ آمريڪا جي ڪنهن ملڪ، خاص ڪري چليءَ جي ياد تازي ٿي وڃي ٿي.

صوبائي ۽ قومي اسيمبلين جا ميمبر، هڪ، يڪمشت، هڪ مٺ پارٽي، جنهن جي اڻ چونڊيل اڳواڻ، "پيرجي الطاف حسين" جي حضور ۾ وزير، سفير طواف ڪندا نظر ايندا هئا، ظاهر ٿي چڪو آهي تہ هڪ منظم، خفيہ، قاتل پارٽيءَ جا سربراهہ، سرغنہ ۽ ڪارڪن هئا. ڪنهن ڪورٽ يا عدالت اڳيان هنن جي ڏوهن کي ثابت ڪرڻ ڪيو ويو آهي، هن وقت تائين هو چالان بہ نہ ٿيا آهن پر عوام کي ياد آهي تہ اهي اورنگيءَ جي پٺاڻن جي قتل عام ۽ سنڌين جي پهرين آڪٽوبر ١٩٨٨ع جي قتل عام جا ڪردار آهن، جن خلاف ايف آءِ آرون داخل ٿيل هيون ۽

جن ڏوهارين کي اڳين حڪومت عام معافي نہ ڏني هئي، سي گذريل حڪومت جي دور ۾ جيلن مان آزاد ڪيا ويا ۽ اهي سڀ ڪردار اڄ پنهنجي ليڊرن سميت اگهاڙا ٿي عوام جي آڏو اچي رهيا آهن. ظالم، قاتل، اذيت گهرن جا منتظم، ماڻهن کي ڦاهي چاڙهيندڙ، زنده انسان کي ڊرل مشين سان سوراخ ڪندڙ، خود پنهنجي مهاجر ورڪرن، ڪارڪنن کي مارائيندڙ ۽ اذيتون ڏيندڙ، پنهنجي ئي نياڻين جون

www.sindhsalamat.com

لچون لتيندڙ، ظاهر ٿي پيا آهن. اهي اسانجي صوبائي ۽ قومي اسيمبلين جا ميمبر، وزير ۽ مشير به آهن ۽ مهاجر سماج جا هلائيندڙ چلائيندڙ به. سوچيندي ذهن پريشان ٿيو وڃي ته ڪهڙي چنگيزي، هٽلري دور جا هي ڪارناما ٿي رهيا آهن. اڃا به انهن اذيت گهرن ۽ انهن جي هلائيندڙن جي پوري حقيقت به سامهون نه آهي، جو ته باڪو خود انهن ظالمن کان ڪجهه چڱل شخص آهن. جيڪي فوج جي ڪلهي تي چڙهي وري سنڌ ۽ پاڪستان مٿان حڪمراني ڪرڻ گهرن ٿا ۽ محلاتي سازشن ۾ شريڪ آهن.

ڪراچي، حيدرآباد، سکر، ٽنڊو الهيار، ميرپور خاص، ٽنڊو ڄام حقيقت ۾ اوباوڙي ڪان وٺي ڪيٽي بندر تائين، سنڌو درياهه جي اوير پاسي جيڪي اڻ سلجهيل، اڻ سمجهيل بي سبب قتل، لساني ۽ مذهبي ڌوهه ٿيا آهن، تن جي ڪنجي اڄا فوج ڪي ڳولي لهڻي آهي ۽ اها ڪنجي الطاف حسين ۽ سنڌس ڪارندن جي هٿ ۾ آهي. هر شهر ۾ ايم ڪيو ايم جا HIT SQUADS قاتلن جا مخصوص ٽولا منظم ڪيا ويا هئا، جن سوين هونهار نوجوانن، سنڌين، مهاجرن، پٺاڻن ۽ پنجابين جون زندگيون گل ڪري ڇڏيون ۽ سوين لولا لنگڙا، هيسيل، دٻيل سياسي ورڪر گمناميءَ جي زندگيءَ ۾ دفن ڪري ڇڏيا. مائرن جون خالي جهوليون، روئندڙ، راڙو ڪندڙ مقتول پٽن جا مهاجر پيءُ، جن کان هنن پنهنجا جوان پٽ کسي ورتا ۽ لکين مهاجر عورتن، مردن ٻارن ۽ نياڻين جي وشواس جو گهات ڪيو. لکين ڪروڙين روپيا ”غنڊا ٽيڪس“ وصول ڪري غريبن جي نالي ڪي ميلا لڳائي، پنهنجا گهر ڀريا، بنگلا اڏايا ۽ ٻين ملڪن ۾ اڪائونٽ کوليا..... اهڙن شڪارين، شودن ۽ سياسي لفنگن جي پٺ وائڪي ڪري، في الحال فوج ماڻهن جي ڪنهن حد تائين دل جوئي ڪئي آهي، مبارڪ آهي انهن کي، جن قيامت کان اڳ ستايلن جي ڦٽن تي ڪجهه ملم رکي آهي.

ڀروسو ڪونه ٿو اچي، اعتبار ڪونه ٿو پيدا ٿئي، جو ته هي جيڪي اڄ درندا ڪري پيش ڪيا وڃن ٿا، سي خود ضياءُ الحق جا پيدا ڪيل آهن ۽ ضياءُ الحق جو سحر سندس مئي کان چار سال پوءِ به حڪمرانن جي ايوانن تي ڇانيل آهي. صدر اسحاق، آءِ جي آءِ، مسلم ليگ، نواز شريف، چوڌري شجاعت حسين، چوڌري نثار حسين، غلام حيدر وائين ۽ سنڌ جا سڀ وڏيرا، نديرا، مهاجر ايم ڪيو ايز ۽ ايم اين ايز سڀ ضياءُ الحق جي ستي پيٽل آهن ۽ اڃا تائين ضياءالحق جي بوتل مان پيئاريل ”وٽ“ جي نشي ۾ اسلام آباد کان مراڪش تائين حڪومت ڪرڻ جا خواب ڏسي رهيا آهن.

سنڌ جي صورتحال ايتري منجهيل آهي، جو نواز شريف ڪراچيءَ پهچڻ بدران تاشقند پهچي ويو ۽ ”پوئر سيد مظفر حسين شاهه“. جنهنجي باري ۾ يقين

www.sindhsalamat.com

سان چئي سگهجي ٿو تہ، هن هڪڙي ڪِوِلي بہ نہ ماري آهي، سو ٿي ويءَ جي ڪئمرا آڏو اکيون مٽي ڪري ڳالهائي نٿو سگهي. ڇو تہ گذريل دور جي ظالمن جا بار بہ هن معصوم ۽ يتيم کي کڻڻا آهن، سو ڪڏهن ڪيس صدر اسحاق جي حضور ۾ منٿ ميڙ ڪندو ڏسون ۽ ٻڌون ٿا تہ ڪڏهن فوج طرفان سنڌ اندر ڪيل گناهہ قبوليندي "١٦٤" هڪ سئو چوهٺ ڪندو ڏسون ٿا!

خوشيءَ جا ڪارڻ ختم ٿي چڪا آهن، خبر ناهي تہ هيءَ اسانجي فوج، ڏاهر جو هاٿي ٿي اسان کي لتاڙڻ شروع ڪندي يا اصل ظالمن کي هٿيڪو ڪندي يا سَڪن سان گڏ ساوا ساڙي، ظالمن سان گڏ معصُومن کي بہ پيڙهين ڇڏيندي. سنڌ گهٽين عظمتن جي مدفن آهي ۽ وڏيون وڏيون هستيون سنڌ جي ڌرتي ۾ دفن ٿي چڪيون آهن ۽ سنڌي قوم اڄ وائڙي تاريخ جي چوواٽي تي بيهي پڪاري رهي آهي تہ: "ظالمو! حساب ڏيو...." ۽ سنڌ جي معصوم پيڙهيل، عوام جي اها صدا ڪنهن حد تائين ورنائي ويندي يا وري نوان زخم ۽ نوان ڏنڀ سنڌ کي ڏنا ويندا؟!

(2- جولاءِ- 1992ع- جاڳو)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

فوجي ايڪشن -4

ائين پيو لڳي تہ جنهن نيت سان شروع ۾ فوج کي سنڌ ۾ "عمل Action ڪرڻ لاءِ آندو ويو هيو، سو مختلف سياسي ڌرين ۽ گروهن جي پاڻ ۾ ڏاڙهي پٽ جي نظر ٿي ويو آهي. صدر اسحاق، وزير اعظم نواز شريف، پنجاب جي وزير اعليٰ وائين، چوڌري نثار علي (جو موجوده دور ۾ گهٽو "چلتو" نظر اچي رهيو آهي) هر هڪ جي وائي الڳ الڳ آهي ۽ فوج جنهن کي پهريائين سنڌ ۾ غلط رستي تي لڳايو ويو هيو، تنهن اچا پنهنجي غلطي تسليم ڪري، پانهون ڪنجي، شهري دهشتگردن جي گردن ۾ هٿ وڌا مس، تہ ڪين وٽ پڪڙ شروع ٿي ويئي تہ "متان" "متان!" ۽ هاڻي لڳي پيو تہ فوجي ايڪشن متضاد ۽ واڻڙين ڳالهين ۾ منجهايو ويو آهي. ڪڏهن بيگناهہ عورتن ۽ ٻارن کي ماري معافي ورتي پئي وڃي تہ وقتي ڪين جڙتو ڏاڙيلن متان، لشڪر ڪشي ڪندي پيش ڪيو پيو وڃي. هن وقت تائين هن لشڪر ڪشيءَ جا نتيجا، "ٺائُه ٺائُه ٺش" نڪتا آهن. ڏسجي ائين پيو تہ بر سر اقتدار ماڻهن کي هاڻي اچي ڦڦڙيءَ ورتو آهي تہ هي تہ هنن ڏاڙهي ٻين جي هٿ ۾ ڏني آهي ۽ جن دهشتگردن جي ڪلهن تي سنڌن ڏوليءَ جو بار هيو. سي "ڪهار" ڪلهائي ڪيڏائي نڪري ويندا، تہ سنڌن ڏولي اچي پٽ پوندي. ايم ڪيو ايم جي استعيفائن سبب قومي اسيمبلي ۽ سنڌ صوبائي اسيمبليءَ جو وجود لوڏي ۾ اچي ويو آهي ۽ پ پ پ وارن جو فوج سان ڪو "ناهہ" ٿيو ۽ انهن بہ اهڙي پاليسي اختيار ڪئي، جنهن جي نتيجي ۾ هو بہ استعيفا ڏئي آيا تہ پوءِ سڀ ميدان ۾ ٻاهر نظر ايندا ۽ فوج برسر اقتدار نظر ايندي. جنرل آصف اقتدار نہ چاهيندي "نہ مان" "نہ مان" ڪندي بہ تخت تاج ڏانهن ڌڪبو پيو وڃي ۽ پوءِ هڪ ٻاگل جنرل ضياءُ جي جاءِ تي هڪ "عقلمند" ۽ "سمجهدار" جنرل برسر اقتدار اچي ويندو پر اسان جي ڪاڻ "ادو ويو، ادي آئي" وارو قصو ٿي ويندو! سنڌ ويچاري پراڻن "ڪالو نائيزرن، ۽ "نون فاتحن" جي چڪتاڻ ۾ ڳيا ڳيا نہ ٿي وڃي: سٺ ستر لک پراڻا (پارٽ مان آيل) مهاجر واڌو، ٽيهہ لک افغاني مهاجر، واڌو پنجويهہ- ٽيهہ لک دنيا پر جي چئن ڪنڊن ڪان آيل مهاجر، سنڌ سڄي سنڌن مهماني ٿي وئي آهي. ظاهر آهي تہ اسانجا پنجابي سڄڻ انهنڪي ڪي صرف "امن" کپي، جيئن هو سنڌ اندر ڪارخانا هٿي سگهن، ڪاروبار ڪري سگهن ۽ سک چين سان لکين ايڪڙ زمينون بچائي سگهن، جي هو مختلف براجن مان حاصل ڪري ويا آهن، پر بدهضميءَ ڪري پوريءَ طرح ڳڙڪائي نہ سگهيا آهن.

www.sindhsalamat.com

اسان ويچارا ٿيو پيا ڏسون! ڪڙمي ويچارا روئڻ ۾ لڳا پيا آهن. ڌاڙيل اجا بہ ڳوٺاڻن ۽ شهرين کي تاراج ڪري رهيا آهن، قتل ڪري رهيا آهن. اغوا ڪري رهيا آهن ۽ اهڙيءَ آسانيءَ سان. صفائيءَ سان ڪارروائي ڪري نڪري وڃن ٿا ڄڻ تہ سرڪار هو آهن ۽ مظفر شاهہ جي سرڪار ويچاري!؟! الائي آهي ڪٿي؟ آهي بہ الائي آهي بہ ڪونہ؟! ۽ فوجي ايڪشن سنڌ جي ذهن ۾ پوري احتياط ۽ بردباريءَ سان قدم رکندي ۽ ڇهن، ٻارهن مهينن جي دهلن دمامن وڄائي اچڻ ڪان پوءِ بہ ويسلائي ۽ وائڙائي جو شڪار ٿي ويو آهي!

ڪجهہ ترسو! ڪجهہ انتظار ڪيو! فتوا ايترو جلد نہ ڏيو! متان ڌاهر جا هاٿي، "اٺ" بي مهار، وري بہ پاڻ سنڀالي سياڻا ٿي، اسان کي ۽ پاڻ کي هن دلدل مان ڇوٽڪارو ڏياري سگهن! اهو ڇوڻ مشڪل آهي تہ هي ويري آهن يا واهرو!؟

(9- جولاءِ- 1992ع- جاڳو)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

شيعا - سني فساد في سبيل الله

پشاور ۾ پورن بندوبستن هوندي شيعا- سني فساد ٿيا آهن ۽ عاشورن واري ڏينهن اٺ ماڻهو قتل ۽ ڪيترا زخمي ٿيا آهن ۽ وزير اعظم جي اپيل ڪان پوءِ به سني علماء جو بيان اهو هيو ته اسان پنهنجي ماڻهن کي ضابطي ۾ نه رکي سگهنداسون ڇو ته اڳرائي شيعن ڪئي آهي، ۽ وري ٻئي ڏينهن به فساد ٿيا آهن.

اڪثريت جو فرض آهي ته اقليت کي حفاظت جو احساس ڏياري ۽ خود اسلام اندر اقلتين لاءِ تحفظات جو يقين ڏياريل آهي. پر هت پهرئين ڏينهن ڪان وٺي اسلام جي مقدس نالي کي استعمال ڪندي ٺورائيءَ وارن سان ڏاڍ مڙسي ٿيندي رهي ۽ هاڻي ته حالت اتي پهتي آهي، جتي مُلان وٽ نه تا ڏين ۽ شيعن جي پويان پئجي ويا آهن جن کي هميشه اسلام جي دائري اندر شمار ڪيو ويو آهي ۽ نه اسلام ڪان ٻاهر. ويجهڙائيءِ ۾ هر ڪو محسوس ڪندو رهيو آهي ته شيعن کي ايران جي پٺ آهي ته سنين کي سعودي عرب جي ۽ هر حڪومت مولوين کي خوش ۽ پنهنجو طرفدار رکڻ لاءِ سندن خوشامد ڪئي آهي.

چيو ويندو آهي ته اسلام ۾ ڪو برهمڻ ڪونهي، پر هتي جيترا فرقا ۽ جيترا مفتي ۽ پير ۽ علماء ڪرام آهن، ۽ جيتري هنن جي هلندي پڄندي آهي اوتري ڪڏهن به برهمڻن جي نه هئي. ورهاڱي کي اڳ سنڌ ۾ برهمڻ هڪ پوئتي پيل طبقو ليکيا ويندا هئا. ڪانگريس اندر پنڊتن ۽ برهمڻن جو اثر انڪري ڪونه هيو جو هو برهمڻ هئا. بلڪ ان ڪري هو ته هُو ملڪ اندر غير مذهبي بنيادن تي هلندڙتحريڪ آزاديءَ جا سرواڻ هيا. حقيقت اها آهي ته جناح صاحب جيڪا پاڪستان جي تشريح ڪئي هئي اها هڪ سيڪيولر حڪومت جي هئي. هن چيو هيو ته هن ڪان پوءِ سياست ۾ هندو مسلم چڪر نه رهندو ۽ سڀني جا حق برابر رهندا.

پر خود جناح جي دور ۾ ئي پنجاب ۽ سرحد مان هندو ۽ سک لوڏجي ويا ۽ هندوستاني پنجاب مان لوڏجي آيل مسلمان هتي آيا. نتيجي ۾ اقليتن لاءِ جيڪي تحفظات رٿيل هئا، سي عمل ۾ اچي نه سگهيا. ڏاڍ ۽ جبر جي شروعات غير مسلمن سان ٿي ۽ هلندي هلندي 1953 ۾ قاديانين کي غير مسلم قرار ڏيڻ لاءِ

www.sindhsalamat.com

شورش شروع ٿي ۽ پنجاب ۾ پهريون مارشلا قاديانين کي بچائڻ لاءِ لڳايو ويو ۽ سيني وڏن عالمن کي موت ۽ جنم ٽيپ جون سزائون ملتوي ڪورٽن ڏنيون هيون، جن کي خواجه ناظم الدين گهٽائي يا معاف ڪري ڇڏيو هو.

لياقت علي کي Obfectives Resolution بنيادي مقصدن وارو ٺهراءُ قبولي، آئين ساز اسيمبلي کان پاس ڪرائڻو پيو. پر جيئن جيئن وقت گذرندو ويو، ته مذهبي پيشوائن جي امداد حاصل ڪرڻ لاءِ هر ڊڪٽيٽر ۽ هر جمهوري وزير اعظم کي نالي ماتر اسلام جي برتري آئين اندر داخل ڪرائڻي پئي، ايتري قدر جو ڀٽو جنهن اسلام کي پاڪستان جو مذهب قرار ڏنو، (آئين جي ٻئي فقري ۾) جنهن شراب تي پابندي وڌي ۽ جنهن قاديانين کي مذهب اسلام کان (آئين ۾) ٻاهر قرار ڏنو تنهن کي ساڳين ئي ملن ۽ عالمن جي نمائندي ضياءالحق ڦاهيءَ چاڙهيو. ضياءالحق واري دور ۾ اسلامي سزائون رائج ڪيون ويون، شريعت ڪورٽون ڪڙيون ٿيون، وياج جيڪو هزارن سالن کان حرام هيو ان کي "مارڪپ" ۽ "نفعو" چئي حلال قرار ڏنو ويو ۽ اڄ به حڪومت شريعت ڪورٽ جي فيصلي خلاف سپريم ڪورٽ ۾ وياج کي بحال رکڻ لاءِ داعي ۽ ڪوشان آهي.

وري جنهن طريقي سان قومي ۽ نسلي بنيادن تي ماڻهن کي ويڙهايو ويو، افغانسان ۾ ڪميونسٽ حڪومت خلاف "جهاد" جي نالي ۾ لکين هٿيار ورهايا ويا ۽ سواداعظم ۽ هاڻ "صحابه" جي نالي ۾ هٿيار بند جماعتون ڪڙيون ڪيون ويون، ته صورتحال هاڻ حڪومت جي ڪنٽرول مان نڪرندي پئي وڃي. مذهبي جماعتن کي جيڪي رعايتون ڏنيون ويون سي سندن اقتدار جي حوس کي وڌائيندڙيون رهيون ۽ هاڻ موجوده صورتحال ۾ حڪومت لاءِ امن بحال ڪرڻ يا موت ڪاٽڻ نا ممڪن پيو لڳي. جيڪڏهن اڪثريت اقليت کي مارڻ لاءِ نڪري ته به حڪومت ٿورائي وارن کي بچائڻ لاءِ پنهنجي شهرت ۽ اثر قائم رکڻ لاءِ ڪجهه به ڪري نه سگهندي.

آخري هٿيار طور فوج استعمال ڪرڻ به ڏکيو ٿيندو پيو وڃي ڇو ته فوج ۾ به سني، شيعا، ۽ ٻين مذهبن جا ماڻهو (خاص ڪري ڪرستان) آهن ۽ انهن مان اميد رکڻ ته هو پنهنجي مذهب يا مسلڪ وارن ماڻهن کي مارين (انهن مٿان فائرنگ ڪن) ڏکي ڳالهه آهي.

هن صورت جو ڪو علاج آهي؟ ڪوبه نه، ڇو ته صورتحال اتي پهتي آهي جتي مولوي صاحبن مٿان ڪابه روڪ وجهڻ نا ممڪن ٿيندي پئي وڃي. شيعا ۽

www.sindhsalamat.com

سني ڀئي وڃي ٿي، برسر پيڪار ٿيندا پيا وڃن ۽ ٻاهرين جو دخل اسانجي ملڪ اندر وڌندو پيو وڃي ۽ اڌرنگ ۾ مبتلا حڪومتون، ان باري ۾ وڏيڪ ڪري به ڪجهه نه ٿيون سگهن.

(14- جولاءِ- 1992ع- جاڳو)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

ٽڪنڊي جا ٽي پاسا- ”صدر، وزير اعظم ۽ فوج“

ڏسجي ائين پيو ته پاڪستان ۾ اقتدار جا ٽي قابض سرچشما اڃا برابر هڪ جيڏا آهن. ڇڪتاڻ لاڳيتي هلي پئي ۽ فوج طرفان آئيني طرح وڌيڪ اختيار حاصل ڪرڻ لاءِ ڪشمڪش ۾ ڪين ڪرمنل پروسيجر ڪوڊ ۾، آرڊيننس ذريعي ترميم ڪري گرفتاري ۽ هٿيار هٿ ڪرڻ لاءِ وڌيڪ اختيار ڏنا ويا آهن. ۽ ان ترميم جو عمل پوئتي (Retrospective) هڪ تاريخ ٢٨ مئي ١٩٩٢ع کان جاري سمجهيو ويندو.

مٿين تبديليءَ مان ٻه ڳالهيون ظاهر آهن ته، جيڪي زيادتيون ٿيون آهن، انهن لاءِ قانوني بچاءُ پيدا ڪيو وڃي ۽ انهن ڏوهن خلاف جيڪا ڪارروائي ٿي آهي ۽ ٿي سگهي ٿي، ان کان فوجين کي معافي (Amnesty) ڏيڻ ۽ پيو ته آئين جي فقري ١٤٧ هيٺ آئايل فوجن، جنهن قلم ١٤٧ جون مختلف تاويلون ٿي رهيون هيون ۽ جنهن فقري ۾ فوجي ڪارروائيءَ جو ڪو ذڪر ڪونهي ۽ جنهنجو فوجي عمل سان ڪوبہ واسطو نظر ڪونہ ٿي آيو، تنهن کي پوئتي موٽائڻ.

هيترا قانوني ماهر حڪومت وٽ آهن پر تنهن هوندي آئين جي جنهن فقري هيٺ فوج اچي سگهي ٿي، اهو صحيح طرح نہ لڳايو ويو. ان لاءِ سبب صاف ظاهر آهي. فوج کي دهشتگردن ۽ ڌاڙيلن خلاف پورا اختيار ڏيڻ سان مٿان کان وٺي هيٺ تائين ڊينگو ٿي ڊيري ٿي ويندو. صدر پنهنجي نياڻي خلاف ڪو ائڪشن ٿيڻ نٿو چاهي. وزير اعظم پنهنجي وزارت ۽ سنڌ جي وزارت اعليٰ کي بچائڻ ٿو چاهي ۽ فوج کي مڪمل اختيار ڏيڻ سان وڌيون پڳون ڪرڻ جو امڪان آهي، ڇو ته ڏوهارين ۽ سندن سرپرستن سان اسانجون اسيمبليون پريون پيون آهن ۽ آخر وزير ۽ مشير انهن جي روئن سان ئي اقتدار جا مالڪ بڻيا ويٺا آهن. سچ ته اهو آهي ته واڳ ڏٽي واڳ پنهنجي هٿ ۾ رکڻ چاهن ٿا ۽ واڳ فوج جي هٿ ۾ ڏيڻ نہ ٿا چاهين ۽ فوج کي في الحال جيڪي اختيار آهن، سي بہ ڪافي آهن. ان ڪري هو ان تي صبر ڌري سگهن ٿا.

هن وقت فوج شهرن ۾ ڇاپا هڻي غير قانوني هٿيار هٿ ڪري رهي آهي ۽ سنهيون مڇيون ڦاسائي رهي آهي ۽ ٻهراڙين اندر ڪي نالبرا ڌاڙيل ماريا ويا آهن ۽ ڪي گرفتار ٿيا آهن، پر نسبتاً سڪون آهي، جنهن لاءِ ثبوت اهو آهي ته رستن سان، ريلن ۾ سلامتيءَ جو احساس وڌيڪ آهي ۽ وڌيڪ ماڻهو ڏينهن رات بنا خوف سفر ڪري رهيا آهن.

سنڌ جي ٻهراڙيءَ جي ماڻهن ۾ فوج بابت جيڪي انديشا پيدا ٿيا هئا سي ڪي قدر ٺري ويا آهن ۽ هاڻ ماڻهو فوج سان ڪنهن حد تائين تعاون بہ ڪري رهيا

www.sindhsalamat.com

آهن. پر ڪين خوف ۽ وسوسا آهن ته جڏهن فوج واپس ويندي ته پوءِ ڇا ٿيندو؟ ڇو ته باقي رهيل ڏاڙيل يا انهن جا عزيز وري به نوان پراڻا پَلوَ وٺڻ لاءِ پنهنجون ڪارروايون جاري ڪري ڇڏيندا. مسئلن جو حل نيٺ سماجي ۽ سياسي طريقي سان ئي ٿيڻو آهي. پيپلز پارٽي نئين معاهدي جي ذڪر ۾ مشغول آهي. نئون معاهدو ڪنهن سان؟ نواز شريف سان؟ صدر سان؟ يا فوج سان.؟ يا عوام سان؟

نئون معاهدو يا نئون آئين ڪير پاس ڪندو؟

ائين ترميم رد ٿيڻ سان صدر بي اثر ٿي ويندو. غلام اسحاق ڪڏهن به قبول نه ڪندو ته موٽي ١٩٧٣ واري آئين وارن اختيارن تي ڪفايت ڪري. نواز شريف ۾ ايتري ٿوم ڪانهي، جو ڪا اهڙي ناشانائتي ڳالهه واتان ڪڍي، فوج جيڪا مثلث ٽڪنڊي جو ٽيون پاسو آهي، سا اڄان ايتري وسيت نه ٿي پائي جو خود ڪا سياسي يا آئيني اکرائي ڪري ۽ نه ان ڪي ائين ڪرڻ گهرجي.

ڦري گهري ڳالهه اتي ٿي پهچي ته ملڪ جي مسئلن جو حل سياسي ٿيڻ گهرجي ۽ تنهن لاءِ ضروري آهي ته سياستدان ۽ پارٽيون ڪو (Consensus) يا هڪ اهڙو توازن قائم ڪن جو مخالف ڌر (يا ڌرين) جي ڳالهين کي ڌيان سان ڏنو وڃي ۽ من ماني نه ڪئي وڃي. ضرورت ان ڳالهه جي آهي ته خاص ڪري سنڌ جون حالتون ڌيان ۾ رکندي، مارشل لا کي سڏ نه ڏنو وڃي. ڇو ته مارشل لا جو مطلب اهو ٿيندو ته تون مان ۽ هو سڀ فوج جي رحم ڪرم تي ٿي وينداسون ۽ هن وقت تائين جو تجربو ڏيکاري ٿو ته فوجي سڀ فرشتا ڪونهن ۽ انهن مان ڪيترا پنهنجي فرض کان منهن موڙيندي، ذاتي انائن ۽ يارين دوستن جي مدد ۾ خانگي جهڳڙن ۾ پئجي پاڻ کي ۽ خود فوج جو نالو بدنام ڪن ٿا.

بي بي بي جيڪڏهن واقعي استعفا ڏيڻ چاهي ٿي ته اها عوام سان پنهنجي فرض کان منهن موڙيندي ۽ جيڪڏهن فوج سان ناهه ڪري استعفائون ڏين ٿا ته کهڙي پڪ آهي ته سمورين اسيمبلين جي هيٺ مٿي ٿيڻ کان پوءِ فوج ضياءالحق وارو دور وري نه دهرائيندي؟!

(23- جولاءِ- 1992ع- جاڳو)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

مهاجر ڪاڏي ويندا؟

سنڌ ۾ فوجي آپريشن ذريعي مهاجر قومي موومينٽ (ايم ڪيو ايم) سان وقت جي حڪمرانن مهاڏو اٽڪايوآهي. پهريائين تہ هڪ ڳالهہ صاف پئي آهي تہ، ڪوٺيو آهي پهاڙ ۽ نڪتو آهي رڳو ڪوئو! ڏيڍ هزار ايم ڪيو ايم جا ورڪر (دهشتگرد) گرفتار ڪيا ويا ۽ انهن وٽان نڪتيون، اٽڪل 400 ڪلاشنڪوفون بندوقون. چيائون پي تہ ڪراچيءَ ۾ لکين ڪلاشنڪوف آهن.

۽ وڏي ڳالهہ تہ ايم ڪيو ايم جي وڏن ليڊرن مان هڪ بہ نہ پڪڙيو آهي. حڪمران پارٽيءَ کي اڃا بہ اميد آهي تہ ايم ڪيو ايم وارا "راهہ راست تي اچي ويندا" ۽ "مسلم ليگ" (آءِ جي آءِ) سان سهڪار ڪندا.

وزير اعظم نواز شريف وري پراڻو سر آلاپيو آهي تہ مسلم ليگ ۾ نئون روح ڦوڪيو وڃي. مسلم ليگ ويچاري تہ محمد علي جناح جي وفات سان ئي ختم ٿي ويئي هئي ۽ ان کان پوءِ جيڪا مسلم ليگ جي نالي ۾ "تنظيم" رهي آهي اها وقت جي وزير اعظم جي رڌ پچاءُ ڪرڻ واري جماعت رهي آهي. جنهن لاءِ جيڪڏهن ثبوت جي ضرورت هجي تہ موجوده مسلم ليگ جي صدر محمد خان جوڻيجي کان پڇي ڏسو. ويچاري کي خالي ڪرسي آهي، سابہ ننڍا سهڻ؛ ۽ ان تان لاهڻ لاءِ بہ همراهہ ڪوشش ۾ آهن.

ايم ڪيو ايم جو بنياد مهاجرن جي نئين نسل تي رکيل آهي؛ ۽ ان جو فلسفو، جماعت اسلاميءَ کان جدا ٿيل (۽ ڪميونسٽ تحريڪ کان ڪٽيل) همراهن جي غير فطري ميلاپ مان نهيو آهي. عجيب ڪچڙي نهيل آهي، پر هڪ ڳالهہ صاف آهي تہ ان جو بنياد نسل پرستيءَ تي آهي، فاشزم تي آهي ۽ اهو چوڻ تہ ايم ڪيو ايم ۾ ڪو بنيادي ڦيرو اچڻ ممڪن آهي، اهو آهي ٻہرن کان ٻير گهرڻ.

ايم ڪيو ايم کي هڪ "هٿيار بند تحريڪ" جي شڪل ضياءَ جي دور ۾ ڏني ويئي ۽ هٿيارن ملڻ يا حاصل ڪرڻ بعد اها تحريڪ شهرن ۾ "حرفِ آخر"جي صورت وٺي وئي ۽ ڪنهن بہ مهاجر لاءِ ان جي خلاف ڳالهائڻ يا عمل ڪرڻ موت کي دعوت ڏيڻي هئي، جن مخالفت جو ساهس ڪيو، اهي فنا ڪيا ويا ۽ فرسٽ رپورٽ ئي داخل ڪونہ ٿيندي هئي ۽ جي ايف آءِ آر داخل ٿي تہ بہ دفتر

www.sindhsalamat.com

داخل، چو ته جوابدار جو نه نالو ئي ڪونه هوندو هو. ۽ نيٺ پوليس ۽ آفيسرن کي به زنده رهڻو هيو.

پ پ پ سان ايم ڪيو ايم جي 1988ع واري ناهه بعد ته هر وزير اعليٰ ۽ وزير اعظم کي عزيز آباد جي "پير" جي خوشامد ڪرڻي پئي آهي ۽ اڄ به حڪمران ۽ مخالف ڌر ٻنهي ايم ڪيو ايم جي "صالحن" مان اميد نه لاٿي آهي! فوج، حڪومت جي هن چٽائي سبب، خود به چٽائي جو شڪار آهي ۽ "وٺن" ته ڪنهن کي وٺن. ايم ڪيو ايم هڪ زير زمين تحريڪ ٿي ويئي آهي ۽ جيڪي همراهه جهليا آهن، انهن خلاف ڪيس ۽ شاهديون ڏيندو ڪير؟

ايم ڪيو ايم (حقيقي؟) ته اهو هوائي جهاز آهي، جيڪو زمين کان مٿي اٿيو ئي ڪونه ۽ ان کي شروع ڪرڻ وارا ۽ ان جا مددگار خود حيران آهن ته ڪن ته ڇا ڪن؟ ۽ الطاف حسين وِيٺو لنڊن مان بيان ڪڍي. هن کي رڳو صبر ڪرڻو آهي. ڦسجي ائين پيو ته اڻ سڌيءَ طرح پي ڊي اي وارا پڻ الطاف جي واهر ڪري رهيا آهن. جيڪڏهن پ پ پ وارن کا تحريڪ هلائي يا استعيفا ڏئي آيا ته سڄو ٽڪساٽ اچي پٽ پوندو ۽ ايم ڪيو ايم ۽ پ پ پ ٻئي مخالف قوتون رياستي تشدد کان بچڻ لاءِ هڪٻئي جا غير فطري ساٿي بڻجڻ تي مجبور ٿي پوندا.

هينئر ٿي سمجهه ۾ نه ٿو اچي ته فوجي عمل ڪنهن جي خلاف آهي؟ ايم ڪيو ايم خلاف يا پ پ پ خلاف يا ٻنهي جي برخلاف؟

اڃا ته ايم ڪيو ايم کي لڪ نه پيئي آهي ته فوج سنڌين بر خلاف آهي، چو ته حڪومت وارا چون ٿا ته آپريشن ڪنهن جي به بر خلاف ناهي سواءِ دهشتگردن جي ۽ دهشتگرد ڪير آهن؟ انهن جي سڃاڻپ ڪهڙي آهي؟ ڪير چئي؟!

سنڌ جا عوام ڳوٺن ۾ ڌاڙيلن جا ستايل ۽ شهرن ۾ دهشتگردن جا، وڃن ته ڪاڏي وڃن؟ دهشتگردن جا نمائندا سنڌ ۽ قومي اسيمبلي اندر حڪومت جون ٽوٽيون ٽنيا هڻا ۽ اهي ٽوٽيون ٽنيا استعيفا ڏئي ويا آهن ۽ ڳوٺن جي ڌاڙيلن جا نمائندا اڪثر حڪومتي پارٽيءَ اندر ويٺا آهن ۽ ٿورو گهڻو جيڪا پ پ وارا وٺ وراڻ اسيمبليءَ اندر ڪندا آهن، جي ان کان به ٿا انڪاري ٿين ته سنڌ جا غريب ڪنهن جو آسرو ڪن ۽ ڪهڙي وه وڃن، چو ته ڌاڙيلن کان وڌيڪ غريب ڳوٺاڻا گرفتار ٿي رهيا آهن.

اڄ به اسانجي سمورين بيمارين جو علاج سياسي ئي ٿي سگهي ٿو. سمورين عوامي ڌرين کي گڏجي، ڪنهن گڏيل عوامي پروگرام وسيلي، ماڻهن کي سهپ ۽ ڀائپيءَ جي بنياد تي رهڻ لاءِ تيار ڪرڻو پوندو. جنهن لاءِ ضروري آهي ته وطن دوستي جي هڪ هڪ هٿيءَ جي دعوائي ڪندڙ جي هر دعوائي کي رد ڪيو وڃي ۽ ه

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

قسم جي بالادستي ۽ ملڪ کي مال غنيمت طور ورهائي کڻڻ لاءِ هر ڪوشش جو جواب عوام جي مشترڪ سگهه کي اڀارڻ سان ئي ڏئي سگهبو.

مهاجرن جا ڳهٽڳهرا ڪهڙو رستو وٺندا؟ ٽاهه ۽ سهپ جو يا بالا دستيءَ ۽ حاڪميت لاءِ ڪشمڪش جو؟ وقت آيو آهي ته مهاجر ۽ هتان جا اصل باشندا، ٽڪراءَ ۽ جنگ جو رستو ترڪ ڪري، هڪ ٻئي سان ٺهي رهڻ جي واٽ ڳولهين ڇو ته ان ۾ ئي سڀني جو ڀلو آهي.

(30- جولاءِ- 1992ع- جاڳو)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

رٽائرڊ جرنل ۽ سياست

اڄڪلھ ڏسڻ ۾ ائين پيو اچي تہ ڪي جرنل صاحبان، جيڪي ڪجھ اڳي پردي پٺيان، فوجي رازداريءَ ۾ عملي زندگيءَ ۾ ڪري رهيا هئا. سي ڳالهيون ۽ پاليسيون ڪلئي عام، هوڪو ڏيئي ڪري رهيا آهن يا انهن جي وڪالت ڪري رهيا آهن. هن وقت تائين اتڪل چار جرنل صاحبان پنهنجي ڪارنامن ۽ سندن 11 سالن تائين سربراهہ، استاد ۽ محسن ضياءُ الحق جي پاليسن ۽ ذهني ۽ عملي لاڙن جو ذڪر ڪندا رهيا آهن ۽ ٻن سالن تائين جيڪا متن قانوني ۽ اخلاقي پابندي آهي تہ هوسياست ۾ نہ اچن، ان پابندي ڪان بہ ناواقف يا بي پرواهہ ٿا لڳن. هر حالت ۾ جن ڳالهين تان هنن پردو کنيو آهي اهي "ڌيان طلبَ" آهن.

رٽائرڊ جرنل يوسف ڪو ڪتاب لکيو آهي، جنهن ۾ هن آمريڪي سي آءِ اي ۽ حڪومت سان پاڪستاني آءِ ايس آءِ جي گهري تعلق جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن مان پتو پئي ٿو تہ ڪهڙيءَ طرح افغانستان ۾ پاڪبستاني حڪمران نہ صرف آمريڪا جي جنگ روس خلاف لڙندا رهيا آهن. بلڪہ آمريڪي اڳواٽيءَ ۾ وچ ايشيا جي سوويت جمهوريتن تي بہ حملا ڪندا رهيا آهن ۽ اتي سوويت حڪومت جا لاهہ پٽڻ جي ڪوشش ۾ رهيا آهن. هي قبوليتون اهو سمجهائڻ لاءِ ڪافي آهن تہ ڪهڙيءَ طرح اسانجا حاڪم نہ صرف "پرائي پٽ ۾ ڪپر" ٻڌڻ جا عادي آهن، پر سندن مقصد ۽ محرڪ هڪ "وڏو پاڪستان"، "عظيم تر پاڪستان"، "اسلامستان" قائم ڪرڻ آهي، جنهن جو پهريون پٿر هنن اسلامي افغانستان ۾ رکڻ جو سوچيو آهي ۽ اڳتي هلي سندس اميد اها آهي تہ هو انهن سابق سوويت جمهوريتن سان لاڳاپا قائم ڪندا. ايشيائي جمهوريتن کي هموار ڪرڻ لاءِ ڏاڍا جتن تي رهيا آهن. رڪاوٽ صرف اها آهي تہ هڪ تہ اهي "مسلم" ايشيائي جمهوريتون پاڪستان جي "خواهہ مخواهہ" نوازش ۽ محبت ڪان خائف آهن ۽ ٻيو تہ آمريڪا بهادر کي هاڻي ضرورت ڪانهي تہ پاڪستاني "بنياد پرست" مسلمانن کي افغانستان کان اڳتي وڌڻ ڏين. جو تہ بنياد پرستن جو اسلام ممڪن آهي تہ آمريڪا کي ڪميونزم ڪان وڌيڪ ڏکيو ڪري. ڪميونزم هڪ دنياوي فلسفو SECULAR OUT LOOK آهي، جنهن سان "لين دين" ڏي وٺ ممڪن آهي. پر الله جي آخري دين سان ناهہ ۽ ڏي وٺ جو تہ سوال ئي نٿو اٿي، جو تہ حرف آخر ١٤١٢هہ سال اڳ ئي چيو ويو آهي، ان "حرف آخر" جي تاويل ۽ تفسير ٿي سگهي ٿي، پر بنيادي ناهہ ناممڪن آهي.

ٻيو جنرل صاحب جنهن گهڻن مسئلن تي روشني وڌي آهي، اهو آهي جناب اسلامبيگ، جنهن (FRIENDS) نالي جماعت قائم ڪري پاڪستان جي بنيادي

www.sindhsalamat.com

پاليسين ۽ فوجي (OPTIONS) ۽ (PRIORITIES) جو ڪجھ ذڪر ڪيو آهي. اسلم بيگ جيئن تہ "مهاجر" آهي، هن جي ڳالهين ۾ تڪ تور ۽ ڪُٿ ان مهاجر نقطي کان بہ آهي، جيئن عراق واري مسئلي تي، پر بنيادي ڳالھہ اها آهي تہ پينگ تي وڃي پر "ايٽمي صلاحيت" ۽ (OPTION) ضرور قائم رکيو آهي، پوئين معاملي تي سمورا رٽائرڊ ۽ ACTIVE فوجي "وڏا" يڪراءِ آهن تہ اسان کي معاملا طئہ ڪرڻ لاءِ ايٽمي ڏنڊي ATOMIC DETERENT جي ضرورت آهي ۽ جيستائين پارت مُچون هيٺ ڪري، نان پراليفريشن ٽريٽي تي صحيح نٿو ڪري، تيستائين اسان کي بہ ايٽم بم جو پيرم يا ايٽمي صلاحيت قائم رکڻي آهي.

وڌ ۾ وڌ ملڪي معاملن تي آءِ ايس آءِ جي سوچ جي جنهن صاحب وائکائي ڪئي آهي، اها جنرل حميد گل طرفان ٿي آهي. هن صاحب نہ صرف پاڪستان جي غير ملڪي پاليسين تي آءِ ايس آءِ جي سوچ ظاهر ڪئي آهي، پر وڌيڪ روشني هن ملڪ اندر خاص ڪري سنڌ بابت، آءِ ايس آءِ جي محرڪات تي گوهر افشاني ڪئي آهي. هن صاحب جو چوڻ آهي تہ اهو جهاد جو جذبو ئي آهي، جنهن پاڪستان قائم ڪرايو، اهو جهاد جو جذبو ئي آهي جنهن افغانستان ۾ نجيب الله جي هار ڪرائي آهي، اهو جهاد جو ئي جذبو آهي جو پاڪستان کي قائم رکيو اچي ۽ اهو جهاد جو ئي جذبو آهي جنهن هيٺ پاڪستان کي يڪمشت ۽ قائم رکي سگهجي ٿو ۽ جهاد ۽ اسلام جي تعريف ۽ توصيف ۾ نہ صرف قومي ۽ قوميت وارن لاڙن کي ختم ڪرڻو آهي، بلڪہ سنڌ، اڙدو جي مخالفت ڪري پاڻ کي وڏيءَ تڪليف ۾ وڌو آهي.

آءِ ايس آءِ جي "سابق" سوچ ۽ هاڻوڪي سوچ ۾ ڪو خاص فرق ڪونهي ۽ اها ئي سوچ شيخ محمد اقبال جي سمورن شاگردن جي سوچ آهي. هنن جي ذهنيت اها آهي تہ فاشست نظريا "اسلام" جي نالي ۾ اڪيٽي وڌائجن ۽ اهڙي طرح هر اختلاف ڪندڙ کي ڪافر ۽ ذنديق چئي، مها پنجاب کي اڳيرو ڪجي. اهو محض اتفاق نہ آهي تہ بنگالين سان پهريون جهيڙو اڙدوءَ جي نالي ۾ ڪرايو ويو ۽ وڌندي وڌندي بنگالين کي پاڪستان جو دشمن قرار ڏيئي لوڏيو ويو، جو تہ هو "اولھہ پنجاب" جي فوجي ۽ سول بالادستيءَ تي هڪ بريڪ لڳائي ويٺا هئا.

۽ هاڻي شايد "سنڌ" ۽ "سنڌين" کي اسلام ۽ اڙدوءَ جي نالي ۾ سڌو ڪرڻ لاءِ تياري هجي. پر اڙدوءَ جا ڳالهائيندڙ آهن بنيادي طرح مهاجر، سو پهريائين، يا سنڌين سان گڏ، هنن کي بہ سڌو ڪرڻ جي ضرورت آهي.

اير ڪيو اير کي سڌو ڪرڻ ۾ جيڪو تردد آهي ۽ جنهن ويسلائي ۽ بہ چتائي کان ڪم ورتو وڃي ٿو، سو پڻ ان ڪري آهي تہ سنڌ ۽ ٻين ننڍن صوبن کي هموار ڪرڻ لاءِ مهاجرن مان "صالحن" سان اتحاد جي ضرورت آهي. مهاجر

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

اڙدوءِ ذريعي پنجاب جي حاڪمن جا هم شريڪ آهن ۽ پنهنجو اصلي وطن ڇڏڻ سان، هو ڪنهن به حڪمران ڌر سان پنهنجي سهوليت وارو سودو ڪرڻ جي پوزيشن ۾ آهن.

موجوده دور جي سياست ۾، پ پ پ جيڪا سيني صوبن ۾ ڪا حيثيت رکي ٿي، مجبور آهي ته سنڌ اندر پنهنجي ”بنيادن“ کي قائم رکڻ لاءِ سنڌين جي وڪالت ڪري، پر پ پ پ کي به اهڙي ”دفاعي“ پوزيشن ۾ ڌڪيو پيو وڃي، جيئن، يا ته اها سنڌ جي صوبائي پارٽي ٿي وڃي يا سنڌ ۾ پنهنجي بنياد تان هٿ کڻي. شڪر آهي ته پنجاب اندر، اڃا سڄاڻ ۽ دانشور ايترا آهن جيڪي سياسي ۽ جنگي جنون کان مٿي سوچين ٿا ۽ رٽائرڊ جنرل حميد گل ۽ اهڙن ٻين جي سوچن ۽ لاڙن کي پاڪستان اندر رهندڙ سيني قومن ۽ ٻولين وارن سان خيالن جي هم آهنگي CONSENSUS حاصل ڪرڻ ضروري آهي، اهو ئي سبب آهي جو اسلام آباد، لاهور ۽ ڪراچي ۾ ايتريون ”هم آهنگي“ پيدا ڪرڻ لاءِ (سيمينار) مجلسون ٿي چڪيون آهن ۽ ٿين پيون.

پاڪستان ۽ پاڪستان اندر رهندڙ ماڻهن لاءِ از حد ضروري آهي ته ”جهاد“ ۽ ”اسلام“ جي نالي ۾ پيش ڪيل پاڳل پڻي وارين تجويزن کي ترڪ ڪري، پنهنجي ملڪ اندر رهندڙ قومن ۾ پاڻپي، سهپ ۽ يڪمشتي قائم ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪن؛ ان ۾ ئي اسانجي ڀلائي آهي.

(4- آگسٽ 1992ع- جاڳو)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

قسم جي بالادستيءَ ملڪ کي مال غنيمت طور ورهائڻ لاءِ هر ڪوشش جو جواب عوام جي مشترڪ سگهه کي اپارڻ سان ئي ڏئي سگهبو.

مهاجرن جا گهٽگهرا ڪهڙو رستو وٺندا؟ ناهه ۽ سهپ جو يا بالا دستيءَ ۽ حاڪميت لاءِ ڪشمڪش جو؟ وقت آيو آهي ته مهاجر ۽ هتان جا اصل باشندا، ٽڪراءَ ۽ جنگ جو رستو ترڪ ڪري، هڪ ٻئي سان ٺهي رهڻ جي واٽ ڳولهين جو ته ان ۾ ئي سڀني جو ڀلو آهي.

(30- جولاءِ- 1992ع- چاڳو)

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

رٽائرڊ جرنل ۽ سياست

اڄڪلهه ڏسڻ ۾ ائين پيو اچي ته ڪي جنرل صاحبان، جيڪي ڪجهه اڳي پردي پٺيان، فوجي رازداريءَ ۾ عملي زندگيءَ ۾ ڪري رهيا هئا، سي ڳالهيون ۽ پاليسيون ڪليءَ عام، هوڪو ڏيئي ڪري رهيا آهن يا انهن جي وڪالت ڪري رهيا آهن. هن وقت تائين اٽڪل چار جنرل صاحبان پنهنجي ڪارنامن ۽ سندن 11 سالن تائين سربراهه، استاد ۽ محسن ضياءُ الحق جي پاليسن ۽ ذهني ۽ عملي لاڙن جو ذڪر ڪندا رهيا آهن ۽ ٻن سالن تائين جيڪا مٿن قانوني ۽ اخلاقي پابندي آهي ته هوسياست ۾ نه اچن، ان پابندي کان بہ ناواقف يا بي پرواهه ٿا لڳن. هر حالت ۾ جن ڳالهين تان هنن پردو کنيو آهي اهي "ڌيان طلبُ" آهن.

رٽائرڊ جنرل يوسف ڪو ڪتاب لکيو آهي، جنهن ۾ هن آمريڪي سي آءِ اي ۽ حڪومت سان پاڪستاني آءِ ايس آءِ جي گهري تعلق جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن مان پتو پئي ٿو ته ڪهڙيءَ طرح افغانستان ۾ پاڪستاني حڪمران نہ صرف آمريڪا جي جنگ روس خلاف لڙندا رهيا آهن. بلڪہ آمريڪي اڳواٽيءَ ۾ وچ ايشيا جي سوويت جمهوريتن تي بہ حملا ڪندا رهيا آهن ۽ اتي سوويت حڪومت جا لاهه پٽڻ جي ڪوشش ۾ رهيا آهن. هي قبوليتون اهو سمجهائڻ لاءِ ڪافي آهن تہ ڪهڙيءَ طرح اسانجا حاڪم نہ صرف "پرائي پيٽ ۾ ڪپر" ٻڌڻ جا عادي آهن، پر سندن مقصد ۽ محرڪ هڪ "وڏو پاڪستان"، "عظيم تر پاڪستان"، "اسلامستان" قائم ڪرڻ آهي، جنهن جو پهريون پٿر هنن اسلامي افغانستان ۾ رکڻ جو سوچيو آهي ۽ اڳتي هلي سندس اميد اها آهي تہ هو انهن سابق سوويت جمهوريتن سان لاڳاپا قائم ڪندا. ايشيائي جمهوريتن کي هموار ڪرڻ لاءِ ڏاڍا جتن ٿي رهيا آهن. رڪاوٽ صرف اها آهي تہ هڪ تہ اهي "مسلم" ايشيائي جمهوريتون پاڪستان جي "خواهه مخواهه" نوازش ۽ محبت کان خائف آهن ۽ ٻيو تہ آمريڪا بهادر کي هاڻي ضرورت ڪانهي تہ پاڪستاني "بنياد پرست" مسلمانن کي افغانستان کان اڳتي وڌڻ ڏين. ڇو تہ بنياد پرستن جو اسلام ممڪن آهي تہ آمريڪا کي ڪميونزم کان وڌيڪ ڏکيو ڪري. ڪميونزم هڪ دنياوي فلسفو SECULAR OUT LOOK آهي، جنهن سان "لين دين" ڏي وٺ ممڪن آهي. پر الله جي آخري دين سان نه ۽ ڏي وٺ جو تہ سوال ئي نٿو اٿي، جو تہ حرف آخر ١٤١٢هه سال اڳ ٿي چڪو ويو آهي، ان "حرف آخر" جي تاويل ۽ تفسير ٿي سگهي ٿي، پر بنيادي ناهه ناممڪن آهي.

ٻيو جنرل صاحب جنهن گهٽڻ مسئلن تي روشني وڌي آهي، اهو آهي جناب اسلامبيگ، جنهن (FRIENDS) نالي جماعت قائم ڪري پاڪستان جي بنيادي

www.sindhsalamat.com

پاليسين ۽ فوجي (OPTIONS) ۽ (PRIORITIES) جو ڪجھ ذڪر ڪيوآهي. اسلم بيگ جيئن تہ "مهاجر" آهي، هن جي ڳالھين ۾ تڪ تور ۽ ڪٿپ ان مهاجر نقطي ڪان بہ آهي، جيئن عراق واري مسئلي تي. پر بنيادي ڳالھہ اها آهي تہ ٻينگ تي وڃي پر "ايٽمي صلاحيت" ۽ (OPTION) ضرور قائم رکيو آهي. پوئين معاملي تي سمورا رٽائرڊ۽ ACTIVE فوجي "وڏا" يڪراءِ آهن تہ اسان کي معاملا طئہ ڪرڻ لاءِ ايٽمي ڏنڊي ATOMIC DETERENT جي ضرورت آهي ۽ جيستائين ڀارت مُڇون هيٺ ڪري، نان پراليفريشن ٽريٽي تي صحيح نٿو ڪري، تيستائين اسان کي بہ ايٽم بم جو ڀرم يا ايٽمي صلاحيت قائم رکڻي آهي.

وڌ ۾ وڌ ملڪي معاملن تي آءِ ايس آءِ جي سوچ جي جنھن صاحب وائڪائي ڪئي آهي، اها جنرل حميد گل طرفان ٿي آهي. هن صاحب نہ صرف پاڪستان جي غير ملڪي پاليسين تي آءِ ايس آءِ جي سوچ ظاهر ڪئي آهي، پر وڌيڪ روشني هن ملڪ اندر خاص ڪري سنڌ بابت، آءِ ايس آءِ جي محرڪات تي گوهر افشاني ڪئي آهي. هن صاحب جو چوڻ آهي تہ اهو جهاد جو جذبو ئي آهي، جنھن پاڪستان قائم ڪرايو، اهو جهاد جو جذبو ئي آهي جنھن افغانستان ۾ نجيب الله جي هار ڪرائي آهي، اهو جهاد جو ئي جذبو آهي جو پاڪستان کي قائم رکيو اچي ۽ اهو جهاد جو ئي جذبو آهي جنھن هيٺ پاڪستان کي يڪمشت ۽ قائم رکي سگھجي ٿو ۽ جهاد ۽ اسلام جي تعريف ۽ توصيف ۾ نہ صرف قومي ۽ قوميت وارن لاڙن کي ختم ڪرڻو آهي، بلڪ سنڌ، اڙدو جي مخالفت ڪري پاڻ کي وڏيءَ تڪليف ۾ وڌو آهي.

آءِ ايس آءِ جي "سابق" سوچ ۽ هاڻوڪي سوچ ۾ ڪو خاص فرق ڪونھي ۽ اها ئي سوچ شيخ محمد اقبال جي سمورن شاگردن جي سوچ آهي. هن جي ذهنيت اها آهي تہ فاشسٽ نظريا "اسلام" جي نالي ۾ اڳتي وڌائجن ۽ اهڙي طرح هر اختلاف ڪندڙ کي ڪافر ۽ زنديق چئي، مها پنجاب کي اڳيرو ڪجي. اهو محض اتفاق نہ آهي تہ بنگالين سان پھريون جهيڙو اڙدوءَ جي نالي ۾ ڪرايو ويو ۽ وڌندي وڌندي بنگالين کي پاڪستان جو دشمن قرار ڏيئي لوڏيو ويو، جو تہ هو "اولھہ پنجاب" جي فوجي ۽ سول بالادستيءَ تي هڪ بريڪ لڳائي ويٺا هئا.

۽ هاڻي شايد "سنڌ" ۽ "سنڌين" کي اسلام ۽ اڙدوءَ جي نالي ۾ سڌو ڪرڻ لاءِ تياري هجي. پر اڙدوءَ جا ڳالهائيندڙ آهن بنيادي طرح مهاجر، سو ڀڄرايائين، يا سنڌين سان گڏ، هنن کي بہ سڌو ڪرڻ جي ضرورت آهي.

اير ڪيو اير کي سڌو ڪرڻ ۾ جيڪو تردد آهي ۽ جنھن ويسلائي ۽ بہ چٽائي کان ڪم ورتو وڃي ٿو، سو پڻ ان ڪري آهي تہ سنڌ ۽ ٻين ننڍن صوبن کي هموار ڪرڻ لاءِ مهاجرن مان "صالحن" سان اتحاد جي ضرورت آهي. مهاجر

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

اڙدوءِ ذريعي پنجاب جي حاڪمن جا هم شريڪ آهن ۽ پنهنجو اصلي وطن ڇڏڻ سان، هو ڪنهن به حڪمران ڌر سان پنهنجي سهوليت وارو سودو ڪرڻ جي پوزيشن ۾ آهن.

موجوده دور جي سياست ۾، پ پ پ جيڪا سڀني صوبن ۾ ڪا حيثيت رکي ٿي، مجبور آهي ته سنڌ اندر پنهنجي ”بنيادن“ کي قائم رکڻ لاءِ سنڌين جي وڪالت ڪري، پر پ پ پ کي به اهڙي ”دفاعي“ پوزيشن ۾ ڌڪيو پيو وڃي، جيئن، يا ته اها سنڌ جي صوبائي پارٽي ٿي وڃي يا سنڌ ۾ پنهنجي بنياد تان هٿ کڻي. شڪر آهي ته پنجاب اندر، اڃا سچاڻ ۽ دانشور ايترا آهن جيڪي سياسي ۽ جنگي جنون کان مٿي سوچين ٿا ۽ رٽائرڊ جنرل حميد گل ۽ اهڙن ٻين جي سوچن ۽ لاڙن کي پاڪستان اندر رهندڙ سڀني قومن ۽ ٻولين وارن سان خيالن جي هم آهنگي CONSENSUS حاصل ڪرڻ ضروري آهي، اهو ئي سبب آهي جو اسلام آباد، لاهور ۽ ڪراچي ۾ ايترين ”هم آهنگي“ پيدا ڪرڻ لاءِ (سيمينار) مجلسون ٿي چڪيون آهن ۽ ٿين پيون.

پاڪستان ۽ پاڪستان اندر رهندڙ ماڻهن لاءِ از حد ضروري آهي ته ”جهاد“ ۽ ”اسلام“ جي نالي ۾ پيش ڪيل پاڳل پڻي وارين تجويزن کي ترڪ ڪري، پنهنجي ملڪ اندر رهندڙ قومن ۾ پائيدار، سهپ ۽ يڪمشتي قائم ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪن؛ ان ۾ ئي اسانجي ڀلائي آهي.

(4- آگسٽ 1992ع- جاڳو)

Gul Hayat Institute
www.sindhsalamat.com

5- فوجي ايڪشن ۽ پوليس

سنڌ جي اندر جيڪي ڪجهه فوج جي اچڻ کان پوءِ ٿيو آهي، ان ۾ پوليس ۽ ٻيا ادارا فوج کي غلط رستي تي وٺي وڃن ٿا. جنهن جي ڪري ڪي ماڻهو، ناحق قتل ڪيا ويا آهن ۽ فوج جي بدنامي ٿي آهي ۽ ڏسڻ ۾ ائين اچي رهيو آهي ته صدر ۽ وزير اعظم خوفزده آهن ته فوج کي ڊيگهه ڏيڻ سان، آءِ جي آءِ اندر جيڪي سنڌ وارا ڌاڙيل، پاڻاريدار آهن، انهن کي وٺڻ سان اسلام آباد کي لوڏو نه اچي وڃي.

ايم ڪيوايم ۽ ڌاڙيلن، هر ڪنهن کي خبر آهي ته ٻنهي کي ڪنهن هٿيار ڏنا، ڪنهن مضبوط بڻايو؟ اهو سڀ ڪجهه ضياءُ الحق جي دور ۾ ٿيو ۽ ان لحاظ کان ڪرايو ويو ته ماڻهن کي هڪٻئي جي خلاف ويڙهايو وڃي. مهاجرن کي پٺاڻن، پنجابين ۽ پوءِ نيٽ سنڌين سان ويڙهايو ويو، جن هڪٻئي جا قتل ڪيا ۽ هن وقت ايم ڪيو ايم تي جيڪو هٿ وڌو ويو آهي، تنهن ڳالهه تي به فوج کي مونجهاري ۾ وڌو ويو آهي. ڇو ته ايم ڪيو ايم ۽ آءِ-جي-آءِ وچ ۾ هر وقت ڳالهه ٻولهه ٿيندي رهي ٿي. ايم ڪيو ايم جا ميمبر جيڪي ڏوهاري ۽ ڀڳل آهن، تن جا لڪاڻا ڪنهن کان به لڪل ڪونهن. سنڌ جي تخت تي جيڪا حڪومت رهي آهي، ڪهڙي کان وٺي بينظير ڀٽو تائين، تنهن کي ناهيو ۽ ڊاهيو اسلام آباد ۽ لاهور وارن ٿي آهي.

پاڪستان جي ٻهرئين ڏينهن کان وٺي سنڌ اندر جيڪي ظلم ٿيا آهن ۽ سنڌ کي جنهن نموني ۾ مال غنيمت ڪري هلايو ويو آهي، تنهن جا ڪيئي مثال ڏيئي سگهجن ٿا. اڳ ڪراچي ۽ ڪراچي جون ڪيترئيون وڏيون جايون مرڪزي حڪومت پنهنجي تحويل ۾ ورتيون، جيتوڻيڪ انهن جو ڪوبه معاوضو سنڌ کي ڪونه ڏنوويو. سنڌ ۾ هر وزارت مرڪز طرفان ٽوڙي وئي آهي ۽ پاڪستان جو سنڌي وزير اعظم فوج جي طرفان برطرف ڪيو ويو آهي. ١٩٤٨ کان وٺي جيڪي زمينون ۽ جايون هندو ڇڏي ويا هئا، (سنڌ جي اندر زمينون چاليهه سيڪڙو ۽ شهرن ۾ بلڊنگون ٩٥ سيڪڙو انهن جون هيون.) جيڪي سموريون مهاجرن کي ڏنيون ويون ۽ جيڪي ٣٠ سيڪڙو سنڌي مسلمانن جون هندن وٽ گروي رکيل هيون، سي به بنا ڪنهن قانون ۽ اخلاقي جواز جي مهاجرن کي ڏنيون ويون. مهاجرن کي اڄ به سنڌين سان ويڙهائڻ جي ڪوشش ڪئي پئي وڃي.

ته جيڪي ڪجهه ٿي رهيو آهي، تنهن مان سنڌ ۾ امن قائم ٿيڻ جو ڪوبه امڪان ڪونهي. ممڪن آهي ته ٻهراڙيءَ جا چند ڌاڙيل ماريا وڃن، انهن مان به اڪثر ڀڄي بلوچستان هليا ويا آهن يا لڪي ويا آهن يا پاسيرا ٿي ويا آهن، اهي

www.sindhsalamat.com

سنڌي جن ڄا پٽ ۽ پيٽر ڏاڙيلن کنيا ۽ جن جي لاءِ لکين رپيا ڀنگ ورتو ويو آهي، اهي سٽايل سنڌي فوج سان سهڪار ڪرڻ لاءِ تيار ڪونهن. ڇو تہ کين خبرآهي تہ فوج ٻن ڇئن مهينن کان پوءِ هلي ويندي ۽ انهنکي ساڳيو ڏاڙيلن يا انهن جي رهندن ۽ پونيٽرن سان گڏ رهڻو آهي. انڪري هو هميشه پوليس يا فوج مان اميد نٿا رکي سگهن.

پاڪستان بعد چار پنج پيڙهيون سنڌين ۽ مهاجرن جون بالغ ٿي چڪيون آهن. انهن کي تعليم ملي چڪي اهي. اهي روزگار ۽ خوشيون چاهن ٿا. ڊاڪٽر انجينئر ۽ پورهيت جن جو وڏو تعداد ڳوٺن ۾ ٽريڪٽرن جي اچڻ کان پوءِ بي روزگار ٿي ويو آهي. انهن کي روزگار کپي. ان ڪري ڪوشش اها ڪرڻ کپي تہ عوام جي سيني ڏرين کي يڪمشت ڪري پيداوار وڌائڻ ۽ ماڻهن کي روزگار ڏيڻ لاءِ تمام وڏيون ڪوششون ڪيون وڃن تہ جيئن بيروزگاريءَ جو مسئلو حل ٿئي. سنڌ جون ۴۰ سيڪڙو زمينون فوجين ۽ سول سروئنٽن کي انعام ۽ پينشن طور ڏنيون ويون آهن. ڪوٽڙيءَ کان اوڀاوڙي تائين سفر ڪندي ڏسڻ ۾ ائين اچي ٿو تہ سنڌو درياهہ جي اوير واري ڪنڌيءَ جون بهترين زمينون، جنرلن ڪرنلن ۽ نوڪر شاهيءَ کي ڏنيون ويون آهن. ان ڪري سنڌ ۾ ڪوبہ زرعي سڌارو تيستائين ناممڪن آهي، جيستائين اهي زمينون سنڌ جي وڏن زميندارن، پنجابي چوڌرين ۽ فوج جي غير حاضر ماڻهن کان کسي غريب هارين کي ۲۵ ايڪڙ جي حساب سان نٿيون ڏنيون وڃن. واپار ڌنڌو، ۽ ڪارخانا، تن ۾ سرمائيدارن، هيرا ڦيري، چرس، هيروئن ۽ هٿيارن جي غير قانوني واپار مان ايترو ڪمايو آهي جو شهري نوجوان ساڙ کان دهشتگرد ۽ ڀهراڙين ۾ ڏاڙيل ٿي ويا ۽ اهو ئي سبب آهي، جو اڄ هڪ ڏاڙيل ماريو وڃي تہ انجي جاءِ ڀرڻ لاءِ اڳيئي ڏزن تيار آهن.

هاڻي ضرورت آهي تہ انهن سيني فاشسٽن ۽ دهشتگردن کي بي هٿيار ڪيو وڃي ۽ ڏوهارين تي عام رواجي ڪورٽن جي اندر ڪيس هلايا وڃن. فوجي ڪورٽون نہ اڳي مسئلو حل ڪري سگهيون آهن ۽ نہ هاڻي ڪري سگهنديون ۽ حقيقت ۾ ملڪ اندر انهن سيني مسئلن کي ضياءِ الحق جي ۱۱ سالہ فوجي آمريت ۾ اوج ملي آهي. فوج جيڪڏهن برابريءَ جي بنياد تي ايمانداريءَ سان ڏوهارين کي هٿ ڪري ڪيفر ڪردار تي پهچائڻ چاهي تہ ان مان گهڻي وقت تائين فائدو پهچي سگهي ٿو.

(20- آگسٽ- 1992ع)

www.sindhsalamat.com

سنڌي ساهت گهر جا ڇپايل ڪتاب

1	علامه آءِ آءِ قاضي(ٻيوڇاپو)	قاضي فيض محمد	25.00
2	ڏکيون جان نہ مڙن	ناز سنائي	ختم ٿيل
3	ڪچان تان ڪافر	ناز سنائي	ختم ٿيل
4	ماءُ ڪاهوڙي هليا	ناز سنائي	ختم ٿيل
5	رڃي جي ريتو ٿيا.	ناز سنائي	ختم ٿيل
6	هاري ڪميٽي ۽ الائي تحريڪ	قاضي فيض محمد	ختم ٿيل
7	ڏونگر جن ڏوريا	ناز سنائي	ختم ٿيل
8	چانڊوڪي ۽ زهر	موهن ڪلپنا	12.00
9	زندان جي جهروڪي مان	ڪامريڊ غلام محمد لغاري	7.00
10	زندگي	موهن ڪلپنا	12.00
11	منهنجي آڪاٽي	ڪامريڊ غلام محمد لغاري	7.00
12	حفيظ شيخ	ناز سنائي	10.00
13	قيد جي ڪهاڻي	ناز سنائي	20.00
14	دادر پل جا ٻار	ناز سنائي/ڪرشن چندر	ختم ٿيل
15	سون ورني ڌرتي	ڊاڪٽر سليمان شيخ	20.00
16	وشواس	موهن ڪلپنا	20.00
17	ايوريسٽ تي چڙهائي	عبدالقادر جوڻيجو	20.00
18	الترويو	طارق اشرف	30.00
19	تصوف جي چيرڦاڙ	نجم عباسي	ختم ٿيل
20	سنڌي ذات هنجن	رسول بخش پليجو	25.00
21	ڏٺم اڻ ڏٺل	نجم عباسي	20.00
22	ماٿوءَ جي ملڪ ۾	عبدالجبار جوڻيجو	20.00
23	مٺي سنڌ سڪار	نجم عباسي	25.00
24	سچ سان دوکو	ناز سنائي	15.00
25	نوان چار درويش	ناز سنائي	25.00
26	سوچون پٿڪا واڪا	استاد بخاري	ختم ٿيل
27	ٻہ ناول	موهن ڪلپنا	30.00
28	سوين سدائين سچ جي	آزاد قاضي	20.00
29	غلام جا ٽهڪڙا	غلام حسين رنگريز	20.00
30	چولو منهنجو چڪ ۾	هري دلگير	30.00
31	سدا سرها گل	يوسف سنڌي	16.00
32	ڪاري ڪکر هيٺ	استاد بخاري	ختم ٿيل
33	بند دروازو	ولي رام ولڀ/امرتا پريتم	25.00
34	اسين مسافر پيار جا	ادل سومرو	35.00
35	اوهانجي پڇاڻان	رسول بخش پليجو	40.00

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

36	ساگر جر لهرن تي	حفيظ شيخ	25.00
37	سنڌين جو اتحاد ۽ شرپسند ٽولا	آزاد قاضي	25.00
38	ڪنوار جي سيج	م.ن. محزون/خليل جبران	30.00
39	بغاوت ۽ آزادي	منصور قادر جوڻيجو/خليل جبران	20.00
40	ڌرتي سرتي	استاد بخاري	45.00
41	پليجو ڇا هي ڇا ٿو چاهي؟	ابو جبران	30.00
42	جڏهن ڌرتي جاڳي	ڪرشنچندر	25.00
43	موهن جو دڙو	علي بابا	30.00
44	حليم شو	حليم بروهي	30.00
45	مون توکي پيار ڪيو	پوپٽي هيرانندائي	25.00
46	باهيون ٻيراڪين جون	تاج جويو	25.00
47	پيغامبر جو باغ/پيغامبر	م.ن. محزون/خليل جبران	30.00
48	پياسي ڌرتي پياسي دلڙيون	سندري اتمچندائي/ڪرشنچندر	30.00
49	شرم ٿيو	گوبند مالهي	30.00
50	؟؟	ناز سنائي	؟؟
51	زوال	قاضي خادم/البرڪامئو	30.00
52	مان ڌوهي هان	عزيز ٻنگوار	50.00
53	تاريخ جا وساريل ورق	سوڀو گيانچندائي	45.00
54	ڪنڌيءَ اڪ ڦلاريا	تاجل بيوس	60.00
55	ادب ۽ روايتون	قاضي خادم	60.00
56	ميٺا جي رڄ ۾	آسي زميني	60.00
57	قوم ڇوي ٿي ٻول	تاج جويو	20.00
58	منهنجي حياتيءَ جا سونا روپا ورق	پوپٽي هيرانندائي	60.00
59	پرنس	م.ن. محزون/ميڪاولي	40.00
60	پگل ڪنيزاليون	م.ن. محزون/خليل جبران	30.00
61	اڻ ڇاڻ	قاضي فيض محمد	40,00
62	مرشد جو لينهن ۽ لياپو	م.ن. محزون/خليل جبران	30.00
63	ابابيل جي آخري اڏام	رسول ميمڻ	40.00
64	جستجو لاتقنطو	استاد بخاري	40.00
65	ڏک سکن جي سونهن	گل ڪونڌر	30.00
66	دکي السان	موتومل منگهارام/وڪٽرهيوگو	25.00
67	ساپيائن ڪان رنل سپنا	الطاف ملڪاڻي	30.00
68	اوتون جوتون	استاد بخاري	80.00
69	لڙڪ ۽ مرڪ	م.ن. محزون/خليل جبران	65.00
70	گيت اسانجا جيت اسانجي	استاد بخاري	70.00

گهرائڻ لاءِ لکو: **منصور پبلشنگ ايجنسي**
- باسر چيمبرز گاڏي کاتو حيدرآباد سنڌ. 5دڪان نمبر

Gul Hayat Institute

www.sindhsalamat.com

سوڀو سنڌ جو لال قلندر

سوڀو گيانچندااڻي، جنهن جهڙي آزاد طبيعت ۽ گهري صداقت، مون ٻئي ڪنهن مائيءَ جي لال ۾ ورلي ڏٺي آهي. ڇڻ پهاڙ آهي، جو هر آنڌيءَ، هر طوفان ۾ اڏول بيٺو آهي. نه ڄاڻان ڪيترا اهڙا انسان، پنهنجي ڇاتيءَ جا ڇهه ڇپائي، ڳاٽ اوچو رکي، ظلم جو مقابلو ڪندا آهن ۽ گمنامي جي گهٽيءَ ۾ چوٽ ڪائي، ڪري، لهولهان ٿي، گهٽيءَ جي مٽيءَ ۾ ملي ويندا آهن، ۽ جڏهن ظلم جو انت ايندو آهي ۽ زندگي جي سڄي سجائي ڪنوار پنهنجيءَ ڏوليءَ ۾ اڳتي وڌندي آهي، تڏهن اها گهٽيءَ جي مٽي، ڪنوار جي ڪهنبي ۽ ڪهارن جي جُتيءَ ڪي چنبڙي، پنهنجي ستياناسيءَ جي اُجر گهرندي آهي يا نه! ڪجهه سال ٿيا پاڪستان جو هڪ سياستدان، جنهن کي برٽريند رسيل ۽ سارتري جهڙين هستين سان گڏ ڪم ڪرڻ جو موقعو مليو آهي. لاڙڪاڻي وچي رهيو هو، ته سکر ۾ ڪنهن هن کان پڇيو، ”اوهان موهن جو دڙو ڏسڻ ويو؟“ هن جواب ڏنو. ”مان موهن جي دڙي کان به وڏيڪ عظيم حقيقت ڏسڻ ٿو وڃان!“

”اهڙي ڪهڙي حقيقت آهي؟“

” سوڀو، سوڀو گيانچنداڻي“.

- سچ پچ اڄ سوڀو موهن جو دڙو آهي، جو چوڌاري سمر ۽ ڪلر ڏسي اداس آهي.
- واگهه جا ڏندڪڍي ڇڏبا ۽ ننهن ڪپي ڦٽا ڪبا، تڏهن به واگهه واگهه رهندو ۽ هن جي هيبت هاٿيءَ جي هانوَ کي جهڪائي وجهندي.
- سوڀو اسانجو لال قلندر آهي، جنهن جي جُتيءَ ۾ اڄا تائين ڪنهن به پير نه پاتو آهي. وقت پلٽو ڪائيندو ۽ هن جي مٽيءَ جي مٽيءَ تي ميلا لڳندا، ان ۾ مونکي ذرو به شڪ نه آهي.

[شيخ اياز جي ڪتاب خط، انٽرويو، تقريرون پاڳي ٻئي تان ڪوريل ڪجهه سٽون]

www.sindhsalamat.com